

E-ISSN: 2149-2786

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

CİLT/Volume
14

SAYI/No
1

YIL/Year
2017

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

Sahibi / Publisher

(K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(On Behalf of K.Maraş S. İmam University Social Sciences Institute)

Prof. Dr. Durmuş DEVECİ (Rektör / Rector)

Baş Editör / Editor

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL

Doç. Dr. Emin TOROĞLU

Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Yrd. Doç. Dr. Alimcan BUĞDA

Yrd. Doç. Dr. Sadi GEDİK

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI

Sekreteryaya / Secretary

Arş. Gör. Yakup Cihat GÜNEŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergimiz ULAKBİM TR DİZİN, SOBIAD Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), Science Library Index, Science Indexing Services ve Dergipark tarafından taranmaktadır. Dergimizde yayımlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Dergi yılda iki kez yayımlanır.

DergiPark
AKADEMİK

asos
akademia sosyal bilimler indeksi

ULAKBİM

SOBIAD

SCIENCE LIBRARY INDEX

SIS
Scientific Indexing Services

İngilizce Düzeltmen / English Redactor
Okt. Şerife KALAYCI

Şekil ve Dizgi Sorumlusu
Okt. Arif GÜRLER

Teknik Koordinatör
Zafer TABAK

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress :

Sosyal Bilimler Dergisi
Yayın Kurulu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Avşar Yerleşkesi-Kahramanmaraş

	0 344 280 18 46
Tel	0 344 280 18 45
	0 344 280 18 48
Faks	0 344 280 18 40
E-mail	ksusbd@ksu.edu.tr

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

DANIŞMA KURULU* / Advisory Board*

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Alev KATRİNLİ – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKTAN – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KAFKASYALI – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU – Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgin Ünal İBRET – Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan OKUYUCU – Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU – Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Feride ACAR – Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. H.Ezber BODUR – K.Maraş S. İmam Üni.
Prof. Dr. Haluk ALKAN – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Harun ARIKAN – Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İlker H. ÇARIKÇI – Isparta S.Demirel Üni.
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN – Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret ERSOY – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU – N.Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ – A.Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet NARLI – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI – K.Maraş S. İmam Üni.

Prof. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN - K.Maraş S. İmam Üni.
Prof. Dr. Muhsin KAR – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN – Y. Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN – Y. Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa PAKSOY – Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin TOZLU – Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin DEMİR – Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA - KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sıdıka KAYA – Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin KAVUNCUBAŞI – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER – Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ – Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup CİVELEK – Y. Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz ARI – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz KURT – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ACER – Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya PAK - K.Maraş S. İmam Üni.

*: İsimler unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

KSU SBD 2017 yılı 14. Cilt 1. sayısının hakemleri *

Prof.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof.Dr. Yakup BULUT, Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç.Dr. Abidin TEMİZER, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet Naci ÇOKLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr. Efgan UZUN, Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.Hakan ÇAĞLAYAN, Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr. Hüseyin AKGÜN, Amasya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezai KÜÇÜK, Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Veysel ÖZDEMİR, İnönü Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Alimcan BUĞDA, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Aydoğan SOYGÜDEN, Erciyes Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Baha ÖZTUNÇ, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Bedriye REİS, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.ERCÜMENT YILDIRIM, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Evrim URAL, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Göknil ERBAŞ, Mersin Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İlhan GÜLLÜ, Nevşehir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İsmail ŞAHİN, Karabük Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Kamil DOĞANCI, Uludağ Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. M. Salim GÜVEN, Pamukkale Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. M.Salih ERKEK, Uşak Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Mustafa KELEBEK, Dumlupınar Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Necla DÖNMEZ USTA, Giresun Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Nezaket Bilge BAŞUSTA, Mersin Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Nezh ÖNAL, Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Osman AĞIR, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Reziye OKKAR, Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Sabri Can SANNAV, Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Salih KAYMAKÇI, Erzincan Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Sedat ŞEN, Harran Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Serhat KUZUCU, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yasin TOPALOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yusuf AÇIKEL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Sinan Schreglmann, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

*: İsimler, ünvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER/INTERNATIONAL RELATIONS	
Fikret BİRDİŞLİ, Fatma Nur KAÇAR Paradoxes of Secularism in Turkey in Process of European Union Access(Uluslararası İlişkiler) <i>Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Laikliğin Paradoksları</i>	1
İLAHİYAT/THEOLOGY	
Fahri HOŞAB, Fatme ÇİMEN Nebevî Beyânda Tasnif ve Tedris Açısından Değeri(İlahiyat) <i>Grouping in the Prophetic Declaration and Value in Terms of Teaching</i>	20
TARİH/HISTORY	
Said Mübin ÇALIŞ Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri (Tarih) <i>War Delineations on Findings of the Scythian Burial Mounds Located in North of the Black Sea</i>	42
Atike AYSOY XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman’da Asayiş Olayları <i>The Security Incidents in Ottoman Empire in the Second Half of XVIIIth Century Adıyaman</i>	61
Tuğrul ÖZCAN İngiliz İdaresindeki Kıbrıs’ın Ermeni İsyanlarındaki Rolü (1878-1908) (Tarih) <i>The Role of Cyprus in the Armenian Uprisings during the British Administration</i>	77
Okay PEKŞEN Babil Krallarının Siyasal Meşrulaştırma Aracı: Tanrı Marduk (Tarih) <i>The Political Legitimitor of the Babylonian Kings: God Marduk</i>	102

Memet YETİŞGİN, Qasım Mohammed FARAJ The Political and Administrative Situations in Iraq (1932-1958) Irak'ta <i>Siyasi ve İdari Durum (1932-1958)</i>	112
EĞİTİM/EDUCATION	
Haydar İŞLER, Mehmet DALKILIÇ, Mehmet ÇOBAN Ortaokul Öğrencilerinin Sportif Faaliyetlere Katılım Düzeyi ve İletişim Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kilis İli Örneği <i>The Relationship Between the Level of Participation of Secondary School</i> <i>Students to Sport Activities and the Communication Skill Levels: The Case of</i> <i>Kilis Province</i>	138
KAMU YÖNETİMİ/ PUBLIC ADMINISTRATION	
İbrahim Ethem TAŞ, Sadegül DURGUN Avrupa İdari Alanı İlkeleri Kapsamında Türkiye'de Yapılan Mevzuat Değişiklikleri: 5176 Ve 4982 Sayılı Kanun Örnekleri <i>Legislative Amendments Enacted By Turkey In Concept Of The Principles</i> <i>Of The European Administrative Space: Cases Of The Law No. 5176 And</i> <i>4982</i>	154
KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları	171

Paradoxes of Secularism in Turkey in Process of European Union Access

Fikret Birdişli

Yrd.Doç.Dr.KahramanmaraşSütü İmam Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Fatma Nur Kaar

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Abstract: Access to the European Union is set on the paramount of the ideal of Westernization paradigm of the Turkey's Foreign Policy. Therefore Turkey insists on to fallow access process even it has been long time. Access of European Union require an adaptation period which include chapters include many subject about freedoms, rights and others technical details. But chapters of the religious and educational freedoms and rights are causing to some paradoxes, because of peculiar perception and practice of secularism in Turkey. Headscarf case and educational restriction are most obvious example of these paradoxes. This subject is hot in the name of examination of paradoxes between statehood and freedoms even it has been solved by *de facto*.

Keywords: European Union, headscarf case, religious freedoms, secularism.

Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Laikliğin Paradoksları

Öz: Avrupa Birliği üyeliği Türk dış politikasının temel paradigmalardan biri olan Batılılaşma idealinin zirve noktalarından biridir. Bu nedenle Türkiye 1960’lardan itibaren devam eden bu süreci ısrarla takip etmektedir. AB üyeliği ise başta temel hak ve özgürlükler alanı olmak üzere pek çok konuda uyum yasalarının hayata geçirilmesini gerektiriyor. Bu kapsamda AB katılımın gerektirdiği din ve eğitim alanındaki normlar kendine özgü laiklik anlayışına ve uygulamasına sahip olan Türkiye’de bazı açmazlara neden olmaktadır. Başörtüsü ve eğitim alanındaki kimi kısıtlamalar ise bu açmazın en açık biçimde kendini

gösterdiği sorunların başında yer alıyor. Her ne kadar bu sorun günümüzde fiilen çözülmüş olsa da özgürlükler ve devlet prensipleri arasındaki çelişkileri incelemek adına güncelliğini korumaktadır.

Anahtar Kavramlar: Avrupa Birliği, başörtüsü sorunu, dini özgürlükler, laiklik

INTRODUCTION

Turkey has tried to find an access to the European Union as a full member for a long time. So this process has many milestones according to the mutual relationship which is embroidered by crises and crossroad. The process has begun from 1963 via European Economic Community EEC and takes acceleration by full member application. Turkey has officially recognised as a candidate for full membership, at the Helsinki summit of the European Council in 1999. Negotiations were started on 3 October 2005 and out of 35 chapters necessary to complete the accession process, 16 have been opened and one has been closed. The membership bid has become a major controversy of the ongoing enlargement of the European Union according to the European countries.

On the Turkey side, the membership of the European Union is the peak ideal of the traditional paradigm of the foreign policy of Turkey which is called the Westernisation. So, Turkey has persisted to reach to this ideal in despite of many traditional, conservative and paradoxical argument.

Access of European Union require an adaptation period which include chapters include many subject about freedoms, rights and others technical details. Freedom of religion and expression is one of the paradoxical areas because of hard secularism perception of Turkey. Actually Turkey accepts and exalted freedoms and fundamental rights but in practice religious matters causes some problems. So, this essay has focused on the paradoxes about religious freedoms and educational matters in practice. Headscarf ban has been most salient problematic area in freedom of religion and education matters for a long time even its solved by de facto. Nevertheless it is still a hot topic to examine the contradictions on freedoms in Turkey.

RELIGION IN POLITIC DOMAIN IN THE TURKEY AND EUROPEAN UNION (EU)

The specific ways in which religion and politics have been associated in various societies have long been subject to comments by social scientists. Many

academics have taken the view that religion has primarily served as a mean of legitimization and protecting the interest of the established political system. Some others prefer to explain the role of the religion or denominations with the concept of the harmony between society and secular powers (Sanderson,1991:452). For example, many religious organizations are working for disadvantageous people to support them in daily life. So, many social scientists determine that; even though its significance may be reduced still further, religion will remain as a persistent and permanent future of socio-cultural systems. So the question is how to consolidate religious demands in a liberal and secular state. Freedom of religion includes free exercise. So, politicians and political parties should consider the balance between public demands and state principles. Constitutions of democratic states often legitimize government authority by referring to the consent of people. If so, governments may not enforce religious rule or criteria unless they are accepted in the context of freedom of religion. But these policies should not give any extra advantage or disadvantage to any group. In Turkey, Kemalist elites, who were dominant in the government, have preferred to keep Islamic movement and demands in check and tried to prevent the Rightists parties from politics for most of the time. So the Islamic revival movement learned its lesson that Islam had no chance as long as it sought to subvert the secular definition of the state (Stainbach,2011:50). Moreover, it has caused political struggle to get out from democratic frame.

State, Religion and Education

States have different demeanours on the role of religion in education field. For example in Germany, Christian values have maintained Churches to decide a position in public education and substances of religious lessons. But in France primary and secondary schools in the public education are obliged to ban all religious influence (Nieuwenhuis,2012:169).

In the United States “wall of separation between church and states” doctrine has been breached and widened by some court decisions (Kenneth and others,1995:513). The Supreme Court accepted a system of voucher that channels government money through private schools by means of children’s parents (Nieuwenhuis,2012:169). In Turkey, the first striking characteristic of the educational system is the strict centralisation. All scientific and educational institutions have been brought under the Ministry of National Education after 1924 by the Act of the Unification of Education (Tevhid-i Tedrisat) and Educational policies have been based on the facilitation of the adoption of new formation of laic nation-state. Programs aimed to establish Western-style of a modern state. Mobile Village Women’s Classes (Gezici Ky Kadınları Kursları) and Village Men’s Training Classes (Ky Erkek Sanat Kursları) introduced in

1938 and 1939 by the Ministry of Education were amongst such efforts (Gök,2007:248). But after 1980 military coups with neo-liberal economy policies, educational system was formed again and “Religious Culture and Ethics” classes have been compulsory in elementary schools. Nevertheless, curriculum and assignment were not satisfactory for the majority of the public. Because it was thought that the religious programs serve primarily as a mean of legitimization or justification of the authority. These deficiencies have led to the emergence of alternative organizations that are aimed to give religious education.

Freedom of Religion in the European Union (EU)

Setting out its journey as an economic Union, and then gaining political, social and cultural dimensions, the European Union (EU) embraced many facets of everyday life. Considering the enlargement phases and its diverse societies, cultural and religious diversity emerge as a social reality upon which the EU depends on. Thus, the EU has turned into a multicultural Union encapsulating wide the range of identity-markers such as languages, religions, and traditions. When the EU and religious issues –in this context the freedom of religion- are juxtaposed, they often connote the Christian roots of the EU. But there is no official statement of the EU regarding this claim. It should also be noted that there is no EU policy on religion; nor is there an express legal competence in the treaties of the Union to “encroach on religion and religious affairs”. However, since the Amsterdam Treaty there has been a set of harmonized European laws and common policies dealing with (or having implications for) religion and religious affairs in different framings and institutional configurations (Carrera and Parkin, 2010:4).

The freedom of religion is both protected and guaranteed at the EU level and protected by the national laws of the Member States. On the EU and the Member States level the following Treaties and documents provide the legal framework for the freedom of religion:

- Treaty on European Union, Article 6
- Treaty on the Functioning of the European Union Article 11
- Charter of Fundamental Rights of the European Union,
  - Article 10 – Freedom of thought, conscience, and religion
  - Article 14 – Right to education
  - Article 21 – Non-discrimination
  - Article 22 – Cultural, religious and linguistic diversity

Besides, EU Equal Treatment Directive of 2006, Council Conclusions on freedom of religion or belief of 2009, Council Conclusions on intolerance,

discrimination and violence on the basis of religion or belief of 2011 and last but not least the EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief of 2013 can be considered as crucial steps by the EU on the way towards a more protected religious freedoms.

Treaties and conventions regulate the concept of freedom of religion in the EU. Although the EU states that subjects such as religion and culture are left to the Member States' competences. In this respect, it will not be wrong to claim that the EU sets the minimum standards for religious freedoms, yet as they are sensitive issues intrinsic to the Member States, and shaped and constructed over historical Dynamics of the Member States. In recent years, France and Belgium have passed a law on the ban of the headscarf. Their securitization of the Islamic rules can be understood to a certain degree. In theory, when compared to the other societies or states, the EU's dealing with the human rights is postulated as a well-functioning system. As for the implications and effects of the EU on Turkey on the issue of freedom of religion, Yıldız (2007:791-812) argues that constitutional amendments, increase in minority rights, law on associations, improvement in property rights of the religious groups, respect for religious doctrines, amendment of the act on construction are among the steps Turkey has taken to comply with EU membership requirements and these are all affected religious freedom in Turkey in a positive way. However, there are still deficiencies regarding the full implementation of the concept of freedom of religion mainly because of the fact that Turkey has an idiosyncratic perception and interpretation of secularism as discussed above. Yet the EU may not have a significant role on the headscarf issue in Turkey; the perception and political inclinations of the governing party have the key role.

Brief History of Secularism in Turkey

The roots of secularism or *laicite* can be traced back to the Medieval France. Secular worldview simply highlights the notion that states should be neutral and objective in their affairs with religions. The concept of secularism is a Western-centric system of thinking by means of intellectual development and implementation. In its essence, secularism is to consider the state-religion relations, namely the worldly and spiritually relations, separate from each other and act according to this principle. Secularism stipulates that states religion affairs should not interfere in each other's domains. However, Abrahamic and monotheistic religions do not make a world-spiritual distinction and they are in the tendency of encapsulating all the fields and spheres of the individual's lives. Being an Abrahamic religion, Islam embraces both worldly and spiritual aspects of Muslim's lives. In this respect, for Turkey that has a Muslim-dominated population, paradoxical situations are inevitable.

Without a doubt, secularism is a concept constructed with the systematic nexus of the states and government administrators. It may be claimed that secularism has come out of the concerns of not to interweave the politics and policies with religious issues, and beyond that the consideration of gaining the freedom to act free from bonds by avoiding the authority-sharing in the Western world. This was generally and basically known as avoiding from and preventing the Church- State duality. The Church affected and influenced intensely all the spheres of life and sustained its existence with severe rules at those times. Thus, the conflicts between the Church and the political elite on gaining the political authority have procreated and sustained the idea of secularism. Besides, it is a common knowledge that there had heated tensions and rivalries between the rulers and churches in the European history; those issues affected the governance fundamentally, and the rulers and leaders having the governing power on their hands found a way out from the obstacles of that duality by means of secularism.

As for the history of Turko-Islamic thought, because of the notion that the state and religion affairs are not and should not be separate from each other and “as there had been no conflicts between the religious authority and political authority throughout Turko-Islamic (Ottoman Empire era) history as it had been in Europe” (Küçükcan, 2003: 63) the situation can be regarded as more complicated and different from the European context.

Within this context, it can be easily argued that Turko-Islamic circles have started to confront with secularism much more lately than its Western contemporaries. Influencing the development of Turkish Republic to a great extent and subjugating it to paradoxes, the roots of the principle of secularism date back to late Ottoman history. Transformations at the Ottoman Empire with the perception of modernity commenced with the *Tanzimat* Edict of 1839, which is also known as *Gülhane-i Hatt-ı Hümayun* (Berkes,1964).¹ This transformation has paved the way for judiciary, legal, commercial, and criminal changes. Following this crucial change, with the *Islahat Edict*, Western-centric transformations gained impetus and influenced Ottoman society significantly. With the First Ottoman Constitution (Kanun-i Esasi) and the Second Constitutionalism Period when started in 1908, the enormous fluctuations, and a dualistic situation have occurred between tradition and modernity in the Ottoman Empire. This conflictual and dualistic situation had lasted for a long time. Actually, the main concern of the Ottoman intellectuals was how to rescue the state from the turmoil it was experiencing. Political elites of the time suggested adopting the West’s techniques. However, Ateş argued “the Ottoman intellectuals

---

¹ For further and detailed information on the Edicts and the history of secularism in Turkey see: Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press.1964

had better learned the West's social and political institutions instead of the techniques and they should have internalized these to remedy the Ottoman Empire's problems" (Ateş, 2000:173).

The process of seeking remedies directed the Ottoman intellectuals to the West and European powers, especially France, were taken as models and references. In this respect, on socio-cultural and political factors that could not meet the Muslim-dominated late Ottoman and early Turkish Republic's specific need were adopted from Europe in a top-down manner. The public sphere had also its share from this top-down process in terms of religion. In this respect, by highlighting the need to change on the religious sphere, Niyazi Berkes (2010:439) claims

Islam is a rational, even a natural religion. However, it has diverted from its initial path and it has been ruined with irrational and unnatural beliefs. Islam should be purified from these beliefs and it should be turned back to its initial state. The most important transformation would be to accomplish this.

To accomplish the transformation in the sphere of religion in the public sphere, a great deal of intellectual, *de facto* and *de jure* movements have been referred. First of all, the legal domain has been separated from the Sharia law; it has gained a civil law dimension and a "Western" and secular dimension. Moreover, some new regulations such as abolition of the *Sultanate* and *Caliphate* (respectively in 1922, 1924) and the abolition of *the Ministry of Religious Affairs and Foundations* (*şer'iyeye Evkaf Vekâleti*), new *Unification of Education* (*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*) Law and closing down of the dervish lodges and *Zawiyah* in 1925 indicate the urgency of secularization of the state. Implementing such kind of social matters in an urge and in a top-down manner instead of a bottom-up movement resulted in enormous depression and these practices; besides the importance and meaning they had, could not find a healthy niche on the social memory. For this succinct but crucial reason, the effects of the intellectual depression have still been experienced today. Reflection of the secularism to the constitutional movements has also added to the process as Yalçın states "one of the most important laws, which secularized the Turkish society, without question, is the acceptance of the Turkish Civil Law in 1926" (cited by Durmuş,2010:296). With the amendments of the 1924 Constitution, the provision declaring that the "Religion of the State is Islam" was removed from the Constitution in 1928. Eventually, the principle of secularism was explicitly and officially stated in the Article.2 of the then Turkish constitution in 1937. Being a constitutional principle, secularism had its place in the Constitutions of

1961 and 1982 and in the Constitution of 1982 it is stated that “Secularism is one of the basic characteristics of the Republic” and this characteristic has been strictly protected and preserved and gained the status that “shall not be amended, nor shall their amendment be proposed”²

The problems and societal tensions in the Turkish society resulting from the implementation of the secularism principle are probably because of the fact that in European societies, where the principle emerged, there was a societal need for the principle. The secularism movement in Europe has been relevant with the sociological base and improved with a natural selection namely, in a bottom-up manner. On the other hand, in Turko-Islamic history, secularism has developed in a top down manner. Moreover, the absence of the secularism results in segregations on the issue of “who will have the authority in the religious-societal structures having religious authorities and hierarchies” (Yazıcı,2011:555). For the sake of overcoming such kind of dualities, the secularism turns out the ideal regime. The secular regime has played a unifying role for the non-Muslim minorities of the country and it has also helped to construct a national consciousness.

In a nutshell, since its emergence, secularism in Turkey has not been completely internalized. As a country taking a great deal of its traditions, values and population from the Ottoman Empire, Turkey has perceived the religion in the public sphere as a threat to the integrity of the state. Probably because, as Mardin (1992:97) advocates the Ottoman reformers paving the way for secularism and starting the secularization process, considered religion as among the structures that were responsible for the Ottoman Empire’s decline. Without little surprise, this understanding has grounds on the securitization of the headscarf and Imam Hatip High Schools in Turkey.

Freedom of Religion in Turkey

There are a number of legal documents dealing with freedom of religion in Turkey. These documents are Turkish Constitution, the United Nations International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the European Convention on Human Rights (ECHR) and Lausanne Treaty. The current Turkish Constitution, adopted in 1982, establishes Turkey as a secular state³and provides

---

²Constitution of Republic of Turkey, Art.2; 4

³Secularism requires that sacred religious feelings shall absolutely not be involved in state affairs and politics. Articles 2, 68, and 174 make direct references to the “secularism” principle. See Constitution of Republic of Turkey, *Preamble*, http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (reached 31 March 2014). However, it can be claimed that in Turkish contexts, secularism does not mean that the State assumes a neutral position

Turkish citizens freedom of religion and belief, subject to the integrity of the state and its secular nature. Regarding the freedom of religion, the Constitution states that;

*ARTICLE 24- Everyone has the freedom of conscience, religious belief and conviction. Acts of worship, religious rites and ceremonies shall be conducted freely, as long as they do not violate the provisions of Article 14.*⁴

Looking back to Turkey's recent history, it is not difficult to claim that it has freedom problems. The freedom of religion-oriented problems the EU observes in Turkey is mainly the ones, which are related with the minority religions. With regard to our subject matter underlining the securitization of Islamic rules such as headscarves, the following chronology of freedom of religion violations may be referred (Benli,2011;Gözler,2009).⁵

First of all, in 1951, courses for female students to take religion courses in the Imam Hatip Schools, where then only male students enrolled started the debates over headscarves .⁶ The debates were over the issue of whether the female students could attend and the courses with their headscarves or not. Thus, with that problem, the headscarf issue in education has been carried to the Turkey's agenda. And since then on, controversial issues have been at stake. To illustrate, in 1968, a female university student, Hatice Babacan, refused to remove her headscarf. With the emergence of that event, some problems began to arise for students wearing headscarves at universities.

In the late 1970s and early 1980s, the number of university students wearing headscarves increased significantly. Female students were forced to drop some

---

toward religious doctrine and the issue of separation of religion and state. Instead, it implies State control of religious life and a governmental policy of modernizing society by means of secular legislation and practice.

⁴Art. 14 states that (As amended on October 3, 2001; Act No. 4709) None of the rights and freedoms embodied in the Constitution shall be exercised in the form of activities aiming to violate the indivisible integrity of the State with its territory and nation, and to endanger the existence of the democratic and secular order of the Republic based on human rights. No provision of this Constitution shall be interpreted in a manner that enables the State or individuals to destroy the fundamental rights and freedoms recognized by the Constitution or to stage an activity with the aim of restricting them more extensively than stated in the Constitution. The sanctions to be applied against those who perpetrate activities contrary to these provisions shall be determined by law.

⁵For further information on the violations of freedom of religion regarding the bans on headscarves: Fatma Benli (2011), *1964-2011 Chronology of the Headscarf Ban in Turkey and the World*, Mazlum-Der.İstanbul. ; Kemal Gözler (2009), *Administrative Law* ,Ekin Pub., Sec. ed., Bursa.

⁶ www.timav.org.tr

classes or they were even felt forced to leave the universities. However, it should be noted that throughout the 1980s and 1990s, the ban was not uniformly enforced and many students were able to graduate from the universities. The headscarf ban in public spaces has included students of schools and universities (public and private), personnel of courts of law, government officers and other official workers and public servants. Wearing headscarves in photos on official documents like licenses and passports was also prohibited.

A regulation of YÖK, which was issued on 16 July 1982 stipulated that “the clothing and appearances of personnel working at public institutions; the rule that female civil servants’ head must be uncovered” (Gözler,2009). Unfortunately, this law was interpreted as encapsulating all universities in Turkey in 1997 and the ban on wearing of headscarves was extended to all universities.

In February 2008, the possible constitutional amendment that would suppose to bring freedom to wear headscarves in the universities has been approved by TGNA with majority votes, which were 411 positive against 103 negative. However, in June 2008, Turkey’s Constitutional Court annulled the parliament’s proposed amendment to lift the headscarf ban, ruling, “removing the ban was against the founding principles of the constitution”. The highest court’s decision to uphold the headscarf ban cannot be appealed. After winning a referendum in September 2010, the ruling AKP stated that they have devoted themselves to support any student who was disciplined for wearing the headscarf on a university campus. Following this, the head of the YÖK (Turkish Higher Educational Council) Yusuf Ziya Özcan, announced that lecturers in universities could no longer interfere with the students wearing the headscarf. Despite this implication’s being against the Constitutional Court ruling of 2008, most universities have started to allow students to wear the headscarf in the universities. The ban was also lifted from state or public institutions, where four AKP members wore the hijab in the parliament for the first time since 1999.

Dietrich Jung (2006:129) strongly advocates, “The increasing visibility of Islamic symbols and practices in Turkey is a logical consequence of the country’s current European Union (EU) reform process”. However, it can also be claimed that it is a natural consequence fostered by the political inclinations of the governing party.

PARADOXES OF TURKEY IN TERMS OF SECULARISM AND RELIGION

The concept of the secularization refers to the process by which religion's influence over many spheres of social life has been steadily reduced (Sanderson, 1991: 454). A stronger version of the secularization culminated in the extinction of organized religion from society. This perception causes certain paradoxes with regard freedom of religion in liberalism because; religious consciousness manifests itself in different ways through beliefs and rituals in modern society. Certain academics including Timothy Crippen claim that religion in modern society is undergoing transformation but not decline (Sanderson,1991:455). So, religious sentiment is still important for many circles. According to a survey, fifty-nine percent of the world population consider themselves as religious (Gilani,et al.,2013:3). Indicators in Turkey are higher than the average. According to the survey which is held by the Directorate General of Religious Affairs (Diyanet), 98.7% of people believe in God and 87,5% of people describe themselves as a religious in Turkey (PRA,2014:34). The ratio of the people who live within the religious orders is also 64.9% in Turkey. Furthermore, to have a Western style of a modern state is a constructive ideal for Turkey having resulted in secularism, which is one of Ataturk's reforms. But this principle, unlike in Western countries, had not been realized by the evolution of a political culture or common ideas, it has been dictated by the ruling elites and young army officers in a revolutionary enthusiasm (Daver,1988:29). And secularism has begun to be enforced rigorously. But, these synthetic transplantation and external struggle for transformation have been unsuccessful in twenty-five years and resolved by Democrat Party that has been supported widely. However, the dominance of military and bureaucratic elites on Turkish policy has prevented turning back to religion significantly. So ambiguity between state secularism and religiosity of people has caused many paradoxes in Turkish political and public life.

Graphic of the relationship between religion and state in Turkey has raised questions regarding how religion in a both secular and a Muslim state can be dealt with. Actually Islam is not a religion that can be easily pacified in public life because of its continuous requirements and social visibility. So, the question of how Turkey can be successful in controlling religion emerges. Possible answers to this question have multidimensional character including the controversial existence of the Directorate General of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı).

The Dilemmas of Turkey Vis-À-Vis the EU Accession Process

Starting in 1963 with the Ankara Agreement, Turkey's long vocation with the European Union has resulted in transformations in Turkey's policies and especially since 1999 when Turkey's candidacy has been announced, wide range of reforms have being realised in the fields of democracy, rule of law, human rights in line with the European norms, values, and standards. In this respect, in the field of freedom of religion, Turkey with the sixth harmonization package

- Introduced significant legal changes expanding the freedom of expression, safeguard provisions on the rights of prisoners, religious freedom. The package also included amendments in the area of religious freedom and community foundations. An amendment Supplementary Article 2 of the Law on Construction took into consideration the needs for places of worship of different religions and faiths.

- Besides, the new Law on Population Services stipulates that a written application addressed to the Administration will be sufficient in order to change a religion or to avoid indicating any religion in the registry and ID cards. This law entered into force in 2006. Articles 82 and 96 regulate the registration, modification and deletion of the information regarding religion or leaving the religion section blank. (Secretariat General for EU Affairs,2007).

As it can be observed from the above-mentioned amendments, there have been improvements with regard to the freedom of religion in Turkey by means of the EU. According to the EU, the freedom of religion-oriented problems is mainly the one, which mainly consists of the minority religions. And the main issue the EU often highlights is that the minority religions and non-Muslim, non-Sunni groups are not in an advantageous situation when compared to the Sunni-Islam majority. The EU focuses on such kind of problems, yet it has no opinion or recommendation on the secularized and securitized headscarf issue.⁷

Turkey has its own interpretation of secularism, and according to this understanding wearing a headscarf in public service, and in some jobs such as policeman and judge, has not been considered as a freedom of religion issue but as a matter of security issue, which will jeopardize public safety. This perception

---

⁷ For all of the regular progress reports for Turkey and the freedom of religion problems referred there see: Republic of Turkey Ministry for EU Affairs. *Regular Progress Reports for Turkey*.<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=2> (accessed 13 Feb.2014)

regarding headscarf has limited women's right to education, to work in public service since 1960s. Thus, the implementation, which was started as violation of the right to freedom of religion, has been intersected with other essential human rights such as right to education, right to work, right to join to the public life, the right to be equal; thus providing ground to the violations of basic citizenship rights. Yet, in recent years there has been a general improvement regarding religious freedoms in Turkey and the headscarf has had its share from these EU-led improvements. In 2008, the ban on the headscarf has been lifted in Universities and public service excluding some jobs such as police and judges (Benli,2011). Jung advocates that

The increasing visibility and autonomy of religious symbols in Turkey at least partly seems to be a consequence of the EU-induced reform process. In applying the pluralistic norms of the Copenhagen Criteria to Turkish society, in particular, the insistence on personal and associational religious freedoms, the Turkish state necessarily will lose its monopoly over the right of religious expression (Dietrich, 2006:131).

It can be argued that in Turkey, with all these transformations re-Islamization has been at stake. There may emerge the awkward question of how a Muslim dominated country redefines and turn back to its roots and identity with the help of an entity who was once synonymous with Christendom. Has the EU really helped to overcome Turkey's over-securitized headscarf issue or has there ever been societal pressure to transform by pre-texting the EU? Before answering these questions, freedom of religion's legal status in the EU can be succinctly reviewed.

RESULT

Limits and borders of the religious rights have been controversial in democratic systems for a long time. Usually democratic countries are positioned themselves in neutral position about believes and private preference. Nevertheless all political system endeavour to meet democratic demands of their citizen also. The problem is that believing matters embraced by the democratic rights while some people doesn't believe to anything also. Additionally, religious organisations are working for disadvantageous people to support them in daily life. In this perspective, religious organisations support social policies as a kind of civic catalyser. Therefore many social scientists determine that; even though its significance may be reduced still further, religion will remain as a persistent and permanent future of socio cultural systems. So, the question is how to meet religious demands in a liberal and secular state because the freedom of religious includes free exercise also. In this point modern states should consider a balance between public demands and state principles.

EU has no official statements about religious matter. Usually the freedom of religious is both protected and guaranteed at the EU level by the national laws by Member States. Besides, some directives and regulations about rights and freedoms include religious freedoms also. Treaties and conventions regulate the concept of freedom of religion in the EU. Although the EU states that subjects such as religion and culture are left to the Member States' competences. In this respect, it will not be wrong to claim that the EU sets the minimum standards for religious freedoms, yet as they are sensitive issues intrinsic to the Member States, and shaped and constructed over historical Dynamics of the Member States.

In Turkey religious matters has been controversial between Westernisation paradigms of the state and conservative daily life of people because of the state has accepted a strict version of secularism as an indispensable principle of Westernisation. Therefore European standard of the human rights and freedom matters conflict with puritanical secularism perception in Turkey. In this frame, it's possible to mention that the roots of the problem have been originated from these;

- a) Puritanical version of secularism as a state policy
- b) Blurred public and privet domain perception
- c) Dominant character of the Islam on daily life of its followers
- d) Different historical experience between Turkey and Western World
- e) Not well defined relationship between state and citizen in Turkey
- f) The desire of the controlling and shaping of both social and political life by executive elites class.

As a result for getting rid of any paradoxes about religious and educational matter should do:

- a) Turkey should re-examine and read the principle of secularism in context of historical and social realities.
- b) Public and private domain should well defined in context of democratic liberalism
- c) An optional education system or programme should establish to meet legal and different demands
- d) The relationship between citizen and states should be placed on more democratic and clear ground

REFERENCES

- Aslanargun, Engin, A.Kılıç and S.Bozkurt (2014),“**Parental Expectation and Religious Education in State Schools in Turkey: The Case of Imam Hatip High Schools**”, International Journal of Instruction, Vol.7, No: 1, pp. 135-150.
- Arslan, D.Ali (2005), **The Evaluation of Parlimentary Democracy in Turkey and Turkish Political Elites**, Historia Actual Online,Vol. 6, pp.131-141, <http://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/14/26> (10.03.2014).
- Ateş,Toktamış (2000),**History of Turkish Revolution**. İstanbul Bilgi University Pub.İstanbul.
- Başbuğ, İlker (2014), “**Self criticism about headscarf from Başbuğ**”, ntvmsnbc (article), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25509332/> (08.09.2014).
- Benli, Fatma (2011),1964-2011 **Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi**, Mazlum-Der., İstanbul.
- Berkes, Niyazi (1964),**The Development of Secularism in Turkey**, McGill University Press, Montreal.
- Berkes, Niyazi (2010), **Modernisation in Turkey**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Birdisli,Fikret (2014),“**Securitisation of Kurdish Question in Turkey**”, International Journal of Research in Social Science, Vol:4, No: 2, pp.1-15.
- Bruce, Steve (2002),**God is Dead: Secularization in the West**, Blackwell Publishing, Oxford.
- Carrera, Sergio and Joanna Parkin (2010),“**The Place of Religion in European Union Law and Policy: Competing Approaches and Actors inside the European Commission**” RELIGARE Working Document No. 1.
- Carkoğlu A. and E. Kalaycıoğlu (2006), **Turkish Democracy Today: Elections, Protest and Stability in an Islamic Society**, I.B.Tauris
- Cauthen, Kenneth (2001),**The Ethics of Beliefs**, CSS Publishing Company, Ohio.
- Charter of Fundamental Rights of the EU. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF> (26.11.2013).
- Constitution of Republic of Turkey. http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (31.03.2014).

- Cox, Caroline and John Marks (2003), **the “West” Islam and Islamism**, The Cromwell Press, Wiltshire.
- Daver, Bülent (1988), **“Secularism in Turkey”**, Ankara University SBF Journal, Vol. 43, No: 1, pp.29-40.
- Duman,M. Zeki (2010),**“Political Foundations of Secularism in Turkey”**,International Journal of Human Sciences, Vol.7, No: 2, pp. 284-303.
- Durant, Will (1944), **The Story of Civilisation**, Caesar and Christ, World Library Inc.
- Eberle, Chris and Cuneo, Terence (2012),**“Religion and Political Theory”**, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/religion-politics/> (06.07.2014).
- Emmers, Ralf (2010), **“Securitization”**, Contemporary Security Studies (ed. Allan Collis), Oxford University Press, pp.136-151.
- Gilani,I.Shafi, RushaShahid and Irene Zuetzel(2012),**“Global Index of Religiosity and Atheism”**, WIN Gallup International Global Barometer, <http://www.wingia.com/web/files/news/14/file/14.pdf> (30.06.2014).
- Gök,Fatma(2007),**“Education in ‘Multicultural’ Societies-Turkish and Swedish Perspectives”**, (eds.Marie Carlson, Annika Rabo and FatmaGök), Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, <http://www.srii.org/content/upload/documents/68cee78c-6f0a-4d49-843e-c573d9847eb5.pdf> (18.09.2014).
- Gözler, Kemal (2009), **Administrative Law**, Second Ed.,Ekin Pub.,Bursa.
- Hanf, Theodor (2011), **“State and Religion: Comparing Cases of Changing Relations”**, *Conferance Report* (ed.Jihad Nammour), Friedrich Ebert Foundation, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/beirut/07946.pdf>, (06.08.2014).
- Heywood, Andrew (2007), **Politics**, (translated by B. Özipek, B.Şahin, M.Yıldız and others), Liberte pub., Ankara.
- Hirschl, Ran (2008), **“The Rise of Constitutional Theocracy”**Harward International Law Journal, Vol. 49, pp. 72-82.
- Hirschl,Ran (2011a), **“The Secularist Appeal of Constitutional Law and Courts: Comperative Account”**,European Research Council 7th Framework Programme.
- Hirschl, Ran (2011b),**“Comparative constitutional law and religion”**, **Comparative Constitutional Law**, ed. Tom Ginsburg, Edward Elgar Publishing Inc.,

Massachusetts, pp.422-440.

Janda, Kenneth. Jeffrey M. Berry and Jerry Goldman (1995), **The Challenge of Democracy : Government in America**, Houghton Mifflin Company, Boston.

Jung, Dietrich(2006), “ ‘Secularism’: A Key to Turkish Politics”,Intellectual Discourse, Vol. 14, No: 2, pp.129-154.

Kishlansky, Mark. Patrick Geary, Patricia O’Brien, and R. Bin Wong (1995), **Societies and Cultures in World History**, Harpers Collins College Publishers, New York.

Köse, Ali and TalipKüçükcan (2008), **Religion-State Relations in European Union Countries:Legal Structure, religious education and religious services**,DiyanetVakfi (for Islamic Studies of Turkey), İstanbul.

Kuru, Ahmet T. (2006), “**Reinterpretation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party**”, The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti,(ed. by M. HakanYavuz , University of Utah Press,Salt Lake City, pp.136-160.

Küçükcan, Talip (2003),“**State, Islam, and Religious Liberty in Modern Turkey: Reconfiguration of Religion in the Public Sphere**”,BYU Law Rev., pp. 475-506.

Küçükcan, Talip (2003),Secularism in theIslamic World, TDVİA Pub., Ankara.

Makdisi, George (2007), **Religion, Law and Learning in Classical Islam**, (trans. to Turkish by H.T. Başoğlu), Klasik Pub., İstanbul.

Mardin, Şerif (1992), **Religion and Politics in Turkey**,İletişim Pub.,İstanbul.

Nieuwenhuis, Aernout J. (2012), “**State and religion, a multidimensional relationship: Some comparative law remarks**”, Icon, Vol. 10, No: 1, pp.153–174, <http://icon.oxfordjournals.org> (06.07.2014).

Phillips,Robin.(2014),Political Christianity in the Early Church, <http://www.repentuk.com/Articles/Political%20Christianity.pdf>, (15.07.2014).

Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Secreteriat General for EU Affairs, (2007),“**Political Reforms in Turkey**”, Ankara.

Saktanber, A. and Corbacioglu, G. (2008),“**Veiling and Headscarf-Skepticism in Turkey. Social Politics: International Studies in Gender**”, State and Society, Vol. 15, No:4, pp. 514-538.

Sambur, Bilal (2009), “**Religious Freedom, laicism and Official Ideology in**

- Turkey**”, Liberal Thinking, Vol. 14, No:55, pp. 41-59.
- Sanderson, Stephen K. (1991), **Macrosociology: An Introduction to Human Society**, HarperCollins Publishers, New York.
- Stainbach, Udo (2011), **State and Religion: Comparing Cases of Changing Relations** (conference report edited by Jihad Nammour), Friedrich Ebert Foundation, Beirut, pp.49-55
- The Presidency of Religious Affairs (2014), **“Survey on Religious Life in Turkey”**, <http://www2.diyamet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf>, (18.09.2014).
- Timav (2014), İHL’leri ilk Meclis Kurdu. <http://www.timav.org.tr/index.aspx?Yazi=688&Kategori=280&Islem=4&Show=1&n=5> (28.08.2014).
- Tok, G. Ceylan (2009), **“The securitization of the headscarf issue in Turkey: the good and bad daughters”** of the Republic”, Ritsumeikan Annual Review of International Studies, Vol.8, pp.113-137.
- Williams, Michael C.(2003), **“Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”**, International Studies Quarterly, Vol. 47, pp.511-531.
- WRR Scientific Council for Government Policy (2004), **The European Union, Turkey and Islam**, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Yalçın, Durmuş(2010), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Yazıcı, Nuri(2011), **Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, İlhan (2007), **“Minority Rights in Turkey”**, BYU Law Rev., pp. 791-812.

Nebevî Beyânda Tasnif ve Tedris Açısından Değeri

Fahri Hoşab

Yrd., Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Fatma Çimen

Öğretmen, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz: Hz. Peygamber, vahyin tebliği ve muhtevasını beyânda, fitrat ve muhatap merkezli bir usûl takip etmiştir. Allah'ın Resûlü muhtevayı beyânda, muhataplarının vahyin mânâ ve maksadını kısa yoldan anlama ve kavramalarını hedeflemiştir. O, bu hedefi gerçekleştirmek için, muhataplarına mevzu ve meseleleri öğretirken akıl / mantık, zekâ ve hafıza kanunlarını dikkate almıştır. Hz. Peygamber bunun yanında, beyânında, mânâ ve maksadın muhataplarca öğrenilmesi, anlaşılması ve kavranması için ekseriyetle îcâzı esas almış ve muhtevayı bir tertip içinde ifade etmiştir. Onun bazı izah ve ifadelerinde yer alan tasnifler, beyânındaki icaz ve tertibin bir nev'ini teşkil etmektedir. Allah'ın Resûlü'nün beyânda tasnife yer vermesinin maksadı, muhataplarına verilen dersin ezberini / öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. O'nun beyânında yer yer muhtevayı tasnifiyle muhatapları vahyin mânâ ve muhtevasını daha iyi anlamış ve daha kolay kavramıştır.

Anahtar Kelimeler: Tebliğ, beyân, tasnif.

Grouping in the Prophetic Declaration and Value in Terms of Teaching

Abstract: The Prophet Muhammad followed a method based on creation and interlocutor for explaining the content of the revelation and its transport. The Prophet aimed understanding of his interlocutors to the meaning and purposes of revelation briefly and to the point. He considered reason, logic, intelligence and memory of interlocutors when he taught subjects for realize this goal. In addition to this, the Prophet usually predicated short words on teaching and following of meaning and purpose and he expressed the content of subject in an orderly manner. The streaming in some of his explanations and statements constitute a kind of form and arrangement in his explanations. The purpose of the Prophet's streaming in the explanations was to make it easier to memorize the

lesson given to his subjects. By means of the Prophet's streaming, his interlocutors understood better the content of the inspiration and its meaning.

Keywords: Notification, declaration, classification.

GİRİŞ

Hız. Peygamber (sav), Allah'tan aldığı vahyi insanlara **tebliğ** etmekle emrolunmuştur.¹ Allah, Resûl'üne tebliğin yanında, muhataplarına vahyin muhtevasını açıklama (**beyân**) vazifesi de vermiştir.² O'nun vahyin muhtevasını beyânı, söz, fiil ve takrirleri ile gerçekleştirmiştir. Hız. Peygamber, tebliğ ve beyân vazifesini zaman, mekân ve insan (fert -kitle) şartlarını gözeterek bir **usûl** takip ederek yerine getirmiştir.

Hız. Peygamber vahyin tebliği ve beyânını, insan fitratını ve muhataplarını merkeze alan bir anlayış ve usûl çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Kur'an'da, Allah'ın Resûl'üne, tebliğ / davet ve beyânda usûl takip etmesi gerektiğine³ ve bu vazifeyi yerine getirdiğine dair âyetler yer almaktadır.⁴ Hadîs kaynaklarında da Hız. Peygamber'in tebliğ ve beyânda usûl takip ettiğine dair rivayetler nakledilmiştir.⁵ Mevzuyu hadîslerin bütünlüğü çerçevesinde değerlendirdiğimizde, usûl takibinin tebliğ ve beyânın bütün safahatını ve teferruatını içine aldığını görmekteyiz.

NEBEVÎ BEYÂNDA USÛL

Allah'ın Resûl'ünün İslâm'a davet faaliyetlerinde vahyin beyânı geniş bir yer tutar. O, davet faaliyetlerinde takip ettiği usûlle, muhataplarının vahyin mânâ ve maksadını kısa yoldan öğrenme, anlama ve kavramalarını, buna bağlı olarak dinin emir ve nehiyelerini tatbik etmelerini hedeflemiştir. Vahyin beyânında bu hedeflere ulaşabilmek için de, muhataplarının psikolojik, sosyolojik ve kültürel şartlarını göz önünde bulundurmuş, onlara, yerine ve ihtiyaca göre, bazen

¹ Bkz. Mâide 5/67.

² Bkz. Nahl 16/44.

³ Meselâ bkz. Nahl 16/ 125; Rûm 30/30.

⁴ Meselâ bkz. Yûsuf 12/108.

⁵ Meselâ bkz. Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl, *el- Câmi'u's-Sahîh*, İstanbul 1992, 'İlm 11, Cihâd, 164; Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992, Cihâd 6-8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1992, , I, 239, 283, 365, 4, 399, 412; Ebû Dâvûd, Süleymân b.El-Eş'as, *es-Sunen*, İstanbul 1992, Edeb 17, 20.

müşterek vasıflarını bazen de ferdî farklılıklarını dikkate alarak hitapta bulunmuştur.

Hız. Peygamber muhataplarına vahyin tafsilî bilgisini verirken veya tefsirini muhteva beyânlarında bulunurken fitrat esaslı bir usûl takip etmiş, öğretme-öğrenme, kavratma-kavrama ve terbiye hedeflerinin gerçekleşmesi için akıl / mantık, zekâ ve hafıza kanunlarını dikkate almıştır. Nebevî beyân bu yönüyle bir tedris faaliyeti ve belli zaman ve mekânla sınırlanmayan bir mektep mahiyetindedir.

Günümüz pedagoji araştırmaları ve bunların tespitlerinden hareketle yapılan değerlendirmeleri ihtiva eden ilmî eserler de, öğretme ve öğrenmede insan tabiatını esas alan bir metodolojinin gerekliliği üzerinde durur ve tafsilâtını verirler.⁶

NEBEVÎ BEYÂNDAN TASNİF USÛLÜ

Nizamî bir tedriste yapılması gereken ilk iş, mefhumun veya mefhumların ihdası / inşasıdır. Mefhum / mefhumlar mevcutsa, bu ameliyeye gerek kalmadan öğretme-öğrenme safhasına geçilir.

Mefhumlar bazen mücerret mânâlar ifade eder. Mücerret mânâları zihinlerde müşahhas hâle getiren misâllerdir. Bu sebeple beyânda ihtiyaç hâlinde temsile yer verilir. Bunu takip eden safha, muhataplara mefhumla ait muhtevayı / tafsilâtı / teferruatı öğretmedir.

Muhtevayı en kolay öğretme-öğrenme yollarından birisi de onu tasnife tabi tutmaktır. Tasnif, bilginin hafızada yer edinmesine ve kalıcı olmasına yardımcı olur. Tekrarlar ise, musannef bilginin tazelenmesini ve zihinde yerleşik hâle gelmesini sağlar.

Yukarıda yaptığımız tespitlerin kendi terminolojisi, müfredatı ve muhtevası ile modern pedagojide de işlendiğini görmekteyiz.⁷

Allah'ın Resulü, beyânında, mânâ ve maksadın muhataplarca öğrenilmesi, anlaşılması ve kavranması için ekseriyetle îcâzı esas almış ve ifadelerinde tertip

⁶ Meselâ bkz. Özden, Yüksel, *Eğitimde Yeni Değerler Eğitimde Dönüşüm*, Ankara 2002, s. 72-77; Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara 2010, s. 87-145; Fidan, Nurettin-Erden, Münire, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1987, s. 149-193; Şişman, Mehmet, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 2007, s. 9-17, 157-172; Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, Ankara 1988, s. 25-164, 239-266; Selçuk, Ziya, *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara 2004, s. 121-129; Yeşilyaprak, Binnur (Editör), *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*, Ankara 2006, s. 154-176.

⁷ Meselâ bkz. Sönmez, Veysel, a.g.e., s. 233-235.

gözetmiştir. Onun bazı izah ve ifadelerinde yer alan tasnifler, beyânındaki icaz ve tertibin bir nev'ini teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'in ifadelerinde tasnife yer vermesinin sebebi, muhataplarına verilen dersin zabtını (ezberlenmesini) / öğrenmeyi kolaylaştırmadır.⁸ Bundan dolayı Allah'ın Resulü, tebliğatının teferruatını küçük tasniflere tabi tutarak parça parça vaz etmiştir.⁹

Hadîs metinlerinde yer alan râvî sahâbîlere ait, “(Hz.) Peygamber (sav) bize yedi şeyi emretti ve bizi yedi şeyden men etti...”¹⁰, “Dostum (Hz. Peygamber) bana üç şey vasiyet etti...”¹¹, “Resûlullah (sav) on şeyi men etti...”¹², “Üç saat vardır ki Resûlullah (sav) bizi onlarda namaz kılmaktan yahut ölülerimizi defnetmekten men ederdi...”¹³, “(Hz.) Peygamber (sav) yedi yerde namaz kılmayı men etti...”¹⁴, “Resûlullah (sav) içkide on kişiye lanet etti...”¹⁵ gibi ifadeler, nebevî beyândaki tasnifin, verilen bilgileri ashabın zihninde kalıcı kıldığını gösteren misâllerdir.

Hz. Peygamber, beyânının muhtevasında benzerlik taşıyan hususları aynı tabir altında tasnif etmiştir. Teferruat, dersin kolayca ezberlenme sınırını taşıyacak durumdaysa, muhtevayı çoklu tasnife tabi tutmuştur. Çoklu tasnife tabi teferruat, bazen ayrı tabir altında, bazen de mânâları birbirine yakın tabirler altında bir araya getirilmiştir. Teferruat içerisinde bazıları mevzunun her ifade edilmesinde tekrar edilerek yanında yenileri zikredilmiştir. Tasnif bazen de rakamlar zikredilerek yapılmıştır.¹⁶

NEBEVÎ BEYÂNDAN TASNİF ÖRNEKLERİ

Nebevî beyânda tasnifle ilgili yukarıda yaptığımız tespit ve değerlendirmelere dair Hadîs kaynaklarında çok sayıda örnek mevcuttur. Aşağıda bu örneklerden bazılarını ve kısa değerlendirmelerine yer verilerek mevzu müşahhas hâle getirilmeye çalışılmıştır. Lafzında tasnif barındıran bazı hadîsler birden fazla

⁸ Bkz. Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları 2*, İstanbul 2002, s. 130-131.

⁹ Bkz. a.g.e., s. 132.

¹⁰ Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Libâs, 3; Tirmizî, Ebû İlsâ Muhammed b. İlsâ, *es-Sunen*, İstanbul 1992, Edeb, 45.

¹¹ Buhârî, Teheccüd, 33; Müslim, Musâfirîn, 85.

¹² Ebû Dâvûd, Libâs, 8.

¹³ Müslim, Musâfirîn, 293; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 55; Tirmizî, Cenâiz, 41.

¹⁴ Tirmizî, Salât, 141.

¹⁵ Tirmizî, Buyû', 59; Ebû Dâvud, Eşribe, 2.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Canan, a.g.e., s. 132-137.

konuya örnek teşkil etmektedir. Biz bu durumdaki hadîsleri sadece bir başlığın altında zikrettik.

Konularına göre seçilmiş ve değerlendirilmiş örnekler şunlardır:

İmana Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hiz. Peygamber'in beyânlarında başta "tevhid" olmak üzere iman ve iman edilecek hususlar önemli bir yer tutar. Hadîs kaynaklarında imanın tarifi, esasları, faziletleri ve "mü'min" açısından neticeleri ile ilgili çok sayıda rivayet yer almaktadır.

Allah'ın Resûlü hadîslerinde, imanın tarifini tasnife tabi tutarak yapmış, iman esaslarını kendi tarifi içinde belirtmiştir. O, bir hadîsinde imanın, "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete ve kadere iman"¹⁷ olmak üzere altı esastan bahsederken, diğere bir hadîsinde, "dört" rakamını telaffuz etmiş, imanın esaslarını, "Allah'tan başka ilâh olmadığına, kendisinin Allah'ın elçisi olduğuna ve bütün insanlara hakla gönderilmiş bulunduğuna, tekrar dirilmeye ve kadere iman"¹⁸ olarak sıralamıştır.

İki farklı rivayetteki iki farklı tasnif, Hiz. Peygamber'in muhtevayı muhataplarına öğretmek için ihtiyaca göre daralttığını veya genişlettiğini göstermektedir. Zira insanların iman etmeleri gereken hususlar dört veya altı esastan ibaret değildir. Hadîs kaynaklarında Din'in teferruatı içerisinde iman edilmesi gereken başka hususların olduğunu da tespit etmekteyiz.

Hiz. Peygamber, hadîslerinde imanın gereği olan şeylerden bahsederken de zaman zaman tasnifte bulunmuştur. O, bir hadîsinde, "üç şey" in imanın aslından olduğunu, bunların da, "La ilahe illallah' diyene saldırmama, işlediği herhangi bir günahı sebebiyle bir kimseyi tekfir etmeme, herhangi bir ameli sebebiyle de İslam'dan dışarı atmama; cihadın kıyamete kadar geçerliliği ve kadere inanma"¹⁹ olduğunu belirtmiştir.

Farklı hadîslerde imanın gereği olan birçok fiil ve hasletten bahsedilmiştir. Yukarıdaki tasnif, muhatapların o an ihtiyaçları olan ve öğrenmeleri gereken hususları içine almaktadır.

¹⁷ Müslim, İmân 7; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Tirmizî, İmân 4.

¹⁸ Tirmizî, Kader 10; İbn Mace, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sunen*, İstanbul 1992, Mukaddime 10.

¹⁹ Ebû Dâvûd, Cihâd 33.

Zikri geçen hadîste olduğu gibi, hadîslerde geçen rakamlar ekseriyetle kesin bir miktar, kemmî bir değer ifade etmez.²⁰ Farklı hadîslerin lafızlarını bir araya getirip tayin edilen sayıları değerlendirdiğimizde, rakamlı tasniflerin çoğu zaman öğrenme ve ezberlemeyi kolaylaştırmak için yapıldığını tespit etmekteyiz.

Yaptığımız bu tespit ve değerlendirmeler, mevzu ile ilgili farklı konulara dair hadîsler için de geçerlidir.

Hz. Peygamber, imanın faziletleri ve neticelerini anlattığı bazı hadîslerinde de tasnife yer vermiştir. Bir hadîste, Allah'ın Müslümanlar adına razı olduğu “üç husus”, “mü'minlerin sadece Allah'a kulluk yapması, O'na hiçbir şirk koşmaması, Allah'ın ipine toptan yapışıp bölünmemesi”²¹ olarak sıralanmıştır.

Bir hadîste, Allah'ın mü'minleri “üç sıkıntı”dan koruduğu ifade edilmiş, bunlar, “Hz. Peygamber'in bedduasıyla helâk olunmayacakları, bâtıl yolda olanların hak üzerine galip gelmeyecekleri ve sapıklık üzere birleşmeyecekleri”²² şeklinde tasnif edilmiştir.

Allah'ın Resûlü, “üç husus” kimde bulunursa, o kimsenin imanın tadını alacağını belirtmiş ve bunların, “Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmek, bir kimseyi yalnızca Allah rızası için sevmek, imandan sonra küfre dönmekten, ateşe atılmaktan çekindiği gibi çekinmek”²³ olduğunu ifade etmiştir. Bir başka hadîste, imanın tadını aldırان “üç husus”u, “Allah'tan başka ilah olmadığına inanarak bir olan Allah'a kulluk etmek; malın zekâtını gönül rızasıyla, içine sinerek ve her sene düzenli olarak vermek; zekât olarak yaşlı, uyuz, hasta, çelimsiz ve sütü az olan hayvanı vermeyip malların orta hâllisinden vermek”²⁴ olarak tasnif etmiştir.

Hadîslerde “mü'minlik” vasfına aykırı veya kişinin “mü'min” sıfatını ortadan kaldıran hususlar anlatılırken de tasnife yer verildiğini görmekteyiz. Bir hadîste, mü'minde bir arada bulunmaması gereken “iki haslet”ten bahsedilmiş, bunların “cimrilik ve kötü ahlâk” olduğu ifade edilmiştir.²⁵ Münafiğin alâmetlerinin anlatıldığı bir hadîste “üç fiil” sıralanmış, bunların, “bir kimsenin konuştuğu zaman yalan söylemesi, kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet etmesi, söz

²⁰ Bkz. Suyutî, Celâleddîn, *Zehru'r-Rubâ 'ale'l-Muctebâ*, Kâhire 1930, VIII, 222.

²¹ Müslim, 'Akdiyye 10.

²² Ebû Dâvûd, Fiten 1.

²³ Buhârî, İmân 9; Müslim, İmân 67; Tirmizî, İmân 10.

²⁴ Ebû Dâvûd, Zekât 5.

²⁵ Tirmizî, Birr 41.

verdiği zaman sözünde durmaması”²⁶ olduğu belirtilmiş, diğer bir hadîste ise nifak alâmeti olarak “dört fiil” sıralanmış, önceki hadîste geçen üç fiile “husumet sırasında haktan sapma”²⁷ eklenmiştir.

İslâm’a Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hadîslerde “İslâm” ve “Müslüman” mefhumları, İslâm’ın esasları, Müslümanlara yüklediği vecibeleri ve faziletleri ilgili hususlar anlatılırken tasnife yer verildiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber, İslâm’ın “beş temel esas” üzerine kurulduğunu, bunların, “Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed’in Allah’ın Resûl’ü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak”²⁸ olduğunu belirtmiştir.

Bir hadîste, İslâm ümmetinin diğer insanlara “üç fazilet”le üstün kılındığı ifade edilmiş; “Müslümanların saflarının meleklerin safları gibi kılındığı, bütün yeryüzünün İslâm ümmetine mescit kılındığı ve eğer su bulunmazsa, toprağın onlar için temizleyici kılındığı”²⁹ belirtilmiştir.

Allah’ın Resûlü, bir hadîsinde Müslüman’ın Müslüman üzerinde “beş hak”ının bulunduğunu, bunların, “Müslümanın selâmını almak, hastalandığında ziyaret etmek, cenazesine katılmak, davetine icabet etmek ve aksırduğunda Allah’tan rahmet dilemek”³⁰ olduğunu ifade etmiştir. Bir başka hadîsinde, Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkının “altı” olduğunu ifade ederek bir önceki hadîste sayılanlara “kendi için arzu ettiğini Müslüman kardeşi için de arzu etme”yi³¹ ilave etmiştir. Bir diğer hadîsinde ise Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkının yine “altı” tane olduğunu ifade etmiş ve bunları, “Müslüman kardeşine selâm verme, davetine icabet etme, nasihat istediğinde nasihat etme, aksırıp Allah’a hamd ettiğinde ona duayla karşılık verme, hastalandığında ziyaret etme ve öldüğünde cenazesine katılma”³² şeklinde sıralamıştır.

²⁶ Buhârî, Vesâyâ 8; Müslim, İmân 107.

²⁷ Buhârî, İmân 24; Müslim, İmân 106; Ebû Dâvûd, Sünnet 15

²⁸ Buhârî, İmân 2; Müslim, İmân 21; Tirmizî, İmân 3.

²⁹ Müslim, Mesâcid 4.

³⁰ Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Selâm 4.

³¹ Tirmizî, Edeb 1; İbn Mâce, Cenâiz 1.

³² Müslim, Selâm 5.

Bir hadîste, Müslümanların “üç nimet”te ortak oldukları, bunların, “su, çayır (ot) ve ateş” olduğu³³ ifade edilmiştir.

Peygamberlik ve Hz. Peygamber’e Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hiz. Peygamber’in muhataplarına, “peygamberlik” müessesesi ve kendi peygamberlik vazifesini anlattığı hadîslerinde de tasnif örneklerine rastlamaktayız.

Bir hadîste, peygamberlere ait sünnetler şöyle tasnif edilmiştir: “Dört şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Hayâ, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek.”³⁴

Hadîslerde, Allah’ın fazilet olarak sadece Hiz. Peygamber’e verdiği hususiyetlerden de bahsedilmiş ve bunlar şöyle sıralanmıştır: “Benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmeyen beş şey bana verilmiştir: Ben düşmanımın içine bir aylık mesafeden korku salma yardımına mazhar oldum. Yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı, onun için ümmetimden namaz vaktine kavuşan herkes (bulduğu yerde) namazını kılıversin. Ganimetler bana helâl kılındı. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilirken ben bütün insanlığa gönderildim. Ve bana şefaât (etme hakkı) verildi.”³⁵ Bir başka hadîsinde ise, “Ben altı şeyle peygamberlere üstün kılındım...” demiş ve “Bana, cevâmiu'l-kelim (az sözle çok şey söyleme) verildi...”³⁶ ifadesi ile yukarıdaki “beş” hususiyete “altı”ncısını eklemiştir.

İbadete Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hadîslerde yer alan “ibadet”, “salih amel”, tayin edilen ibadetler, ibadet vakitleri, teşvik edilen salih ameller, bunların faziletleri, neticeleri ve mükelleflerle ilgili bazı beyânlarda tasnife yer verilmektedir.

Ashaptan Ebu Hureyre bir rivayetinde şöyle demiştir: “Dostum (Hz. Peygamber) bana üç şey vasiyet etti: Her aydan üç gün oruç tutmamı, iki rekât kuşluk namazı kılmamı ve uyumadan önce vitir kılmamı.”³⁷

³³ Ebû Dâvûd, Büyû’ 60.

³⁴ Tirmizî, Nikâh 1.

³⁵ Buhârî, Salât 56; Müslim, Mesâcid 3.

³⁶ Müslim, Mesâcid 5

³⁷ Buhârî, Teheccüd 33; Müslim, Musâfirîn 85.

Allah'ın Resûlü, salih ameller içinde faziletli veya en faziletli olanlarını farklı hadîslerinde farklı tasniflerle sıralamıştır. Meselâ; “Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek”³⁸; “Lâ ilahe illallah” zikri, “Elhamdülilllah” duası³⁹; “Sübhânallahi ve bi-hamdihî sübhânallahi'l-azîm.” cümlesi⁴⁰; “her namazın arkasında on defa Allah'ı tesbih etme, on defa tekbir getirme, on defa da hamd etme”⁴¹, hadîslerde zikredilen en faziletli ameller arasındadır.

Hz. Peygamber, insan öldüğü zaman “üç eser”i dışında amellerinin kesileceğini ifade etmiş, devam edecek amelleri, “sadaka-i câriye (uzun ömürlü olarak insanların istifadesine sunulmuş sadaka / hayır), geride bıraktığı ve kendisinden yararlanan ilim ve geride kendisine dua eden sâlih evlât”⁴² olarak tasnif etmiştir.

Bir hadîste, Allah'ın sevdiği “üç kişi” şöyle tasvir edilmiştir: “Allah adına bir şey isteyen istediğini gizlice veren; yorucu bir gece yolculuğunda, konaklama yerinde, uykunun her şeyden kıymetli olduğu vakitte, herkes istirahat ederken kalkıp tevazu içinde Allah'a tazarruda bulunan ve âyetlerini okuyan; düşmanla karşılaşmış hezimete uğrayan bir seriyyenin içinden ileri atılarak şehit edilinceye veya zafere ulaşıncaya kadar savaşmaya devam eden mücahid.”⁴³

Yukarıdaki ve benzeri hadîslerdeki zikredilen “kişi” veya “kişilik”lerin her biri birer insan veya mü'min “sınıf”ını temsil etmektedir. Bu sebeple, hadîslerde yer verilen temsilî anlatım çerçevesinde, “kişi” tabirini “sınıf” olarak anlamak daha doğru olur, kanaatindeyiz.

Dua ibadetine dair bir hadîste, “üç dua”nın reddedilmediği, bunların, “ebeveynin duası, yolcunun duası ve mazlumun bedduası”⁴⁴ olduğu; diğer bir hadîste ise duası reddedilmeyenlerinin birincisinin, “adaletli devlet başkanı”, ikincisinin, “iftar edinceye kadar oruçlu kimse”, üçüncüsünün ise “mazlum”⁴⁵ olduğu belirtilmiştir.

³⁸ Ebû Dâvûd, Sünnet 2.

³⁹ Tirmizî, Da'avât 9; İbn Mâce, Edeb 55.

⁴⁰ Buhârî, Da'avât 65; Müslim, Zikir 31; Tirmizî, Da'avât 60.

⁴¹ Ebû Dâvûd, Edeb 99, 100; İbn Mâce, İkâmetü's-salât 32.

⁴² Müslim, Vasiyye 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36.

⁴³ Tirmizî, Sıfatü'l-Cenne 25; Nesâî, , Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sunen*, İstanbul 1992, Zekât 75.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, Vitir 29; Tirmizî, Birr 7; İbn Mâce, Du'â' 11.

⁴⁵ Tirmizî, Da'avât 128; İbn Mâce, Sıyâm 48.

İbadetin kabul şartları ile ilgili bir hadîste, “üç kişi”nin namazlarının bir karış bile kafalarının üstüne kaldırılmayacağı (kabul olunmayacağı veya sevabının az olacağı) ifade edilmiş, bunların, “fırar eden köle, kocası kendisine kızgın olarak geceleyen kadın ve kendisini istemeyen topluma imam (reis) olan kişi”⁴⁶ olduğu belirtilmiştir.

İbadet mükellefiyeti taşıyanlarla ilgili bir hadîste, üzerinden mesuliyet kalkanlar şöyle tasnif edilmiştir: “Kalem şu üç kimseden kaldırıldı: Uyanıncaya kadar uyuyandan, düş azıncaya kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar deliden.”⁴⁷

Ahlâka ve Zühde Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Ahlâk ve zühde dair hadîslerde yer alan bazı tasnif örnekleri şunlardır:

Hadîslerde, Hz. Peygamber’in ashabına “yedi vecibe”yi emrettiği, bunların, “cenazelerin arkasından gitmek, hastayı ziyaret etmek, davet edene icabet etmek, mazluma yardım etmek, edilen yemini yerine getirmek, selâmı yaygınlaştırmak, aksırana dua etmek”⁴⁸ olduğu belirtilmiştir.

Allah’ın Resûlü bir hadîsinde, “hilm ve vakar”ı Allah’ın en çok sevdiği⁴⁹ hasletler olarak zikretmiştir.

Hz. Peygamber, haklarında yeminle söz söyleyebileceği “üç haslet” olduğunu söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır: “... Sadaka vermekle kulun malı eksilmez. Uğradığı haksızlığa sabreden Allah şerefini artırır. Dilenme kapısını açan kimseye Allah, fakirlik kapısını açar...”⁵⁰

Lafzında mecaza yer verilen bir hadîste eller şöyle tasnif edilmiştir: “Eller üçtür: Allah’ın eli en üsttedir, sonra veren el gelir, isteyen eli ise en alttadır...”⁵¹

---

⁴⁶ Tirmizî, Salât 149.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, Hudûd 27; Tirmizî, Hudûd 15.

⁴⁸ Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Libâs 3; Tirmizî, Edeb, 45; Nesâî, Cenâiz 53.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, Edeb 148, 149.

⁵⁰ Tirmizî, Zühd 17.

⁵¹ Ebû Dâvûd, Zekât 28.

Hiz. Peygamber günlük hayatta geciktirilmemesi gereken Şeyleri Hiz. Ali'ye Şöyle sıralamıştır: "Ey Ali,  Şeyi geciktirme: Vakti gelen namazı. Hazır olan cenazeyi ve dengini bulan evlenmemiŐ kadını."⁵²

Hiz. Peygamber "fitratın gereği olan hususlar"ı da farklı tasniflere tabi tutar. Bir hadîsinde "beş Şey"ın fitrattan olduğunu belirtir ve bunları, "bıyıkları kesmek, koltuk altı tüylerini almak, tırnakları kesmek, etek tıraŐı olmak, sünnet olmak"⁵³ Şeklinde sıralar. Bir başka hadîsinde ise fitrat gereği olan Şeylerin sayısını "on" olarak zikreder ve yukarıdaki beş fitrî ameliyeye, "misvak kullanma, burna su çekme, parmak boğumlarını temizleme, istinca yapma (büyük abdest temizliği) ve mazmaza(ağza su çekme)"yı eklemiştir.⁵⁴

Hadîslerde insanlar, ahlâka ve zühde teşvik edilmenin yanında ahlâksızlıktan ve gafletten sakındırılmıŐtır.

Bir hadîste, çoğu kimsenin "iki nimet" hakkında aldandığını, bunların da "sağlık ve boş vakit" olduğu belirtilmiştir.⁵⁵

Hiz. Peygamber bir hadîsinde, ihtiyar kimsenin kalbinin "iki Şey"ın sevgisinde genç kaldığını, bunların, "uzun yaŐamak ve çok mal sahibi olmak"⁵⁶ olduğunu ifade etmiştir.

Bir hadîste insanlar, lâneti gerektirecek "iki fiil"den sakındırılmıŐ, bunların," insanların gelip geçtikleri yollara ve glgelendikleri yerlere abdest bozmak" olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷

Allah'ın Resûlü, Şeytanın insanı gaflete sevk etmesi ve bundan kurtulmanın caresini ise tasnif yoluyla Şöyle anlatır: "İnsan uyuduğu zaman Őeytan onun ensesine  düğüm atar. Her bir düğüm atarken de 'önünde uzun bir gece var, yat!' der. Eğer kişi gece uyanıp Allah'ı zikrederse, düğümün biri üzülür. Kalkıp abdest alırsa bir düğüm daha üzülür. Namaz kılınca son düğüm de üzülür.

⁵² Tirmizî, Cenâiz 73.

⁵³ Müslim, Tahâret 49; İbn Mâce, Tahâret 8.

⁵⁴ Müslim, Tahâret 56; Eb Dâvûd, Tahâret 29; Tirmizî, Edeb 14; İbn Mâce, Tahâret 8.

⁵⁵ Buhârî, Rikâk 1; Tirmizî, Zühd 1; İbn Mâce, Zühd 15.

⁵⁶ Müslim, Zekât 38; Tirmizî, Zühd 28; İbn Mâce, Zühd 27.

⁵⁷ Müslim, Tahâret 68; Tirmizî, İmân 4.

Sabahleyin dinç ve kendini iyi hissederek kalkar. Eğer böyle yapmazsa kendini kötü hissederek tembel bir şekilde güne başlar.”⁵⁸

Hız. Peygamber, muhataplarını ikaz adına ümmetinde devam edecek Cahiliye bakiyesi işleri de şöyle tasnif etmiştir: ‘Ümmetimde dört şey vardır ki, cahiliye işlerindedir, bunları terk etmeyeceklerdir: Haseble (ırk ve kabile üstünlüğüyle) övünme, soyu sebebiyle insanları kötüleme, yıldızlardan yağmur bekleme, (ölenin ardından) matem ve ağıt yakma...’⁵⁹

Helâllere Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hız. Peygamber, hadislerinde helâl olan fiilleri belirtmiştir. İslâm’ın itikat ve anlayış olarak kalplere, zihinlere yerleşmesi için yasakladığı bazı şeyleri de, maksat hâsıl olunca “teşri” vazifesi adına kaldırmıştır.

Allah’ın Resûlü bir hadîsinde, kaldırdığı yasakları ashabına şöyle tasnif etmiştir: “Daha önce kabir ziyaretini size yasaklamıştım; artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Daha önce kurban etlerini üç günden fazla elinizde tutmanızı size yasaklamıştım; artık uygun gördüğünüz kadarını elinizde tutabilirsiniz. Daha önce tulumdan başka herhangi bir kaptan şerbet içmenizi yasaklamıştım; artık bütün kaplardan içebilirsiniz, fakat sarhoş edeninden içmeyin.”⁶⁰

Bir hadîste helâl kılınan ölü ve kanla ilgili şu tasnif yapılır: “Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı. İki ölü, balık ile çekirgeçdir. İki kan da karaciğer ile dalaktır.”⁶¹

Dökülmesi haram olan Müslüman kanını helâl kılan istisnai durumlarla ilgili bir hadîste şöyle bir tasnif yapılır: “Evli iken zina etme, adam öldürme ve dininden ayrılıp cemaati terk etme.”⁶²

Dilenmeyi yasaklayan Hız. Peygamber, istemenin ancak şu “üç kimse”ye helâl olduğunu belirtmiştir: “Kefalet altına giren kimseye o malı elde edinceye kadar;

⁵⁸ Buhârî, Teheccüd 12; Ebû Dâvûd, Tahâret 14.

⁵⁹ Müslim, Cenâiz 29.

⁶⁰ Müslim, Edâhî 37; Ebû Dâvûd, Eşribe 7.

⁶¹ İbn Mâce, Sayd 9.

⁶² Buhârî, Diyât 6; Müslim, Kasâme 25, Tirmizî, Diyât 10.

bütün malını helâk eden, bir felakete maruz kalan kimseye geçim ihtiyacını temin edinceye kadar; fakir düşen kimseye geçim ihtiyacını temin edinceye kadar...⁶³

Hadîslerde, zarar verdiği takdirde veya zararlı olduğu için öldürülmesi caiz olan hayvanlar şöyle tasnif edilmiştir: “Beş hayvanı öldürene bir sorumluluk yoktur: Karga, çaylak, fare, akrep ve kuduz köpek.” Bir başka rivayet de şöyledir: “Beş fasık hayvan vardır ki onlar helâl bölgede de haram bölgede de öldürülür: Yılan, alacakarga, fare, kuduz köpek ve çaylak.”⁶⁴

Hz. Peygamber, bir araziyi işleyip kazanç sağlayabilecek kimseleri şöyle tasnif eder: “Ancak üç kimse ekin ekebilir: Tarlası olan, kendisine karşılıksız olarak arazi verilen ve altın ya da gümüş karşılığında tarla kiralayan kişi.”⁶⁵

Haramlara ve Günahlara Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hz. Peygamber, haram olan şeyleri ve günah sınıfına giren fiilleri de muhataplarına ve ihtiyaca göre kısım kısım ve bazen tasnif ederek beyân etmiştir. Haramları ve günahları açıklayan bazı hadislerdeki tasniflere dair bazı örnekler şunlardır:

Hadîslerde “büyük günah” sınıfına giren fiiller “üç”, “dört”, “yedi” sayıları ile tasnif edilmiştir.⁶⁶ Hadîslerde zikredilen büyük günahlar şunlardır: “Allah’a şirk koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek, yalan söylemek ve yalancı şahitlik”⁶⁷, “kendisi ile beraber yemek yer korkusuyla evlâdını öldürmek, komşunun karısıyla zina etmek”⁶⁸, “sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, cihaddan kaçmak, namuslu kadınlara iftira atmak.”⁶⁹

Bir hadîste, Allah’ın buğz ettiği “üç kişi”, “zina yapan ihtiyar, kibirli fakir ve zalim zengin”⁷⁰ olarak zikredilmiştir. Bir hadîste de Allah’ın sevmediği kimseler şöyle tasnif edilir: “Allah’a göre insanların en sevimsiz olanı üç sınıftır: Harem içinde zulüm ve haksızlık eden, İslam toplumu içinde cahiliye âdetini araştırıp,

⁶³ Müslim, Zekât 109; Ebû Dâvûd, Zekât 27.

⁶⁴ Buhârî, Cezâu’s-sayd 7; Müslim, Hac 67, 68, 69 56; Tirmizî, Hac 21.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Buyû’ 31; İbn Mâce, Ruhûn 7.

⁶⁶ Bkz. Nesâî, Tahrim 4.

⁶⁷ Buhârî, Şehâdât 10; Müslim, İmân 143; Tirmizî, Şehâdât 3.

⁶⁸ Buhârî, Tefsîr (Furkân) 2.

⁶⁹ Buhârî, Vesâyâ 23.

⁷⁰ Tirmizî, Sıfatu’l-Cenne 25; Nesâî, Zekât 75.

onu bulup yaşatmak isteyen ve kanını haksız yere akıtmak için bir adamı takip eden.”⁷¹

Hadîslerde, Hz. Peygamber’in içki hususunda “on kişi”ye lânet ettiği belirtilmiştir. Bunlar; “içki yapmak için meyveyi sıkan ve sıkıran, içen ve dağıtan, taşıyan ve taşıtan, satan ve satın alan, hediye eden ve parasını yiyen”dir.”⁷²

Bir hadîste, Allah’ın Resûlü’nün, “üç vakit”te Müslümanları namaz kılmaktan yahut cenazelerini defnetmekten men ettiği, bunların da, “güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar olan vakit, güneşin tepe noktasına gelip meyledinceye kadar olan vakit ve güneş batmaya meyledip batıncaya kadar olan vakit”⁷³ olduğu ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber Müslümanları “yedi yer”de namaz kılmaktan men etmiştir: “Çöplük, hayvan kesilen yer, kabristan, yol ortası, hamam, develerin yattığı yerler ve Beytullah’ın damı.”⁷⁴

Allah’ın Resûlü, Allah’ın Müslümanlar adına nefret ettiği “üç husus”u şöyle sıralanmıştır: “Müslümanlar arasında gıybet, çok sual sormak ve malı israf etmek.”⁷⁵

Bir hadîste, Hz. Peygamber’in ashabını “yedi fiil”den men ettiği, bunların, “altın yüzükler veya yüzük takmak, gümüş kaptan su içmek, ipek minder kullanmak, ipekten yapılmış elbise giymek, ince ipek giymek, kalın ipek giymek, hâlis ipek kumaştan elbise giymek”⁷⁶ olduğu belirtilmiştir. Bir başka hadiste ise, Allah’ın Resûlü’nün ashabını “on fiil”den men ettiği, bunların, “dişleri törpüleyip inceltmek, dövme yapmak, (erkeklerin saç ve sakallarındaki akları, kadınların yüzlerindeki tüyleri) yolma, kadının kadınlı, erkeğin erkekle aynı örtü altında arada bir engel olmadan yatması, erkeğin acemler gibi elbisenin alt kısmına ipek şerit ilave etmesi, yine acemler gibi omuzlarına alem olarak (dört parmak

---

⁷¹ Buhârî, Diyât 9.

⁷² Tirmizî, Buyû’ 59; Ebû Dâvûd, Eşribe 2.

⁷³ Müslim, Musâfirîn 293; Ebû Dâvûd, Cenâiz 55; Tirmizî, Cenâiz 41.

⁷⁴ Tirmizî, Salât 141.

⁷⁵ Müslim, ‘Akdiyye 10.

⁷⁶ Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Libâs 3; Tirmizî, Edeb 45; Nesâî, Cenâiz 53.

genişliğinden fazla) ipek koyması, yağmacılık yapması, kaplan (derisinin) üzerine oturması ve yüzük takması⁷⁷ olduğu belirtilmiştir.

İlme Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hz. Peygamber, ilmin esaslarını şöyle tasnif etmiştir: “İlim üçtür, bundan fazlası fazilettir: Muhkem âyet, kaim sünnet, adil taksim.”⁷⁸

İlim sahibinin de methedildiği bir hadîste gıpta edilecek kimseler şöyle tanıtılır: “Ancak iki kişiye haset (gıpta) edilir. Bunlar: Allah’ın kendisine mal verdiği ve onu hak yolunda harcayan kimse ile Allah’ın kendisine (ilim ve) hikmet verdiği ve ona göre karar verip, onu başkalarına öğreten kimsedir.”⁷⁹

Cihada Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Cihada teşvik eden, şehitlik ve gaziliğin faziletlerinden bahseden hadislerde de tasnif örneklerine rastlamaktayız.

Bir hadîste, yardım olunması Allah’ın üzerine hak olan “üç kişi”den bahsedilmiş, bunların, “Allah yolunda cihad eden kişi, bedelini verip kendisini hürriyete kavuşturmak isteyen köle, namus ve iffetini muhafaza etmek düşüncesiyle evlenmek isteyen kimse”⁸⁰ olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber bir hadîsinde, Allah’ın emanetinde olan “üç kişi”den bahsetmiş, bunları şöyle tasnif etmiştir: “Allah’ın yolunda savaşa çıkan kimse... Bu kimse, Allah ruhunu kabzedip de cennete koyuncaya ya da elde ettiği sevap ve ganimetle evine döndürünceye kadar Allah’a emanettir. Mescide giden adam... Bu kimse de Allah ruhunu kabzedip de cennete koyuncaya ya da elde ettiği sevap ve ganimetle evine döndürünceye kadar Allah’a emanettir. Evine selâmla giren kimse... Bu kimse de Allah’ın emanetindedir.”⁸¹

Hz. Peygamber şehitliğin faziletini de anlattığı bir hadîsinde, Allah katında her şeyden sevimli “iki damla” ve “iki iz”den bahsetmiş, “iki damla”nın, “Allah korkusuyla akıtılan gözyaşı damlası ve Allah yolunda dökülen kan damlası”, “iki

⁷⁷ Ebû Dâvûd, Libâs 8.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, Ferâiz 1; İbn Mâce, Mukaddime 8.

⁷⁹ Buhârî, Zekât 5; Müslim, Musâfirîn 268.

⁸⁰ Tirmizî, Fezâilü’l-cihâd 20.

⁸¹ Ebû Dâvûd, Cihâd 10.

iz”in ise “Allah yolunda çarpışırken alınan yara izi ve Allah’ın emrettiği farzlardan birini yerine getirmekten kalan kulluk izi”⁸² olduğunu belirtmiştir.

Allah yolunda şehit olan kimsenin nail olacağı mükâfatlar bir hadîste şöyle tasnif edilmiştir: “Allah katında şehit olan kimse için altı haslet vardır: Dökülen ilk kanı ile beraber bütün günahları affolunur. Cennetteki makamı kendisine gösterilir. Kabir azabından kurtulur. En büyük korkudan (Cehennem korkusundan) emin olur. Kendisine iman elbisesi giydirilir. Güzel gözlü hurilerle evlendirilir ve akrabalarından yetmiş insan hakkında şefaati kabul olunur.”⁸³

Kıyamete Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Kıyamet alâmetleri farklı hadîslerde farklı tasniflere tabi tutularak ve bazen rakamlar zikredilerek anlatılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: Annelerin, kendilerine cariyeye muamelesi yapacak çocuklar doğurması, ayağı yalın, başı açık, çıplak koyun çobanlarının yüksek ve mükemmel binalar yapmada birbirleriyle yarışmaları⁸⁴, Deccal’ın, Dabbetülarz’ın çıkması, güneşin batıdan doğması⁸⁵, Hz. İsa’nın nüzulü ve kâfirlerle mücadelesi⁸⁶...

Ahret Hayatına Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Ahret hayatına dair, yeniden diriliş, insanların amellerinden dolayı muhasebesi, cennetle mükâfatlandırılma veya cehennemle cezalandırılma gibi hususları ihtiva eden hadîslerde yer verilen tasnife dair bazı örnekler şöyledir:

Bir hadîste, vefat eden kimse için kalıcı olan husus şöyle ifade edilmiştir: “Ölüyü üç şey takip eder: İki geri döner, birisi yanında kalır: Ailesi, malı ve ameli onu takip eder. Ailesiyle malı döner, ameli kendisiyle beraber kalır.”⁸⁷

Hız. Peygamber, kıyamet günü insanların haşrini mecazî bir ifadeyle şöyle tasnif etmiştir: “İnsanlar kıyamet gününde üç sınıf olarak mahşer yerinde toplanacaklar... Bir grup binitli, bir grup yaya, bir grup da sürünür durumdadır...”⁸⁸ Başka bir hadîste, insanların mahşerde “üç fırka” olarak

⁸² Tirmizî, Fezâilü’l-cihâd 26.

⁸³ İbn Mâce, Cihâd 16.

⁸⁴ Müslim, İmân 5; Tirmizî, İmân 4; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Nesâî, Mevâkit 6.

⁸⁵ Müslim, İmân 239; Tirmizî, Tefsîr 6.

⁸⁶ Nesâî, Cihâd 41.

⁸⁷ Buhârî, Rikâk 42; Müslim, Zühd 1; Tirmizî, Zühd 45.

⁸⁸ Tirmizî, Tefsîr 17.

toplanacağını ifade etmiş ve bunları şöyle sıralamıştır: “Birinci fırka; gelecek hayatı özleyecek, geride kalan dünya hayatından nefret edecek zümre. İkinci fırka; ikisi bir deve, üçü bir deve, dördü bir deve, onu bir deve üzerinde sevk olunacaklar. Bunların bakiyesini (ki üçüncü fırkadır) bir ateş hasredip toplayacak. Onlar nerede istirahat ederlerse o ateş de beraberlerinde istirahat edecek, onların geceledikleri yerde onlarla beraber geceleyecek, onların sabahladıkları yerde beraberlerinde sabahlayacak. Ve onlarla beraber yürüyüp onların akşamladıkları yerde onlarla beraber akşamlayacak.”⁸⁹

Bir hadîste, cennetlikler şöyle sıralanmıştır: “Allah bir ok yüzünden üç kimseyi cennetine koyar: hayır ve sevap umarak o oku yapan sanatkârı, o oku Allah yolunda kullanıp atanı, oku atana yardımcı olanı...”⁹⁰ Başka bir hadîste ise “üç haslet”in sahibini cennete götüreceği ifade edilmiş, bu hasletler, “güçsüzlere yumuşak davranmak, ana babaya şefkat ve merhamet göstermek, elinin altında bulunanlara (işçiye, hizmetçiye) iyi davranmak”⁹¹ olarak sıralanmıştır.

Kıyamet günü mükâfatlandırılacak kimseleri Hz. Peygamber hadîslerinde şöyle tasnif etmiştir: “Yedi kimse vardır ki Allah onları kendi gölgesinden başka gölgenin olmadığı günde gölgelendirir: Adil devlet başkanı; Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç; kalbi mescitlere bağlı Müslüman; birbirlerini Allah için sevip buluşmaları da ayrılımları da Allah için olan iki insan; güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğine ‘Ben Allah'tan korkarım!’ diye yaklaşmayan yiğit; sağ elinin verdiğini sol elinin bilemeyeceği kadar gizli sadaka veren kimse; tenhada Allah'ı anıp gözyaşı döken kişi.”⁹² Başka bir hadîste kıyamet günü mükâfatlandırılacaklar şöyle sıralanır: “Üç kişi var ki kıyamet günü onları miskten yapılmış tepeler üzerinde görürüm: Hem efendisinin ve hem de Allah'ın hakkına riayet eden köle, cemaati kendisinden razı olan imam ve beş vakit ezanı okuyan müezzin.”⁹³

Bir hadîste cehennem ateşinin dokunmayacağı kimseler şöyle anlatılmıştır: “İki göze cehennem ateşi dokunmaz: Allah korkusundan ağlayan göz ve Allah yolunda nöbet bekleyerek geceleyen göz.”⁹⁴

⁸⁹ Buhârî, Rikâk 45; Müslim, Cennet 59.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd 23.

⁹¹ Tirmizî, Sıfatu'l-kıyâme 48.

⁹² Buhârî, Ezân, 36; Müslim, Zekât 30.

⁹³ Tirmizî, Birr 54.

⁹⁴ Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 12.

Hız. Peygamber, kıyamet günü Allah'ın yüzlerine bakmayacağı, temize çıkarmayacağı kendileri için acıklı bir azap olan "üç sınıf" insanı farklı hadîslerinde şöyle sıralamıştır: "Verdiğini başa kakan, elbisesini (kibir ve gururundan) yerde sürüyen, malını yalan yeminle satmak isteyen"⁹⁵, "anne babasına karşı vazifelerini yerine getirmeyen kişi, erkekleşen kadın, kadınlaşan erkek"⁹⁶, "yolculuk sırasında ihtiyacından fazla suyu olup da onu öteki yolculardan esirgeyen kimse, ticaret malını ikindiden sonra satarken, 'Onu şu kadar fiyata aldım.' diye yemin eden ve gerçek hiç de öyle olmadığı hâlde müşteri kendine inanan kimse, bir devlet başkanına dünyalık hatırına biat sözü veren, kendisine para pul verirse sözünde duran, vermezse sözünden cayan kişi"⁹⁷, "zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar ve kibirli fakir."⁹⁸

Cehenneme girecek kimseleri tasnif eden hadîslerden birisi şöyledir: "Cehennem halkından iki sınıf var ki henüz görmedim: Biri, yanlarında sığır kuyruğuna benzeyen sopalar bulunan, onlarla insanları döven bir topluluk. Diğeri ise; giyindiği hâlde açık olan, erkeklere olan meyillerini yansıtan veya omuzlarını sallayarak, çalımlı yürüyen, başları bir tarafa meyleden develerin hörgücü gibi olan kadınlar..."⁹⁹

Hız. Peygamber bir başka hadîsinde cennete giremeyecek "üç sınıf" insanı, "anne-babasına karşı vazifelerini yerine getirmeyen, içki günahından tevbe etmeden ölen, yaptığı bağış başa kakan"¹⁰⁰ kimseler olduğunu belirtmiştir.

Ahirette hüküm sahiplerinin akıbetini bir hadîs şöyle tasnif eder: "Kadılar üç kısımdır. Bir kısmı cennette, iki kısmı ateştedir. Cennette olanlar, hakkı bilip onunla hükmedenlerdir. Hakkı bildiği hâlde hükmünde zulmeden kimse ise ateştedir. İnsanlar arasında bilgisizce hükmeden kimse de ateştedir."¹⁰¹

⁹⁵ Müslim, İmân 106; Ebû Dâvûd, Libâs 25.

⁹⁶ Nesâî, Zekat 69.

⁹⁷ Buhârî, Müsâkât 10; Müslim, İmân 171; Nesâî, Buyû' 6.

⁹⁸ Müslim, İmân 172.

⁹⁹ Müslim, Libâs 125.

¹⁰⁰ Nesâî, Zekât 69.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, Akdiyye 2; İbn Mâce, Ahkâm 3.

Kıssalara Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hiz. Peygamber kıssalarının tahkiyesinde de tasnife yer vermiştir. Bu hususa dair iki örnek şöyledir:

“İbrahim (as) üç defa istisna olarak yalan söylemiştir. Bunlardan ikisi Aziz ve Celil olan Allah’ın zatı ve rızası içindir. Puta tapanlara ‘Ben hastayım.’ demesi ve ‘Belki putların şu büyüğü bu kırma fiilini işlemiştir.’ demesi...” Hiz. Peygamber, hadîsin devamında “üçüncüsü”nü, kıssanın tafsilatı içerisinde belirtir: “Hiz. İbrahim günün birinde zevcesi Sara ile beraber ansızın cebbarlardan azılı bir zalimin memleketine uğrayıvermişti. Adamları tarafından o zalim hükümdara: ‘Şehre yolcu bir kimse gelmiştir. Beraberinde insanların en güzeli bir kadın vardır.’ diye haber verildi. Zalim hükümdar, Hiz. İbrahim’e haber gönderdi. Geldiğinde Sara hakkında sorarak dedi ki: ‘Bu kadın kimdir?’ Hiz. İbrahim dedi ki: ‘Kız kardeşim.’...”¹⁰²

Kıssaların tahkiyesinde tasnife dair bir diğerk örnek hadîs şudur:

Beşikte sadece üç kişi konuştu. Bunlardan biri Meryem’in oğlu Hiz. İsa, diğerk Cüreyc ile macerası olan çocuktur...” Kıssanın devamında âbid birisi olan Cüreyc’e isnat edilen zina mahsulü çocuğun konuşarak onu temize çıkarması; üçüncü çocuğun ise kendisi hakkında duada bulunan annesine mukabil dua ederek konuşan ve bunun sebebini annesine açıklayan çocuk olduğu anlatılır.¹⁰³

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi hadîslerde kıssaların tasnif edilerek hikâyeye edilmesi, insanların ortak tecrübesiyle sabittir ki, kıssanın muhtevasının ve verdiği dersin zihinlerde daha kalıcı olmasını sağlamaktadır. Bu sebeple hadîslerde yer alan ve tasnife yer veren tahkiyelerin de öğretim-öğrenme maksadına yönelik olduğunu tespit etmek mümkündür.

Hiz. Peygamber’in beyânındaki tasnif, mevzuları taksim ve muhtevayı kısa ifadelerle hülâsa etme ameliyesi olduğundan, ekseriyetle, belâğat unsurlarından îcâzı barındırırken, kıssalardaki tahkiyeler, tabiatıyla birtakım tasvir ve muhaverelere yer verdiğiinden belâğat unsurlarından itnâbı (uzun ve tafsilâtlı sözü) netice vermektedir. Bu sebeple kıssalardaki tasnif bu yönüyle, nebevî beyandaki tasnifin bütünlüğü içinde bir istisnâ teşkil etmektedir.

¹⁰² Buhârî, Enbiyâ 8; Mezâlim 35; Müslim, Fezâil 154.

¹⁰³ Buhârî, ‘Amel fi’s-Salât 7; Mezâlim 35; Müslim, Birr 7, 8.

Tıbb-ı Nebevîye Dair Hadîslerde Tasnif Örnekleri

Hız. Peygamber muhataplarına sıhhati muhafaza ve hastalıkların tedavisine dair tavsiyelerde bulunduğu bazı hadislerinde de tasnife yer vermiştir. Hadislerde şifa verici ameliyelerle ilgili tasnife dair iki örnek şöyledir:

“Şifa şu üç şeydedir: Bal şerbeti, kan alma aletinin vuruşu ve ateş ile dağlama. Fakat ümmetime ateş ile dağlamayı yasaklıyorum.”¹⁰⁴

“Tedavide kullandığınız şeylerin en hayırlısı burun damlası, şurup, kan aldirmek ve müşil ilaçlarıdır.”¹⁰⁵

Rüyaya Dair Bir Hadîste Tasnif Örneği

Bir hadîste rüyalarla ilgili şöyle bir tasnif yapılmıştır: “Rüya üçtür: İyi rüya Allah’tan müjdedir. Bir rüya da vardır ki şeytanın üzmesidir. Bir de kişinin merak ettiği şeylerin yansımasıdır...”¹⁰⁶

NETİCE

Allah’ın Resûlü vahyin beyânında, insan fitratını ve muhataplarını merkeze alan bir anlayış ortaya koymuş ve buna uygun bir usûl tatbik etmiştir. O, takip ettiği beyân usûlüyle, muhataplarının vahyin mânâ ve maksadını kısa yoldan anlama ve kavramalarını hedeflemiştir.

Hız. Peygamber muhataplarına vahyin tafsili bilgisini verirken veya tefsirini yaparken takip ettiği usûlle, “muhataplarına mevzu ve meseleleri öğretme-kavratma” ve onların “zihin, kalp ve hissiyatını terbiye” hedeflerinin gerçekleşmesi için akıl / mantık, zekâ ve hafıza kanunlarını dikkate almıştır.

Allah’ın Resulü, beyânında, mânâ ve maksadın muhataplarca öğrenilmesi, anlaşılması ve kavranması için ekseriyetle icâzı esas almış ve muhtevayı bir tertip içinde ifade etmiştir. Onun bazı izah ve ifadelerinde yer alan tasnifler, beyanındaki icâz ve tertibin bir nev’ini teşkil etmektedir.

¹⁰⁴ İbn Mâce, Tıb 23.

¹⁰⁵ Tirmizî, Tıb 9.

¹⁰⁶ Buhârî, Ta’bir 26; Müslim, Rüyâ 6.

Hz. Peygamber'in ifadelerinde tasnife yer vermesinin maksadı, muhataplarına verilen dersin ezberini-öğrenmeyi kolaylaştırmadır. Bu sebeple O, muhtevadaki teferruatı küçük tasniflere tabi tutarak ve taksim ederek beyân etmiştir.

Allah'ın Resûlü, beyânının muhtevasında benzerlik taşıyan hususları aynı tabir altında ifade etmiş; teferruat, dersin kolayca ezberlenme sınırını taşacak durumdaysa çoklu tasnife tabi tutmuştur. Çoklu tasnife tabi teferruat ise bazen ayrı tabir altında, bazen de mânâları birbirine yakın tabirler altında bir araya getirilmiştir. Teferruat içerisinde bazıları mevzunun her ifade edilmişinde tekrar edilerek yanına yenileri ilave edilmiştir.

Hadîslerde tasnif, bazen de rakamlar zikredilmek suretiyle yapılmıştır. Nebevî beyândaki rakamlı tasniflerin çoğu kesin bir miktar ifade etmez. Hadîslerde sayı tayin eden tasnifler, ekseriyetle öğrenme ve ezberlemeyi kolaylaştırmak için yapılmıştır.

Beyânda tasnif mevzuunu Hadîs ve Siyer kaynaklarında yer alan rivayetlerin bütünlüğü çerçevesinde değerlendirdiğimizde, nebevî beyâna dair usûlün ve bu usûl içerisinde yer alan tasnifin, muhatapların vahyin mânâ ve muhtevasını daha iyi anlamalarını ve daha kolay kavramalarını netice verdiğini görürüz. Beyânda nebevî usûl ve bir cüz'ü olan tasnif, tarihî seyir içerisinde, hitabet ve kitabette hatip, mürşit ve müelliflere örneklik ettiği gibi, günümüz tebliğ ve tedris faaliyetlerinde de istifade edilmesi gereken bir modeldir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, İstanbul 1992.
- Başaran, İbrahim Ethem, **Eğitim Psikolojisi Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri**, Ankara 1988.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b., **İsmâ‘îl, el- Câmî‘u’s-Sahîh**, İstanbul 1992.
- Canan, İbrahim, **Peygamberimizin Tebliğ Metotları 2**, İstanbul 2002
- Ebû Dâvûd, **Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî, es-Sunen**, İstanbul 1992.
- Fidan, Nurettin-Erden, Münire, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara 1987.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. **Yezîd el-Kazvînî, es-Sunen**, İstanbul 1992.
- Müslim b., **el-Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, el-Câmiu’s-Sahîh**, İstanbul 1992.
- Nesâî, Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b., **Şu‘ayb, es-Sunen**, İstanbul 1992.
- Özden, Yüksel, **Eğitimde Yeni Değerler Eğitimde Dönüşüm**, Ankara 2002.
- Selçuk, Ziya, **Gelişim ve Öğrenme**, Ankara 2004.
- Sönmez, Veysel, **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Ankara 2010.
- Suyutî, Celâleddîn, **Zehru’r-Rubâ ‘ala’l-Muctebâ**, Kâhire 1930.
- Şişman, Mehmet, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara 2007.
- Tirmizî, Ebû ‘Îsâ Muhammed b. **Îsâ, es-Sunen**, İstanbul 1992.
- Yeşilyaprak, Binnur (Editör), **Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim**, Ankara 2006.

Karadeniz'in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri

Said Mübin Çalış

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
saidmubin.calis@gazi.edu.tr

Öz: İskitlerden günümüze kalan kurganlardaki zengin ve etkileyici kalıntılar, bu toplumun yazılı kaynaklarının çok az olmasına rağmen gelişmiş bir kültürün temsilcileri olduklarını göstermektedir. Kurgan buluntuları İskitlerin günlük hayatına dair pek çok ayrıntıyı ortaya çıkarmıştır. M.Ö. IX. yüzyıl itibarı ile oluşmaya başlayan İskit kurgan geleneği, bu toplumu diğer toplumlardan ayırdığı gibi, yaşayışlarının kültürel öğelerini de barındırmaktadır. Diğer bozkır toplumlarında olduğu gibi İskitler de günlük hayatta kullandıkları eşyaları, yaşantılarının en önemli parçası olan savaş hakkında betimlemelerle süslemişlerdir. Bu eşyalar üzerine savaş sahneleri dışında hayvan ve av sahneleri de betimlenmiştir. Bu çalışma, İskitlerin yaşadıkları hayat ile kurganlarından çıkarılan eşyaları üzerindeki savaş betimlemeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İskitler, kurgan, İskit Sanatı, hayvan betimlemesi, savaş betimlemesi, İskit Eşyaları.

War Delineations on Findings of the Scythian Burial Mounds Located in North of the Black Sea

Abstract: Rich and impressive remains of burial mounds which survived from the Scythians, it showed that representing of advanced society despite not enough written sources about them. Findings of burial mounds have revealed many details about Scythians' daily life. Scythian burial mound tradition which nascented as of IX thcentury B.C., not only seperated from the other society, but also it have maintains cultural elements of their life. As other steppe societies, Scythians have decorated their goods with delineations about war which the most important component their life. Except scenes of war, animal and hunting scenes have delineated on the goods. This study, aims to prove which relations between

the Scythians life with war delineates on their goods which obtained from burial mounds.

Keywords: Scythians, burial mound, Scythian Art, animal delineate, war delineation, Scythian's Goods.

GİRİŞ

İskitler, bozkır kültürlü toplumlar arasında önemli bir yere sahiptir. Onlar varlıklarını sürdürdükleri sahalarda gerek siyasi, gerekse kültürel etkinlikleri ile yaşadıkları dönem içerisindeki değerlerini yazılı ve yazısız kaynaklar ile ispatlamaktadırlar. Onlar bozkırlarda Çin Seddi'nden Tuna Nehri'ne kadar çok geniş sahaya yayılmış olup, bırakmış oldukları kültürel miras bakımından "Kurgan Kültürleri" içinde mühim bir yer tutmaktadırlar (Durmuş, 1993: 33). M.Ö. VIII. yüzyıldan M.S. II. yüzyıla kadar uzanan yaklaşık bin yıllık zaman dilimi içerisinde tarihi arenada önemli roller oynamışlardır (Memiş, 2012: VII).

İskitler; konar-göçer yaşam biçiminin en eski temsilcilerindendir. Asya içlerinden batıya doğru olan göçleri sonucu yerleşik toplumlar arasında yaşamaya başlamışlar ve bu geleneği burada da devam ettirmişlerdir. Hippokrates; onların neredeyse tamamının göçebe yaşamı benimsediğinden bahseder. Bunun yanında onların sabit bir evlerinin olmadığını; ev şeklinde yapılandırılmış dört ya da altı tekerlekten oluşan ve öküzler tarafından çekilen hareketli evlerde yaşadıklarını bildirir (Hippocrates, 1957: 110). Aynı bilgilere Strabo aracılığı ile de erişebilmekteyiz. Strabo da İskitler ile birlikte konar göçer uluslardan bahsederken tekerlekli evlere sahip olduklarına eserinde yer vermiştir (Strabo, XI: 219). Strabo, İskitlerin hayvancılıkla geçindiklerini doğrudan ifade eder ve onları dürüst bir millet olarak tanımlar (Strabo, VII: 9). Ayrıca oldukça fazla sayıda hayvan sürülerini idare ettiklerini, özellikle kısraktan elde edilen süt ve peynir ile beslendiklerini ifade eder (Strabo, VII: 7). Thucydides ise İskitlerin savaş gücü ve asker sayısı bakımından karşı koyulamaz bir millet olduğunu dile getirmiştir (Thucydides, II: XCVII).

Greklere "Skythler" (Diodorus, II: 35; Herodotos, VII: 64; Strabo, VII: 9; Arrianus, III: 3) olarak bahsettiği Batı Sakaları; antik Grek eserleri sayesinde, hakkında diğer Saka boylarına göre daha fazla bilgi edinebildiğimiz Saka boyudur. İskitleri Batı Sakaları olarak da adlandırmak doğru bir ifade olmaktadır. İskitlerin geniş bir sahaya yayılmaları, farklı kavimler tarafından tanınmaları ve

kendi dillerinde adlarının ne olduğunun bilinmemesi, İskitler hakkında yapılan araştırmaları güçleştirmesine rağmen; birçok antik Grek kaynaklarının verdiği bilgiler doğrultusunda (Diodorus, II: 35; Herodotos, VII: 64; Strabo, VII: 9; Arrianus, III: 3) İskitlerin Sakalara bağlı bir kol olduğunu söylememiz mümkün olmaktadır.

İskitlerin kökeni ise birçok tarihçi arasında tartışma konusu olan bir problemdir. Birçok varsayım eşliğinde kökenlerine sunulan öneriler olmakla birlikte kültürel kimlikleri kavranabilen İskitlerin Kuzey Kafkasya, Güneydoğu Avrupa, Kırım ve Güney Sibiry'a'yı kapsayan geniş bir coğrafyaya yayıldıkları bilinmektedir (San, 2000: 6). İskitler üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan İngiliz arkeolog Sir Ellis Hovell Minns ise bu konuyla ilgili: "Muhtemelen antik dünya etnografyası ile ilişkili hiçbir sorgulama, İskitlere yakın düzeyde tartışılmamıştı." demiş ve daha sonrasında İskitlerden bahseden antik kaynaklara göre onların kökenini açıklamaya çalışmıştır (Minns, 1913: 35).

İskitler ile ilgili son yüzyıl içerisinde oldukça önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara göre İskitlerin kökeni Slav, Fars, Proto-Türk olmak üzere üç ayrı temel görüş üzerinde sabitlenmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen İskitlerin Proto-Türklüğü görüşünün Farslık ve Slavlık görüşlerine kıyasla daha fazla kabul edilen bir görüş olduğu söylenebilir (Arsal, 1933: 23). Bizans İmparatoru Maurice; Türklerin ve Avarların İskitlerle olan aynılığında bahsetmiştir. Aynı zamanda Maurice eserinde İskit kavramını, Karadeniz'in kuzeyinden Orta Asya'ya kadar yaşayan konar-göçer ulusu belirtmek için kullanmış olduğu da dikkat çekicidir (Maurice, XI: 155).

Batı Sakaları; bu çalışmanın da temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Eldeki verilere dayanarak onların ilk olarak Asya'nın iç kesimlerinde görüldüğü söylenebilir. İskitler ana yurtlarında yine kendileri gibi Büyük Saka topluluğuna dahil olan Massagetler ile bazı askeri - siyasi çekişmeler içerisine girmişler ve Massagetlerin üstünlüklerini kabul ederek İç Asya'dan daha batıya doğru yönlerini çevirmek zorunda kalmışlardır (Herodotos, IV: 11). İskitlerin zayıflamasına ve tamamen egemenliklerini kaybetmesine sebep olan durum ise yine kendileri gibi bozkır kültürlü bir toplum olan Sarmatların Avrupa'da güçlenmeye başlamasından itibaren gerçekleşmiştir. Sarmatlara karşı olan uzun mücadelelerinde galip gelemeyen İskitler, önce yerleşik Avrupalı bazı uluslar üzerine yürümüş; Sarmatların Doğu'dan, yerleşik Avrupalı kavimlerin de Batıdan

sıkıştırmaları sonucunda M.Ö. II. yüzyıl içerisinde bölgedeki etkinliklerini kaybetmişlerdir (Durmuş, 2008: 40).

İSKİTLER ÖNCESİ DÖNEME AİT ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Bozkır kültürlü ulusların yaşantısı hakkında oldukça önemli bilgiler edinebildiğimiz İç Asya, Kafkasya ve Sibirya bölgesi kurganlarından çıkan eşyalara bakıldığında kurganda bulunan kişinin ölüm sonrası durumu oldukça detaylı bir şekilde düşünülmüş; burada karşılaşılabileceği zorluklarla nasıl başa çıkabileceği hesaplanarak bazı eşyalar yerleştirilmiştir. Bu durum, bozkır insanının nasıl yaşadığını ve gündelik hayatında ne gibi araçlardan faydalandığını öğrenmemizi sağlamaktadır. Kurganlar da tıpkı bozkır insanının yaşam alanı olan yurtlar gibi biçimlendirilmiş, içerisine büyüklüğüne göre değişik sayılarda odalar eklenmiştir. Ölen kişi yeni hayatına, uzun uğraşlar sonucu oluşturulduğu açıkça belli olan ortama özenle hazırlanmıştır.

Bozkır toplumlarına ait olduğu belirlenen kurganlarda, yerleştirilmiş olan eşyalar ve gömülen kişilerin tamamına yakını günümüze kadar yapısal bütünlüğünü koruyabilmişlerdir. Kurgan materyallerinin günümüze sağlam bir şekilde ulaşmasındaki en önemli etken; bu eşyaların daha çok altın başta olmak üzere bronz, demir, fildişi, kemik vb. gibi sağlam hammaddelerden oluşturulmuş olmasıdır (Rice, 1957: 92-95). Bunun yanında kurganların büyük bir kısmının donmuş halde bulunması da kurgan içeriğinin yüzyıllar boyu saklanıp bozucu etkenlerden uzak tutmasına yardım etmiştir. Pazırık Kurganı, donmuş kurgana bir örnektir. Pazırık'ta Gömülen kişiler; kadınlar ve erkeklerde aynı şekilde olmakla beraber, iç organları, beyni ve kas dokuları çıkarılmış ve ardından mumyalanmıştır (Van Noten vd., 1995: 79). Bu şekilde kurgana yerleştirilen ölü bedenler normal bir bedene göre daha kalıcı olabilmektedir.

Kurgan eşyalarının büyük çoğunluğu metal objelerden meydana gelmektedir. Değişik madenler üzerine ustalıklı işlenen ve hemen hepsinde görülen hayvan betimlemeleri, bozkır sanatının en ayırt edici özelliği olmuştur. Doğa ile bir bütün halinde yaşayan bozkır insanı doğadaki hayvanların bazılarını birtakım kutsiyetler yüklemiş ve gündelik eşyaların üzerine işlemiştir. Bu kültürün değişik bozkır toplulukları arasında az da olsa farklı biçimde işlendiği görülmektedir. Ortaya çıkarılan ürünler bozkır sanatçısının yaratıcı zekasını ve teknik becerisini gösterir niteliktedir (Rice, 1965: 12).

İç Asya'daki kurgan buluntuları kronolojik bir sıralamaya koyulursa, eldeki en eski buluntuların daha sonraki binyıllar içerisindeki buluntularla biçim olarak benzediği ortaya çıkar. Eşya yapımında M.Ö. II. binyıla kadar madenin bakır hariç kullanılmadığı bilinmektedir. Paleolitik çağa ait olduğu saptanan buluntularda; mızrakların, ok uçlarının, bıçakların, küçük el baltalarının yapımında boynuz, hayvan kemikleri ya da çakmak taşları hammadde olarak kullanılmışlardır (Dani vd., 2003: 58-62). Ayrıca keramik sanatında da o döneme göre sağlam bir işçilikle üretilmiş ürünler ortaya konulduğu da göze çarpmaktadır. Sivri tabanlı keramikler ve tarak şeklinde işlenmiş süsler sanat kültürünün ilerlediğini gösteriyordu. M.Ö. 2500 ile 1700 yılları arasında tarihlenen Afanesyevo kültürünün yayılması ile birlikte artık bakırın günlük hayatta yer almaya başladığı arkeolojik bulgulardan çıkarılabilmektedir. Afanesyevo kültüründe de yine öncesinde olduğu gibi kemik iğneler, çakmak taşından yapılmış ok uçları var olmakla birlikte bakır tellerden yapılmış küpeler ve maden işleyen aletler de ele geçirilmiştir (Ögel, 1984: 11-20). Bu durum bazı madenlerin, özellikle demirin, İç Asya'da keşfinden itibaren tamamen değişecektir. Savaş aleti ve gündelik eşya yapımında demir ve altının bozkır insanı üzerinde egemenliği geçerli olacaktır.

M.Ö. II. binyılda bakırın ile birlikte yeni madenler kullanılmaya başlanmıştır. Bakır ve bronz eserlerin üzeri tamamen veya kısmen altın plakalarla kaplanmıştı. Üretilen madeni ürünler arasında artık süs eşyalarından yüzükler ve bilezikler de eklenmişti. Bronz kullanılarak imal edilen baltalar, Afanesyevo kültürü madenciliğini yansıtırken; maden işlemeciliği konusunda İç Asya'da yılların ilerlemesiyle tekniğin ve ürün çeşitliliğinin ilerleme kaydettiği dikkate değerdir. Aynı döneme ait farklı coğrafyalara göre Altay bölgesi artık M.Ö. II. binyıl dünyasından başlamak üzere maden endüstrisinin merkezliğini yapmakta idi (Ögel, 1984: 11-20). Bozkır sanatının karakteristik özelliklerinin bu binyıl içerisinde olduğu söylenebilir. Yaklaşık olarak bu binyıl içerisinde oluşturulduğu tahmin edilen İç Asya'daki birçok kaya resmindeki detaylar, daha sonraki İskit arkeolojik buluntuları ile neredeyse birebir örtüşür. İskit kurgan buluntularındaki hayvan betimleri, olağan üstü yaratıklar, savaş ve av sahneleri M.Ö. II. binyıla ait kaya resimlerinin biraz daha işlenme tekniği olarak geliştirilmiş hali gibidir.

KARADENİZ'İN KUZEYİNDEKİ İSKİT KURGAN BULUNTULARI

İskitlerin 40. ve 50. paraleller arasında batıda Tuna Nehrinden doğuda Çin Seddi'ne kadar 7000 kilometreden fazla bir alan boyunca yayıldıkları bilinmektedir. Arkeologlar bu arazinin bir ucundan öbür ucuna, hepsi İskitler devrinden kalma ve birbirinin eşi olan at koşum takımları, demirden kılıçlar, üçgen biçimli ok uçları ve süs eşyaları ortaya çıkarmışlardır (Piotrovsky, 1976: 6). İskit kurganları üzerinde yapılan arkeolojik kazılar XX. yüzyıl başlarında ciddi sayılabilecek bir biçimde başlatılmış, ilerleyen kısa zamanda da hızla devam ettirilmiştir.

Karadeniz'in kuzeyi çok eski tarihlerden beri konar-göçer toplumların yaşamayı tercih ettikleri bir bölge olmuştur (Çoruhlu, 2016: 297). Bu bölge üzerinde bozkır kültürlü toplulukların zamanında oldukça önemli bir otorite olduğu bilinir (Pliny, IV: 41-44). İskit krallarının mezarlarına Doğu Avrupa ve İç Asya bölgelerinde rastlanmıştır. Bu kurganların en ünlü örnekleri ve arkeolojik buluntu açısından en değerli parçaları Karadeniz'in kuzey tarafında yer alanlardır (Harita 1) İskit sanatı ve yaşayışı hakkında en detaylı bilgileri; günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde yer alan ve buradaki büyük kurganlar başta olmak üzere Chertomlyk, Solokha, Kul-Oba, Kelermes gibi Karadeniz'in kuzeyindeki kurganlar sayesinde öğrenebilmekteyiz. Bu kurganlardan elde edilen bulgular yazısız kaynaklardır.

Harita 1: Karadeniz'in kuzeyindeki İskit kurganları (maps.google.com,2016)

Kelermes kurgan buluntuları, İskit sanatının en karakteristik özelliklerini sergileyen kurganlardan biridir. 1903'de D.G. Schultz, Maikop'un 25 kilometre

kuzeyindeki Kelermes'de arkeolojik kazıları başlatmış; burada dört adet mezar odası keşfetmiş ve çıkarılan arkeolojik buluntuların altın, gümüş ve bronz objeler olduğu görülmüştür. Ancak Schultz'dan uzun yıllar sonra kazı çalışmaları bu bölgede tekrar başlatılmış ve mezar sayısının keşfedilenden çok daha fazla olduğu öğrenilmiştir. Çıkarılan eserlerin M.Ö. VII. yüzyıla ait olduğu belirlenmiştir (Tresiter, 2001: 69). Kıyafetleri üzerinde bir iskelet ele geçirilmiş, üzerinde altından yapılan ve üzeri hayvan betimlemeleri ile süslenen oldukça gösterişli bir kıyafet bulunmuştur. Aynı kıyafete sahip kişiye ait olan 47 santimetre boyunda ve 14,1 santimetre eninde bir sadak kişinin hemen yanına yerleştirilmiş; üzerine geyik, kuş başı figürleri ile birlikte sekiz adet fantastik hayvan görselleri ustalıkla işlenmiştir. Bu kurgan buluntularının üzerinde sıkça grifonlara; gövdesi ve kafası farklı fantastik hayvan görsellerine sıkça rastlanmaktadır. Bunun yanında demir baltalar, bronz miğferler, altın kaseler, bronz vazolar, kişisel süs eşyaları, gümüş ayna gibi eşyalara bu kurganda bulunmuştur (Tillisch, 2008: 25-28).

1830 yılında kazı çalışmaları başlatılan, Kerç yakınlarındaki Kul-Oba Kurganı, on metre yüksekliğindeki suni bir tepe tarafından örtülmektedir (Çoruhlu, 2016: 307). Kul-Oba; kazı çalışmaları başlatılan ilk büyük İskit kurganı olmuştur. Kurgana yerleştirilen erkekler ve kadınlarda aynı olmak üzere bol miktarda altın eşyalarla donatılmış bedenler bulunmuş, bunun yanında kurban edilmiş atlar da bu kurgana bırakılmıştır. Kurgan buluntularının M.Ö. IV. yüzyıla ait olduğu saptanmıştır (Baumer, 2012: 241). Bu kurgan içerisinde İskit sanat formunda oluşturulmuş; altın, gümüş ve elektrumdaki çok sayıda arkeolojik buluntular elde edilmiştir (Treister, 1996: 212). Genel itibarı ile kurgan buluntuları; elbise süs plakaları, bilezikler, mitsel hayvanlarla süslenmiş savaş aletleri, İskit sanatının figürlerini içeren başlıklar ve gösterişli vazolardan ibarettir (Çoruhlu, 2016: 307).

Solokha, asilzadelerin hizmetçileri ve atları ile birlikte gömüldüğü 18 metre yüksekliğinde bir İskit kurganıdır (Çoruhlu, 2016: 308). Bu kurgan, İskit-Grek sanatının birbirinden etkilendiğini gösteren en ünlü kurganlardan biridir. Nikopol'un 21 kilometre güneyinde yer alan Solokho'nun kazı çalışmaları 1911-1913 yılları arasında N. I. Veselovskiy tarafından gerçekleştirilmiştir (Tillisch, 2008: 43). Bu kurgandan birçok İskit savaş aleti çıkarılmıştır. Kurgandan çıkarılan savaş aletlerinin Pazırık'tan çıkarılan savaş aletlerine yüksek oranda benzediği de dikkat çekmektedir (Rice, 1957: 127). Elde edilen bulgular IV.

yüzyılın sonu, V. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir. Altın, gümüş, demir ve tunç bu kurgandaki eşyaların yapımında kullanılan temel hammaddeler olurken bunun yanında Greklere ait bazı seramikler ve madeni paralar da kurganda bulunmuştur. İskeletler altın bilezik, kolye ve yine altın işlemeli elbiselerle kurganda yer almaktadır. İskitlerin gündelik eşyalarından olan boynuz içki kadehleri, gümüş vazolar ile birlikte iskeletin hemen yanına yerleştirilen demir kılıç ve altınla kaplanmış olan kılıç kını; oldukça usta bir elden çıkmış olduğunu belli eden ürünler olarak göze çarpmaktadır (Piotrovsky, 1974: 30).

İskit kurganları içerisinde en fazla mücevhere sahip olan kurganlardan biri de Chertomlyk'tir. Kurgandaki mücevherlerin çokluğu İskitlerin ekonomik zenginliği ile ilgili önemli düşünceler oluşturmaktadır (Jettmar, 1967: 33). Günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde yer alan ve 19 metre yüksekliğindeki bir tepe içerisinde yer alan (Melyukova, 1995: 36) Chertomlyk'in arkeolojik kazıları 1862'de başlatılmıştır. Kurgan, arkeologlar tarafından keşfedilmeden önce içeriğinin belirli bir kısmının soyulmuş olduğu da anlaşılmıştır. Kurgan içerisinden yüzlerce sayıda altın mücevherler ile bronz ok uçları, kılıç, mızrak gibi çok sayıda savaş aleti bulunmuştur. Bunun yanında yine altından ve gümüşten yapılan kupalar ve bronz kazanlar da kurgan materyallerindedir (Hinds, 2010; 35). Bu kurgandan elde edilen kadın giysilerinin de Kul-Oba'daki ile her yönüyle aynı olduğu görülmektedir (Minns, 1913: 61).

Savaş Betimlemeleri

İskitler; gerek Asya içlerinde, gerek Doğu Avrupa'da yer almışken gündelik eşyalarında diğer bozkır uluslarının tümünde olduğu gibi savaşçılığa ve savaşçılıkla ilgili öğelere oldukça düşkün bir ulus olmuşlardır. M.Ö. IX. ve M.S. I. yüzyıllar arası dönemdeki İskit yaşayışı hakkında bilgi veren Kuban, Taman, Kırım, Dinyeper, Don, Kiev, Poltova, Volga, Ural, Altay, Kuzey Moğolistan, Macaristan, Romanya'da kümelenmiş olan kurganlar ve materyalleri (Tarhan, 2002: 598-599) onların savaşçılığa verdiği önem hakkında açık kanıtlar sunmaktadır. Buluntulara göre tespit edilen gündelik eşyaların süsleme motiflerinde savaş unsurları sıkça kendine yer bulur. Oldukça ince detaylar içeren ve yapımı ustalık isteyen araç - gereçler, İskit ticari hayatının da önemli bir bölümünü oluştururdu.

İskit savaş sahnesini canlandıran materyallerden bir iSolokho Kurganı'nda bulunan altın taraktır (Fotoğraf 1). Tarak üzerine savaşçılar ve atların olağanüstü bir kuyumculukla işlenmesi söz konusudur. Savaşçılarla atlarındaki beş tane yatar durumdaki aslanlar, kabartma biçiminde yapılmış olduklarından heykel izlenimi vermektedirler. Atlılardan biri atından düşmüş, rakibi ölümle tehdit etmektedir. 10 santimetre genişliğindeki bu tarağı yapan Grek kuyumcu, yapıtına Yunan özellikleri de katmıştır. Miğferler ve zırhın bunlar arasında olduğu söylenebilir (Piotrovsky, 1976: 8). Bunun gibi bazı sanat ürünlerinde Grek sanatına dair bazı esintiler göze çarpmakta ancak bunlar her durumda İskit sanatında var olan temel esasları ortadan kaldırmamaktadır (Grakov, 2008: 200).

Fotoğraf 1: Solokha'ya ait İskit tarağının detayı (www.archaeology.org, 2016)

İskit savaşçılarının nasıl giyindiği, ne tür silahları nasıl kuşandıklarını; altın eşyalar açısından en zengin İskit kurganlarından biri olan Kul-Oba buluntularından öğrenebilmekteyiz (Rolle, 1989: 68). Yaklaşık 13 santimetre boyunda olan elektrik vazo (Meyer, 2013: 13) üzerinde yer alan kabartmalarda savaşçıların geleneksel kıyafetleri ve ekipmanları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Savaşçıların tamamı aynı şekilde giyinmiş; üzerlerinde uzunca bir ceket benzeri giysi, altında pantolon, başında sivri bir başlık, ayağında da kısa bir bot bulunmaktadır (Fotoğraf 2). Vazonun bir yüzünde diz çökmüş bir İskit savaşçısı yayını savaşa hazır hale getirmek için uğraşırken diğer yüzde yer alan iki adet mızraklı savaşçı figürü betimlenmiştir (Cernenko, 1983: 22-23). Yine vazo üzerine işlenmiş başka bir İskitlinin bacaklarını sargılayarak tedavi eden kişi (Cunliffe, 2001: 396) ile başka bir İskitlinin dişlerini tedavi eder şekilde görülen kişiler bize İskitlerde kan kardeş olma geleneğini hatırlatmaktadır. İskitlerde ant içen ya da kan kardeş olan bir kimse, kan kardeş olduğu kişiyle ömür boyu dost olmayı ve ona karşı sorumlu olmayı da kabul etmiş sayılırdı (Durmuş, 2011, 100-101; Rolle, 1989: 62).

Fotoğraf 2: Kul-Oba elektrum vazosu (www.warfare.altervista.org, 2016)

Kul-Oba Kurganı içerisinde bulunan altın gerdanlık ise İskit kuyumculuğunun detaylı işçiliğini gözler önüne sermektedir. M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen (hermitage.org, 2016) bu eser; kurgan içerisinde yatan bir erkeğe ait olup onun boynunda bulunmuştur. Uzunluğu 25,5 santimetre ve ağırlığı ise 450 gram olan bu gerdanlığın bitiş noktalarına oldukça ince ayrıntılar içeren İskit atlıları yerleştirilmiştir (Jacobson, 1995: 120). Atlılar gerdanlığın iki ucundan dışarı taşmaktadır (Fotoğraf 3). Gerdanlık, içi mineyle kaplı bir kılıfın içinde ustaca birbirine dolanmış altı altın telden oluşmaktadır. Bu eserde de yine Yunan üslubundan bazı esintiler yer almakla birlikte özünde İskit sanatının değerleri var olmaktadır (Piotrovsky, 1976: 6).

Fotoğraf 3: Kul-Oba altın gerdanlığından detay (www.hermitagemuseum.org, 2016)

Perederijeve Mogila'dan elde edilen İskit altın başlığı (Fotoğraf 4), dört genç İskit savaşçısı iki yaşlı İskit savaşçısına karşı olan mücadelesini

canlandırmaktadır (Gleba ve Munkhold., 2011: 40). Başlık üzerindeki betimlemede yaşlı olan savaşçının biri, genç olanın saçından tutmuş, dizlerinin üzerine çöktürmüş ve onu kılıcıyla öldürme anı görülmektedir (Baumer, 2012: 227). Bu başlığın altın gibi yumuşak bir madenden yapılması sebebi ile savaş için kullanılmış olma ihtimali yok denecek kadar azdır.

Önemli İskit kurganlarından biri olan Chertomlyk'ten elde edilen altın İskit kılıç kını; oldukça önemli olduğu sanılan bir Grek savaşını canlandırmaktadır (Fotoğraf 5). M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen ve 54,4 santimetre uzunluğunda olan (hermitagemuseum.org, 2016) kılıç kını üzerinde yer alan savaşçıların bazılarının İskit kıyafetlerine benzer şekilde giyinmiş oldukları göze çarpar. Grek savaşçıları ise kendi geleneksel kıyafetleri ve bazıları Corinthian başlığı giymiş vaziyette bulunur. Grek savaşçının hemen solunda yer alan kişi ise doğulu kıyafetleri giymiş bir savaşçı olup Greklerle mücadele ettiği görülmektedir (Meyer, 2013: 224-226).

Fotoğraf 4: Perederijeve Mogila'daki altın İskit başlığı (Baumer, 2012: 227)

Fotoğraf 5: Chertomlyk'te bulunan İskit kılıç kını detayı (www.hermitagemuseum.org, 2016)

Kul-Oba elektrik vazonu ile aynı ustanın elinden çıkmış gibi görülen, birbiri ile aşırı derecede benzeşen diğer bir İskit arkeolojik buluntusu da Voronej gümüş vazosudur (Fotoğraf 6). Bu vazo üzerinden de yine İskit savaşçıları karşımıza çıkmakta, kullandıkları savaş aletleri hakkında bilgi vermektedir. Muhtemelen bir İskit savaş kampını canlandıran vazo üzerinde kumandan ya da diğerine göre daha tecrübeli olduğu belli olan bir İskit savaşçısı, kendisine göre daha genç olan bir savaşçıya öğüt vermekte ve ona yayını vererek savaşa hazırlamaktadır (Rice, 1957: 66-67). Voronej gümüş vazosundaki savaşçıların kıyafetinin Kul-Oba'dakinden tek farkı başlıklarının olmayışıdır. Bu vazo ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmüş, vazoda yer alan yaşlı ve sürekli öğüt veren kişinin İskit Kralı Targitavus olabileceği düşünülmüştür. Vazonun diğer yüzleri de göz önünde bulundurulursa aynı adamın kendinden daha genç olan üç ayrı kişiyle konuştuğu dikkat çeker. İskitlerin ortaya çıkışı ile ilgili efsanede de Targitavus'un da üç oğlu bulunmaktadır (Herodotos, IV: 5). Vazoda gücün simgesi olan yayı en küçük oğlu Scythes'e vermekte ve onu yeni İskit kralı olarak seçmektedir (Raevsky, 1976: 15).

Fotoğraf 6: Voronej gümüş vazonu (Raevsky, 1967: 14)

Arkeolog Andrei Belinski tarafından kazı çalışmaları yapılan ve Stavropol yakınlarındaki kurgandan elde edilen altın vazo üzerinde detaylı araştırmalar henüz yapılmamıştır. 2013 yılında keşfedilen Stavropol vazonu üzerinde birbiri ile çarpışan İskit savaşçıları görülmektedir (Fotoğraf 7). Düz bir tabana sahip olan bu kap, İskit giysilerinin ve silahlarının en net şekilde betimlendiği eserlerden

biridir. Ok, yay, sadak ve mızrak gibi İskit savaşçılarının en çok kullandıkları savaş araç ve gereçleri bu kap üzerinde de görülmektedir. Herodotos'da da dile getirilen İskitlerin kenevir çekme geleneği (Herodotos, IV:75) ile ilgili bu kap üzerinde bazı izler tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda kabın iç kısmında bazı kenevir kalıntılarına rastlanmış, bu kabın da kenevir için kullanıldığı düşünülmektedir (nationalgeographic.com, 2016).

Fotoğraf 7: Stavropol'deki kurgandan elde edilen altın kap (www.nationalgeographic.com, 2016)

Geremes Kurganı'ndan bulunan kabartmalı altın plaka (Fotoğraf 8) ise Solokha buluntularındaki işleme tekniğine benzer bir şekilde işlenmiş ve bu plakanın yapımında da Grek etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Yaklaşık olarak 19 santimetre olan ve M.Ö. IV. yüzyıla ait olan bu plaka, at üzerinde olan İskit kadın savaşçısı ile bir Grek savaşçısının mücadelesini betimlemektedir (hermitagemuseum.org, 2016). Mızrağını rakibinin boğazına batıran atlı İskit savaşçısı karşısında rakibinin yine Corinthian başlığı ile savaştığı görülür.

Fotoğraf 8: Geremes Kurganı'ndan bulunan altın plaka (www.hermitagemuseum.org, 2016)

Bahsedilen arkeolojik buluntuların yanında İskitlerin hem Karadeniz'in kuzeyinde, hem de Sibirya'daki kurganlarında yer alan eşyalar üzerinde oldukça fazla sayıda savaş unsuru ile karşılaşmak mümkündür. Ancak bu gündelik eşya üzerine savaşçılıkla ilgili betimlemelerin yerleştirilmesi geleneği Karadeniz'in kuzeyinden elde edilen kurgan buluntularında çok daha yaygın olan bir durumdur.

SONUÇ

İskitler; savaşçılığı yaşantılarının bir parçası olarak gördükleri için yerleşik toplumların yaşadıkları bölgelerde uzun yüzyıllar süren bir hakimiyet sağlayabilmişlerdir. İskitler için savaş sadece düşmanla çarpışma anından ibaret olmayıp, gündelik hayatın da bir parçası olarak görülmüştür. Bu yaşam anlayışının nasıl şekillendiği hakkında kurganlardan elde edilen eşyalar üzerinden çıkarımlar yapılabilir.

Arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen eşyaların büyük bir kısmı İskit kral kurganlarına ait olup, bu eşyaların kralların günlük hayatta kullandıkları eşyalar olma olasılığı oldukça yüksektir. Kişinin hayatta iken günlük kullandığı eşyaların ve savaş aletlerinin, öldükten sonra da kendine eşlik etmesi İskitler'de görülen bir gelenektir. Bu geleneğe bağlı olarak kurgana yerleştirilen kişilerin savaş aletleri

onların en çabuk ulaşabilecekleri yerlere konulmuş olup, bu durum İskitler için savaşıllığın ölümden sonra da devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

İskit kurganlarında çeşitli ve değerli mücevherlere rastlansa dahi Karadeniz'in kuzeyindeki kurganlar mücevher açısından daha zengindir. Savaş araç ve gereçlerinin yanında bazı savaş kıyafetlerinin de oldukça gösterişli ve süslenmiş şekilde olması, kurgana bırakılmak için özel yapılmış olduğu izlenimini vermektedir.

Karadeniz'in kuzeyindeki Solokha, Kul-Oba, Chertomlyk, Kelermes gibi büyük İskit kurganları; İskitlerin ana vatanlarında yaşadıkları hayat tarzını kendileri ile birlikte batıya taşımalarının en somut delilleridir. Karadeniz'in kuzeyindeki kurganların varlığı, İskitlerin uzun yüzyıllar yerleşik toplumların arasında kalmalarına rağmen kendi kültürel değerlerinden ayrılmadıkları göstermektedir. Özellikle sanat açısından bozkır sanatının temel unsurları İskitler tarafından bu bölgede kullanılmaya devam etmiştir. Bu bölgedeki sanat eserlerinin önemli bir bölümünde savaşla ilgili öğeler yer almaktadır. İskitler, eşyalarına savaşa ilişkin betimlemeleri yerleştirerek bu ruhun sürekli uyanık kalmasını sağlamışlardır. Savaşıllıkla ilgili öğeler vazo, kırmızı sürahisi, tarak, kemer tokası, kazan, çanak, süs eşyaları ve halı gibi savaş kavramından oldukça uzak eşyalar üzerine betimlenmiştir. İskit sanatına temel oluşturacak düzeyde etki eden savaş, sosyal hayatın vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır. Oldukça net bir şekilde işlenen savaş betimlemeleri sayesinde İskitlerin savaş aletleri ve savaş giysileri ve savaşçıların dış görünümü hakkında da detaylı bilgiler edinilebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Arrianus (1966), **Anabasis Alexandri**, Çev., E. I. Robson, Cilt: 1, Harvard University Press, Cambridge.
- Arsal, Sadri M., (1933), **Türk Tarihinin Anahatları Eserinin Müsveddeleri**, 5, Akşam Basımevi, İstanbul.
- Baumer, Christoph (2012), **The History of Central Asia**, Cilt: 1, Tauris, London.
- Cernenko, Evgenii V. (1983), **The Scythians 700-300 BC**, Osprey Publishing, London.
- Cunliffe, Barry (2001), **Prehistoric Europe**, Oxford University Press, Oxford.
- Çoruhlu, Yaşar (2016), **Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Dani, A. H. ve Mason, V. M. (Der.) (2003), **History of Civilizations of Central Asia**, Vol. 1, Unesco Publishing, Paris.
- Diodorus of Sicily (1967), **Historical Library**, Çev: C. H. Oldfather, Harvard University Press, Cambridge.
- Durmuş, İlhami (1993), "Saka Adı Üzerine", **Milli Folklor**, Sayı:19.
- _____ (2008), **İskitler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), "Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar", **Milli Folklor**, Sayı: 23.
- Gleba, Margarita ve Munkholt, Cherine (2011), **Dressing the Past**, Oxbow Books, Oxford.
- Grakov, Boris N., (2008), **İskitler**, Çev.: A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Herodotos (2013), **Tarih**, Çev.: M. Ökmen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

- Hippocrates (1957), **Airs, Waters and Places**, Çev.: W. H. S. Jones, Harward University Press, Cambridge.
- Jettmar, Karl (1967), **Art of the Steppes**, Çev.: A. Keep, Crown Publishers Inc., New York.
- Hinds, Kathryn (2010), **Scythians and Sarmatians**, Marshall Cavendish, New York.
- Maurice (2011), **Strategikon**, Çev.: V. Atmaca, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Melyukova, Anna, I., (1995), "Scythians of Southeastern Europe", **Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age**, Zinat Press, Berkeley.
- Meyer, Casper (2013), **Greco-Scythian Art and the Birth of Eurasia**, Oxford University Press, Oxford.
- Minns, Ellis (1913), **Scythians and Greeks**, Cambridge At University Press, Cambridge.
- Ögel, Bahaeddin, (1984), **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Piotrovsky, Boris B., (1976), "İskitlerin Dünyası", **Unesco'dan Görüş**, Sayı: 12.
- _____, (1974), "Excavations and Discoveries in Scythian Land", **From the Land of the Scythians**, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Pliny (1961), **Natural History**, Çev.: M. A. Rachkam, Harward University Press, Cambridge.
- Raevsky, Dimitri S., (1976), "Kral Targitav'un Efsanesini Anlatan Üç Vazo", **Unesco'dan Görüş**, Sayı: 12.
- Rice, Tamara T., (1965), **Ancient Arts of Central Asia**, Thames and Hudson, New York.

- _____ (1957), **The Scythians**, Thames and Hudson, New York.
- Rolle, Renate (1989), **The World of the Scythians**, Çev.: F. G. Walls, University of California Press, Los Angeles.
- San, Oya (2000), "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler", **Belleten**, Sayı: 239.
- Strabo (1854), **Geographika**, Cilt: 1, Çev: H. C. Hamilton, H. G. Bohn, London.
- Tarhan, Taner (2002), "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler", **Türkler**, Cilt:1, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Thucydides (1956), **History of the Peloponnesian War**, Cilt: 1, Çev.: C. F. Smith, Harvard University Press, Cambridge.
- Tillisch, Soren S., (2008), "Scythiansis a Name Given Them by the Greeks", **British Archaeological Reports Limited**, Vol.: 1748.
- Treister, Mikhail, Y., (2001), **Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics**, Brill, Leiden.
- _____, (1999), **The Role of Metals in Ancient Greek History**, Brill, Leiden.
- Van Noten, F., ve Polosmak, N., (1995), "The Frozen Tombs of the Scythians", **Endeavour**, Vol.: 19.

İnternet Kaynakları

<http://www.archaeology.org/images/JA2016/Scythians/Scythians-Sengileevskoe-Gold-Comb.jpg> (14.07.2016)

<http://quatr.us/centralasia/art/pictures/SakaV-IVcBC.jpg> (28.07.2016)

<https://www.hermitagemuseum.org/wps/wcm/connect/f1cf0b74-23b6-40c3-805f->

90d62a2c0139/WOA_IMAGE_1.jpg?MOD=AJPERES&CACHEID=51c1b815-8eba-4428-a85a-27b8ae72604b (04.10.2016)

https://www.hermitagemuseum.org/wps/wcm/connect/99fab036-8789-47b6-85c6-ec86f42e1635/WOA_IMAGE_1.jpg?MOD=AJPERES&CACHEID=69ae0963-9fd8-4a26-b683-38d42650d236 (04.10.2016)

https://www.hermitagemuseum.org/wps/wcm/connect/4482a32a-dd0f-4470-b81a-2e95c9a558cd/WOA_IMAGE_1.jpg?MOD=AJPERES&CACHEID=cb4613f5-4a17-49e2-9056-4f0faff10147 (04.10.2016)

<http://news.nationalgeographic.com/2015/05/150522-scythians-marijuana-bastard-wars-kurgan-archaeology/> (07.10.2016)

<https://maps.google.com.tr> (09.10.2016)

http://www.warfare.altervista.org/Ancient/Skythian-Urn-Kul_Oba-teeth.jpg (09.10.2016)

XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da Asayiş Olayları**Atike Aysoy**

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,

atik_e03@hotmail.com.tr

Öz: XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nde askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda olumsuzlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar sosyal hayatı etkilemiş, beraberinde eşkıya ve isyancı gruplarının ortaya çıkmasına, konargöçer aşiretler ve yerleşik halk arasında anlaşmazlıklara ve ülkede asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Adıyaman'da da meydana gelen bu eşkıyalık ve asayiş olaylarının bölgeyi nasıl etkilediği ve devletin asayiş problemlerine karşı nasıl bir çözüm ürettiği cevaplandırılması gereken önemli bir sorudur. Bu soru Osmanlı arşivindeki belgeler ve yapılan araştırma eserlerine müracaat edilerek çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hısn-ı Mansur, eşkıya, asayiş, Osmanlı Devleti

The Security Incidents in Ottoman Empire in the Second Half of XVIIIth Century Adıyaman

Abstract: The second half of XVIII. century, a period experienced many problems in fields such as military, political and economic in the Ottoman Empire. These troubles experienced affected social life and caused the emergence of rebel groups and bandits besides the emergence of conflicts between the nomadic tribes and inhabitants, also caused the disruption of security in the country. It is an important question that answer how these banditry and security incidents in Adıyaman affected this region and how the state find a solution for this problems. In this study, this question has been tried to be solved by means of documents in Ottoman archives and literature resources.

Keywords: Hısn-ı Mansur, bandit, public security, Ottoman Empire

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve İran'la savaş halinde olması, Şehzade Mustafa'nı babasına karşı isyan niyetinde bulunması ve Şehzadeler arası taht kavgaları ülkede bazı sorunların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır (Akdağ, 1999: 327). Birçok beylerbeyi ve sancakbeyinin sorumlu oldukları yerleri terk ederek söz konusu savaflara katılmış olmaları, Anadolu'da bir otorite boşluğu meydana getirmiştir. Bu durum toplumsal alanda bir takım sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Ülke içerisindeki bu tür olumsuzluklar ilerleyen zamanlarda taşrada düzenin bozulmasına sebep olmuş ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluklardan faydalanan bazı eşkıya grupları devletin ve halkın huzurunu bozmuş, ülkede karışıklıklara neden olmuştur. Bu isyancı grupların ortaya çıkardıkları huzursuzlukların yanı sıra merkezden gönderilen ve Enderun'dan yetişmiş üst düzey görevlilerin bazı usulsüz uygulamaları, bölgede istikrarının sağlanmasına yönelik çabaların yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir (Akdağ, 1999: 323, Söylemez, 2007a: 70). Zamanla toprak kayıplarının yaşanmaya başlaması da Celali ayaklanmalarının artmasına neden olduğu gibi (İnalçık, 2012: 52,53; İlgürel, 1993a: 252-257; Acun, 2002: 695-702) Varvar Ali Paşa, Defterzade Mehmet Paşa, Abaza Hasan, İpşir Mustafa, Seydi Ahmet ve Kürt Mustafa Paşa gibi kişilerin de isyan hareketlerinde bulunmaları halk arasındaki huzursuzluğun devamına sebep olmuştur¹.

Yapılan uzun savaflardan dolayı, siyasi ve ekonomik bunalımlar devletin nakit ihtiyacını karşılamak için olağanüstü alınan avarız vergisinin yıllık alınmaya başlaması (Özel, 2000: 35-50), kırsal alanda yaşayan halktan devlet görevlilerince haksız vergi alınması ve bu vergileri ödeyemeyen halkın da yerini yurdunu terk ederek şehirlere göç etmesi kırsal bölgelerin tenhalaşmasına ve kentlerin nüfusunun artmasına neden olduğu gibi (Özkaya, 1994: 83) hayvancılıkla uğraşan halkın, hayvanlarına otlak yeri bulma isteği, boşalan kırsal alanlara yerleşmeleri de beraberinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akçadağ, 2012: 45,46). Bu gibi nedenlerle topraklarını terkeden halkın

---

Hısn-ı Mansur ismiyle bilinen Adıyaman, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren genellikle bir kaza merkezi olarak bazen Malatya'ya bazen de Maraş'a bağlı Osmanlı taşra idaresinde yer almış; 1 Aralık 1954 tarihinde il olarak teşekkül etmiştir. geniş bilgi için bk. Darkot, Hısn Mansur, (1993), *İA.*, C. V/I, MEB., 445-446; (adiyaman.bel.tr, 2016).

¹ Adı geçen paşaların çıkarmış oldukları isyanlar hakkında geniş bilgi için bk. Uzun, 2008, "XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, s. 64-90.

üretim yapamaması tımar sistemini bozmuş ve tımarlı sipahilik önemini yitirmiştir. Bu sebeple savaşlarda asker ihtiyacını karşılamak amacıyla leventlik sistemi geliştirilmiştir. Sarıca ve sekban olarak tabir edilen bu güçler savaş sonrasında serbest bırakılmıştır. Serbest kalanların bir kısmı ayanların hizmetine girmek suretiyle geçimini sağlarken (Özkaya, 1994; 82) geri kalanları ise iş bulamadığı için kapısız levent adı altında çevrede eşkıyalık yapıp, ülkede asayişin bozulmasına neden olmuştur (Özkaya, 1985: 55; İlgürel, 1993b: 117; İlgürel, 1993c: 148,149; Söylemez, 2007b: 158,159). Bu kapısız levent eşkıyası buldukları bölgelerde bazı aşiret eşkıyası ile birlikte hareket edip bir takım asayiş olaylarına sebep olmuşlardır. Bu gibi Anadolu'nun değişik yerlerinde meydana gelen olaylara Adıyaman'da da rastlamak mümkündür.

Hısn-ı Mansur'da Levent Eşkiası ve Toplumsal Huzursuzluklar

Osmanlı Devleti'ndeki siyasi bunalımlar beraberinde ekonomik ve toplumsal ilişkilerdeki huzursuzluğu meydana getirmiştir. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz levent eşkıyası ve toplum içersinde meydana gelen huzursuzlukların çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Hısn-ı Mansur'un yerli Rişvan ahalisinden ve eşkıyalığı ile meşhur olan Türkoğlu Yusuf, başına topladığı kapısız levent eşkıyası ile birlikte Hısn-ı Mansur kazası halkına zarar vermekteydi. Eskiden beri alışıktığı üzere kapısız levent eşkıyasını başına toplayıp halka çeşitli zulümlerde bulunuyordu. Bu zulümlerden usanan halk 1758 yılı Aralık ayı sonlarında (Evahir-i Cemaziyevvel 1172) bu konuda saltanat makamına mahzar göndermişlerdir. Bunun üzerine saltanat makamı Rakka valisine gönderdiği emirde söz konusu eşkıyanın yakalanarak gerekli cezaya çarptırılmasını, Hısn-ı Mansur ve çevresinin eşkıyadan temizlenmesini ve böylece halkın emniyet ve güvenliğinin temin edilmesini istiyordu (BOA, MD., 161/218)². Ancak Hısn-ı Mansur'daki bu eşkıyanın bertaraf edilemediği anlaşılmaktadır. Bu fermanın üzerinden yaklaşık dört yıl geçmesine rağmen Türkoğlu Yusuf ve beraberindeki eşkıyanın Hısn-ı Mansur halkına zulüm ve saldırılarda buldukları, bölgede karışıklıklara neden oldukları anlaşılmaktadır. Bu konuda 1762 yılı Ekim ayı ortalarında merkezden

² Mühimme Defteri: Sadaret dairesine ulaşan idari, siyasi, iktisadi gibi konular burada karara varılırdı. Bu kararlar tarih sırasına göre temize çekilir ve ilgili merkezlere gönderilirdi. İşte bu defterlere kaydedilmiş olan hükümler mühimme defterini oluşturuyordu. 1649 yılına kadar bütün fermân ve hükümler, mühimme defterlerine kaydolurken bu tarihten sonra sadece devlete ait konular mühimme defterlerine kaydoluyordu. Pakalın, 1983, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, s. 605; Sertoğlu, 1986, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitapevi İstanbul, s. 88; Kütükoğlu, 2006, "Mühimme Defteri", *TDVİA*, C. XXXI, İstanbul, s. 520-521.

Rakka Beylerbeyi Mehmet Paşa'ya gönderilen fermanında (BOA, MD., 163/207), Türkoğlu Yusuf ve başına topladığı kapısız levendat eşkıyası ile Hısn-ı Mansur kadısına zarar vermeye devam ettiğini, cezalandırılmadığı için işi daha da ileri götürerek adam öldürme ve yağmalama gibi olaylara cesaret ettiği, fakir fukaraya musallat olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle söz konusu eşkıyanın bir şekilde yakalanıp, idam edilmesi için Rakka Valisi Şehsuvarzade Mustafa Paşa'ya 1762 senesi Ağustos ayı ortalarında (Evail-i Safer 1176) hüküm gönderilmiştir. Ancak Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine eşkıyanın idam hükmü icra edilmemiştir. Eşkıyabaşı Yusuf hayatta kaldıkça bölgenin emniyetini sağlanamayacak ve halkın huzura kavuşması mümkün olmayacağından söz konusu eşkıyabaşının idam edilerek Hısn-ı Mansur halkının emniyet ve huzurunun sağlanması konusunda gereğinin yapılması hususunda tekrar 1762 yılı Ekim ayı ortalarında (Evasıt-ı Rebiülahir 1176) Rakka Beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya emir gönderilmiştir.

Konargöçer aşiretlerin kendi arasında ve diğer aşiretler arasında olumsuz bazı davranışlar olduğu gibi yerleşik halkın kendi arasında da, adam öldürme, miras anlaşmazlığı gibi kanuna aykırı davranışlarda buldukları belgelerden anlaşılmaktadır.

Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Ümmühan Hatun'un oğlu İsmail'e babası Halil'den miras olarak biraz arazi kalmıştır. İsmail söz konusu araziye ekip biçecek yaşta olmadığından onun adına Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Hacı Mehmet adlı kişi tasarruf etmektedir. Ancak 1762 yılında Hacı Mehmet, tasarruf ettiği bu araziye Ümmühan Hatun ve oğlu İsmail'den habersiz olarak Kurbağacıoğlu Mehmet'e satmıştır. Ayrıca Hacı Mehmet elde ettiği ürünün tamamına el koymuştur. Ümmühan Hatun kendilerinden gasp edilen bu araziye almak için saltanat makamına başvurmuş ve saltanattan Hısn-ı Mansur kadısına 1766 yılı Eylül ayı başlarında (Evail-i Rebiülahir 1180) hüküm göndererek söz konusu şahısların mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/95)³.

Hısn-ı Mansur'da toprak anlaşmazlığı ile ilgili kanuna aykırı farklı bir hüküm de karşımıza çıkmaktadır. Hısn-ı Mansur kasabasından Seyyid Mehmet'in adı

³ Ahkâm Defteri: Belli bir usûle göre saltanat makamına gönderilen toplumsalşikâyetler, padişah veya kendisinin yetki verdiği kişiler tarafından hükümlerin ve kararların aynen kaydedildiği defterdir. Zamanla idarî ve adlî konular ayrı defter serilerinde toplanmış, şikâyetler sonucu alınan kararlara dair hükümler 1649 yılından itibaren "şikâyet defterleri" tutulmaya başlanmış. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren bu defterler vilâyetlere göre ayrılarak "ahkâm-ı şikâyet" adıyla anılmıştır. Pakalın, *age.*, C. 2, :30; Halil Sahillioğlu, 1988, "Ahkâm Defterleri", *TDVİA*, C.1, İstanbul, s. 551; Kütükoğlu, 2006, *age.*, s. 520-521.

geçen kasabada kendi mülkü olan bir adet bağı bulunmaktaydı. Bu bağı aynı kasaba sakinlerinden ve mütegalibeden Zülioğlu Mehmet kendi yandaşı olan bazı kişilerle 1761 yılında zorla ele geçirmiştir. Bunun üzerine Seyyid Mehmet merkeze şikâyetle bulunmuş, merkezden Hısn-ı Mansur kadısına 1766 Haziran ayı sonlarında (Evahir-i Muharrem 1181) gönderilen hükümde söz konusu bağın alıverilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/123).

Adıyaman'da bu dönemde gasp ve yağmalama olaylarına da sıkça rastlanmaktadır. Kâhta kalesi sakinlerinden Ahmet, arkadaşları Hasan ve İbrahim ile birlikte 1764 yılında aynı kalede meskun Hasan adlı şahsın evini basıp, mal ve eşyalarını yağmalayarak evini yakmışlar ve kendisini darp ederek ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Bu durumu öldürülen Hasan'ın kardeşi Osman, merkeze bildirerek şikâyetle bulunmuştur. Merkezden, 1767 senesi Temmuz ayı başlarında (Evail-i Rebiülevvel 1181) Kâhta kadısına gönderilen hükümde bu konuda gerekli yargılamanın yapılarak mağdurun haklarının tahakkuku için lüzumlu hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/127).

Benzeri bir olay da Malatya kazasının Cubas nahiyesinde meydana gelmiştir. Cubas nahiyesi ile İzollu köyü halkı saltanata başvurarak; Cüce Mahmutoğlu Hasan Bey, Yazıcıoğlu Hasan, Pirioğlu Ömer ve Cebrailoğlu Kara Hüseyin başlarına topladıkları dört yüz kişi ile birlikte Cubas nahiyesinin köylerini gezerek halkına çeşitli zararlar verip, halkın tarla, bağ, bahçe ve diğer gelirlerini gasp edip, adı geçen nahiyeden on beş kişiyi öldürmüşlerdir. Bu eşkıyanın zulümleri karşısında Cubas nahiyesi halkı, zikredilen eşkıyanın zulümlerine karşı gelecek güçleri olmadığından köylerini terk ederek perakende ve perişan olmuşlardır. Saltanat merkezinden Malatya Sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa'ya, Malatya ve Kâhta kadılarına 1766 senesi Ekim ayı başlarında (Evail-i Cemaziyelevvel 1180) gönderilen hükümde söz konusu eşkıyanın Kâhta kazası çevresinde gezdiğinden bunların yakalanıp, bölgeye gönderilen mübaşir marifetiyle mahkemeye çıkarılarak adaletin tecellisinin sağlanması talep edilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/98).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen eşkıyalık olaylarından birisi de şu şekildedir; Hısn-ı Mansur kazasında yaşayan Haydar ve arkadaşları yine aynı kazada meskûn bulunan Hacı Ömeroğlu Ebubekir'e 1781 yılında saldırarak dövmüşler, bir dişini kırmışlar, ırzına tasallut etme gibi ağır hareketlerde bulunmuşlardır. Kendileri mahkemeye çağırılmış; ancak zorba takımından olduklarında mahkemeye bir türlü getirtilememiş ve davalarının görülmesi mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Hacı Ömeroğlu Ebubekir saltanat makamına başvurarak şikâyetle bulunmuş; saltanat makamı da 1783 yılı Ocak ayı sonlarında (Evahir-i Safer 1197) Malatya Sancağı mutasarrıfına ve Hısn-ı

Mansur kadısına hüküm göndererek söz konusu davanın görülerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 3/10).

Ehl-i Örf-Reaya İlişkisi

Osmanlı Devleti'nde ekonomik bunalımların olduğu ve merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde, taşra idaresinde bulunan devlet görevlilerinin üzerinde de bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bu otorite boşluğundan yararlanan bazı kişiler başına buyruk hareket ederek kanundışı yollara sapmış ve ehl-i örf üzerinden haksız kazanç elde etmek için uğraşmışlardır. Bu bağlamda Divan-ı Hümayun'da beylikçi olan El-Hac Mehmet Kutsi, Hısn-ı Mansur'un kirpas⁴ damgası mukataasını iltizam yoluyla almış; ancak kendisi de 1762/1763 senesine mahsuben yüz otuz kuruşa Hısn-ı Mansur nakibi olan ve Hısn-ı Mansur'da ikamet eden Seyyid Mehmet'e tekrar iltizama vermiştir. Seyyid Mehmet ödemesi gereken yüz otuz kuruştan yirmi dokuz kuruşunu teslim etmiş, kalan yüz bir kuruşunu ise el-Hac Mehmet Kutsi'ye ödememiştir. Yapılan bu haksızlığın giderilmesi için 1764 yılı Kasım ayı başlarında (Evahir-i Receb 1178) merkezden, Hısn-ı Mansur kadısına, Rişvanzade Süleyman Paşa'nın kardeşi Rişvan ve Malatya voyvodası Abdurrahman Paşa'ya bir hüküm ile gereğinin yapılması bildirilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/6).

Ehl-i örf ve reaya ilişkilerinde her iki gurubun da birbirlerine karşı kanundışı hareketleri olmuş ama daha çok resmi görevlilerin halk üzerinde baskıları ve kanundışı birtakım mükellefiyetler yükledikleri görülmüştür. Bu cümleden olarak mahalli devlet görevlileri kendi çıkarları doğrultusunda halktan gereğinden fazla vergi aldıkları görülmektedir. Bu durumdan hoşnut olmayan halkın da üst makamlara şikâyetle bulunmaları söz konusu olmuştur (İpşirli, 1993: 520). Mesela, Adıyaman'ın Kömür köyünde Hüseyin adındaki şahsın bu köyde meskûn olduğu halde kendisini avarız vergisine konu olacak herhangi bir mülkü olmadığı halde ehl-i örf tarafından kendisinden tekâlif-i şakka adı altında vergi talep edilmiştir. Bunun üzerine Hüseyin adlı şahıs bu durumu merkeze şikâyet olarak bildirmiş; merkezde Hısn-ı Mansur kadısına 1767 senesinde Ocak ayı başlarında (Evail-i Şaban 1180) göndermiş olduğu hükümlerle şahsın mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/107). Bu gibi haksızlıklar Adıyaman'ın dışındaki yerlerde de meydana gelmekteydi. Malatya kazasına bağlı Azikanlı köyü halkından olan Süleyman, Osman, Hasan, Yusuf ve Zeynel vergilerini köylerinin zabitlerine eda ettikleri ve Rişvan reayası

---

⁴Kirpas: Farsça bir kelime olup ham bez, pamuk ve ketenbezi ve astar olarak kullanılır. Cinsine göre kirpas-ı pembe ve kirpas-ı keten de denilmektedir. bk. Pakalın, 1983, *age.*, C. 2, s. 283.

olmadıkları halde kendilerinden Rişvan voyvodası tarafından kanun ve nizamlara aykırı olarak raiyyet rüsumu talep edilmiştir (Paköz, 2014: 125).

Ehl-i örfe yapılan diğer bir teşebbüs de eşkıyalık hareketleridir. Eşkıya elebaşlarından olan Malatyalı Kelp İlyasoğlu Ali, devlet görevlisine saldırma ve görevliyi öldürme girişiminde bulunmuştur. Bu kişi Malatya'da uzun süreden beri yapmış olduğu soygunculuğu artırdığı gibi kendisinin meşhur eşkıya Kiziroğlu Mustafa'nın adamlarından birisi olduğunu iddia ederek Malatya Bey'ini öldürenlerin arasında yer almıştır. Ayrıca Türkman-ı Halep Sancağı'na baskın yapıp sancak beyinin evini de yağmalamıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 905).

Osmanlı Devleti'nde imtiyazlı bir sınıf olan seyyidler bazı vergilerden muaf tutulmalarına rağmen buldukları mahallerde vergi toplamakla yükümlü memurların bunları vergi ödemeye zorladıkları görülmektedir. Bugün Adıyaman'ın bir köyü olan Taşili 1768'lerde Taşil kazası olarak geçmektedir. Bu kazaya bağlı Karaçorlu köyü sakinlerinden ve sadat-ı kiramdandan olan Seyyid Cafer ve oğlu Seyyid Ali, kardeşinin oğlu Seyyid Kalandar, Seyyid Cuma ve Seyyid Ramazan adlı şahıslar ellerinde seyyid olduklarına dair İstanbul nakiplerince verilen belgeleri olduğu, buna istinaden raiyyet rüsumu ve tekâlif-i şakka türünden vergilerden muaf oldukları halde ehl-i örf taifesi tarafından emirlere aykırı olarak tekâlif-i şakka talep edilerek rencide olunduklarını bildirmişlerdir. Taşra zabiti tarafından kanuna aykırı olarak raiyyet rüsumu ve ehl-i örf taifesi tarafından da emirlere aykırı olarak tekâlif-i şakka istenmesinin engellenmesi konusunda saltanat merkezinden Taşili kadısına 1768 yılı Ocak ayı sonlarında (Evahir-i Ramazan 1181) hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/137).

Suruç nahiyesinde medfun Şeyh Müslim Tekkesi hademelerinden Abbasi meşayihlerinden es-Seyyid Şeyh Şems evladından ve Kâhta sakinlerinden ve sadat-ı kiramdandan olan Seyyid Bektaş, Seyyid Ali, Seyyid Mehmet, Seyyid Hasan ve Seyyid Yusuf adlı şahıslar divan-ı hümayuna başvurarak sadat-ı kiramdandan olduklarını ispat ettikleri, bu konuda İstanbul nakiplerince verilen temessük ve hüccetleri olduğunu, bu şekilde sadat-ı kiramdandan oldukları tespit edilen şahıslardan raiyyet rüsumu alınmasının kanunlara aykırı olduğu halde Hisn-ı Mansur mukataa zabiti ve kethüdasının kendilerine Kâhta nahiyesinde sakin olup, has reayasımız deyip, kendilerinde kanuna aykırı olarak cebren bin kuruşu aşkın paralarını aldıklarını ve kendilerinin mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Merkezden bu konuda 1768 yılı Temmuz ayı ortalarında (Evasıt-ı Rebiülevvel 1182) Kâhta kadısına gönderilen hükümde adı geçen seyyidlerden bu tür kanundışı vergilerin alınmasının önlenmesi konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/155).

Malatya sakinlerinden ve sadat-ı kiramdan Seyyid Abdurrahim, Seyyid Abdülaziz ve kız kardeşleri Hatice Hatun saltanata başvurup, enişmeleri Seyyid Ömer Efendi daha önce Malatya Nakibüleşraf kaymakamı iken kanunlara aykırı olarak herhangi bir hareketi olamayıp, kimseye de zararı olmadığını iddia etmişlerdir. Buna karşılık daha önceleri Malatya'da olup, hala Behisni kazasında meskun olan Sırmabıyıköğlü ve Nacakoğlü İbrahim olarak bilinen şahıslar, yine Malatya sakinlerinden İsmetullahoğlü Ömer adlı şahsın tahrikiyle ve eski Mütessellim Ali Ağa güvenerek birkaç kişi ile birlikte Malatya Nakibüleşraf kaymakamı olan Ömer Efendi'nin evini basıp, kurşun ve kılıç ile darp edip, sağ göğsünden yaralayıp, ölümüne sebebiyet verdikleri gibi mal ve eşyasını yağmalamışlardır. Olay kadı tarafından keşif yapılarak hüccetle tespit edildiği halde hala gereği yapılmadığından konunun araştırılarak gereğinin yapılması için Malatya Sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Süleyman'a ve Behisni kadılarına 1750 yılı Ekim ayı başlarında (Evail-i Zilkâde 1163) hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 1/278).

Konargöçer Aşiretlerle Yerleşik Halk Arasındaki İlişkiler

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan sonra kaybedilen savaşlar neticesinde fetihlerin durması ve buna bağlı olarak insan kayıplarının meydana gelmesi sonucu Anadolu'da birtakım arazilerin boş kalmasına sebep olmuş. Devlet için önemli bir gelir kaynağı olan öşür gibi arazi vergilerini alabilmek için toprakların işlenmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra bu dönemde ihtiyaç duyulan askeri gücü temin edebilmek makdasıyla konargöçer aşiretlerin nüfus gücünden yararlanılması da kaçınılmazdı. Devlet ise bunları, ekonomik ve askeri açıdan iskâna tabi tutma yoluna gitmiştir (Orhonlu, 1987: 31-33; Öztürk, 1990: 965). Bu konuda büyük çaba sarf edilmesine rağmen bölgede yoğun olan konargöçerler ile yerleşik halk arasında bazı sorunların ortaya çıkmasına engel olunamamıştır.

Konargöçer Türkmenlerin yaylak-kışlak arasındaki seyahatleri esnasında sürülerinin kalabalık olması, yolların darlığı ve köprülerin yapılmamış olması gibi nedenlerle yerleşik halkın bağ, bahçe ve ekinlerine ister istemez birtakım zararlar verdikleri bilinmektedir. Bunun yanı sıra aşiretlerin içinden çıkan bazı eşkıya takımının gasp ve yağmalama gibi birtakım kanun dışı hareketlerde buldukları da görülmektedir (Söylemez, 2011: 52,53; Söylemez, 2013: 205, 206). XVIII. yüzyılda Malatya kazasının Kâhta nahiyesine tabi Terbal köyünde sakin konargöçer Rışvan Aşireti'nin Halikanlı Cemaati'nden Mir Mehmet, Nazır Hüseyin ile arkadaşları, kadıya başvurup kendi oymaklarına mensup olan Kartaloğlü Mirza, kardeşi Osman ve birtakım yandaşlarıyla köylerinde bulunan evlerini yakıp, çevresindeki bağ, bahçe ve meyve ağaçlarına zarar verdiklerini ve Mir Ahmet'i yaralayıp, Ahmetoğlü Kalender'i katlettiklerini ayrıca yaylaklarında bulunan öküz ve koyunu gasp ettiklerini belirtmişlerdir (Söylemez, 2011: 53).

Rişvan mukataası 1750 Nisan ayı başlarında, Enderun-ı Hümayun hazine kethüdası Halil ile ortaklarının malikâne suretiyle uhdelerinde bulunuyordu. Ancak Rişvan Aşireti'nin Dalyanlı Oymağı kethüdası Ali, oğlu Mehmet ve yine aynı aşiretin Mülükanlı Oymağı'ndan Zeynepoğlu Bekir ve yandaşı olan birtakım eşkıya ile 1747 yılından beri Adıyaman ve Antep yörelerinde gezerek cebren halkın zahire ve davarlarını gasp edip, yolları keserek yolcuların eşyalarını yağlamayıp, Kızılin köyü ihtiyarı Ebubekir adlı şahsı katl edip, eşyasını yağmalamışlardır. Aynı eşkıya grubu Antep'e bağlı Kösetir? köyünden üç kişiyi katl edip köyü de yakıp yıkmışlardır. Durum, Rişvan voyvodası Ömer tarafından saltanat arz edilmiştir. Bunun üzerine saltanat makamı 1750 yılı Nisan ayı başlarında (Evail-i Rebiülahir 1163) söz konusu eşkıyanın yakalanarak gerekli cezalara çarptırılmaları konusunda Maraş ve Rakka Valileri ile Hısn-ı Mansur kadısına hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 1/261).

Benzer bir olayda da Gerger kazasında meydana gelmiştir. Gerger kazasının Taşili nahiyesine tabi Kerkah ve Tezvinüd köyü sakinlerinden Ali Bey ve Muhammet Bey, saltanat merkezine 1766 Haziran ayında sundukları şikâyet dilekçesinde; Merdisi Aşireti'nden Molla Osmanoğlu İbrahim ve kardeşi Osman adamlarıyla birlikte 1763 yılında Kerkah ve Tezvinüd köylerine saldırıp, hububat cinsinden olan bütün mahsullerini gasp edip üç bin kuruş değerinde mal ve eşyalarını yağmalayarak evlerini ateşe vermişlerdir. Bunlar yakalanıp mahkemeye çıkarıldıklarında yağmaladıkları mal ve eşyaların bedellerini sahiplerine ödemeleri konusunda hüküm verilmişken söz konusu şahıslar bir kuruş dahi ödememişlerdir. Bundan başka 1764 yılında mezkûr Tezvinüd köyü halkının bin kuruş değerindeki ürünlerini gasp etmişlerdir. Bu konuda saltanat merkezinden Malatya mutasarrıfı ve Gerger kadısına 1766 yılı Haziran ayı ortalarında (Evasıt-ı Muharrem 1180) gönderilen hükümde söz konusu eşkıyanın halktan gasp ettikleri mal, eşya ve mahsulâtın bedellerinin tamamen tahsil edilerek sahiplerine iade edilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/88).

Gerger kazasının Yelile köyü sakinlerinden Seyyid Halil ve kardeşi Hamit adlı kişiler kadıya başvurup, Gerger kazası sakinlerinden Ahmet Bey, kardeşi Abdurrahman, amcasının oğlu Türkmenbeyoğlu Bekir, Nakipoğlu ve Makribanlı Aşireti'nden Hacı Caferoğlu Hamit ve oğlu Hasan ve kardeşinin oğlu Halit ve Cihanbeyli Aşireti'nden Hakverdi ve kardeşleri Sülo ve Mehmet; Topal ve kadeşi Kürt Bozo adlı kişilerin 1767 yılı Aralık ayı sonlarında kırk elli kadar adamıyla kazalarını basıp, davarlarını gasp ettiklerini iddia etmişlerdir. Adı geçen kişiler Gerger kazası civarında Sukine adlı mahalde yetişip davarlarını talep ettiklerinde eşkıyalar, bunlara saldırarak kardeşleri Sarı Mehmet'i silahla yaralayıp ölümüne sebep olmuşlardır. Yine Gerger kazasında Cihanbeyli Aşireti'nden Halilbeyoğlu Ahmet, Gevri, Kara Mustafaoğlu Ömer ve Veli Yusuf olarak bilinen eşkıya tekrar gelip köylerine baskın vererek maktul Sarı Mehmet'in oğlu Yusufu da mızrakla

darp edip öldürerek, mallarını yağmalamışlardır. Bu eşkıya takımının şer-i şerife ve güvenlik kuvvetlerine itaatleri olmadığından saldırganlıkları günden güne artmıştır. Bu konuda Rakka valisi ve Gerger kadısına 1767 yılı Aralık ayı sonlarında (Evail-i Şaban 1180) gönderilen hükümde, söz konusu eşkıyanın Yelile köyü sakinlerinden gasp ettikleri mal ve eşyaların tahsil edilmesi ve katl ettikleri şahısla ilgili davanın görülerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/106).

Yine 1777 yılında Rakka Valisi, Maadin-i Hümayun emini, Malatya mutasarrıfı ve Malatya naibine gönderilen bir fermada, Malatya'nın Kâhta nahiyesi sakinlerinden ve Rişvan Aşireti mensuplarından Şerefhanoglu Halil ve akrabaları ile oluşturdukları iki yüzden fazla eşkıya, Kâhta çevresinde üç yüz otuz adet davarı gasp etmişlerdir. Aynı eşkıya grubu Süslek köyünde Malatya tüccarlarından birinin iki katır ve sekiz merkebinde de yükleriyle beraber gasp etmişlerdir (Firdevsoğlu, 2013: 56).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Adıyaman'da ahali arasında arazi anlaşmazlıklarının da olduğu görülmektedir. Gerger kazasının Divrikli köyü sakinlerinden Şeyh Bekir adlı kişi bu köyde otuz yılı aşkın bir süreden beri ekip biçtiği öşür ve diğer vergilerini verdiği tapulu arazisine yine aynı köyde sakin Cihanbeyli Aşireti'nden olan Okoğlu arazinin çok daha eskiden kendisine ait olduğunu bu nedenle araziye Şeyh Bekir'e vermeyeceğini iddia etmiştir. Şeyh Bekir bu şikâyetini saltanata bildirmiş, saltanat makamı da Gerger kadısına 1783 yılı Nisan ayı ortalarında (Evasıt-ı Cemaziyyevvel 1197) hüküm göndererek söz konusu arazinin kime ait olduğunun tespit edilerek haksız yere müdahalenin önlenmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 3/15).

Asayişin Sağlanmasına Yönelik Alınan Tedbirler

Her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde de devlet düzeninin devamını sağlamak ve asayişini korumak önemli idi. Sınırlar içerisindeki sancak ve kazalarda asayişin sağlanması ve kanunun uygulanması kadının sorumluluğunda idi (Ünal, 2010: 224). Bu huzursuzlukların engellenebilmesi için kaza idaresinde bulunan kadı tarafından para, hapis ve idam cezalarının yanısıra suçlularının buldukları bölgeden başka bir bölgeye sürgün olarak gönderilmeleri de bir ceza yöntemi olarak uygulanmaktaydı⁵. Hısn-ı Mansur'dan yapılan bu sürgünlerin genellikle Rakka bölgesindedir (Orhonlu, 1987 :112).

1765 yılı Temmuz ayı ortalarında (Evasıt-ı Safer 1179), Rakka valisine, Malatya Sancağı mutasarrıfı Abdurrahman'a ve Hısn-ı Mansur naibine

⁵ Aşiret eşkıyasına verilen cezalar konusunda geniş bilgi için bk. Söylemez, 2011, *age.*, s. 93-102.

gönderilen bir hükümde, Rişvan Aşireti'ne tabi Dalyanlı Cemaati kethüdası Ali Bey ve Deli Velioğlu Mustafa, Hüseyin, Akdemoğlu Kel Mehmet ve Sağır Yusuf isimli kişiler Yusuf'un hanesini basıp on kese mal ve iki bin kuruşluk raht⁶ ve pusatlarını gasp etmişlerdir. Bunun üzerine gasp edilen malların geri verilmesi, ceza olarak da Rakka'ya sürülerek orada iskânlarının sağlanması konusunda gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/28). Bunun bir benzer örneğini de Behisni kazasında görmekteyiz. Behisni kazasında bulunan Hüveydi Aşireti eşkıyasının adam öldürme, gasp ve yağmalama hareketlerinde buldukları, bu cümleden olarak halkın yüz bin kuruşluk mal ve eşyalarını gasp ettikleri görülmüştür. Bu eşkıyalık hareketleri beş yıl boyunca devam etmiş neticede Hüveydi Aşireti mensupları 1792 yılında Rakka'ya sürgün edilip, orada iskân edilmeleri konusunda ferman çıkarılmıştır (Firdevsoğlu, 2013: 56).

Osmanlı Devleti'nde genellikle huzursuzluk çıkararak konargöçer aşiret mensuplarının Rakka çöllerine sürüldüğü bilinmektedir; ancak arşiv belgelerinde eşkıyalık hareketlerinde bulunan yerleşiklerin de Rakka'ya sürüldükleri görülmektedir. Bu konuda ilginç bir örnek Gerger Sancağı'nda meydana gelmiştir. Gerger Sancağı'nın Suval köyünde Kadı Hüseyinoğlu Süleyman 20 civarında silahlı adamıyla yine Gerger'in Sulu köyüne hücum ederek Abdulhamid ve Seyyid Şahin adında iki şahsı öldürüp evlerini yağmalamışlardır. Bu eşkıya grubuna ilaveten 30 kadar evin eşya ve mallarını gasp etmiş ve 200 kadar hayvana el koymuşlardır. Bunun üzerine Suval köyü halkının tamamının Rakka'ya sürülmesine karar verilmiştir (Demirci ve Arslan, 2012: 905).

Eşkıyalık hareketlerinde bulunan konargöçer aşiret ve cemaat mensuplarına devlet ricalinden Rakka'ya iskân cezalarının verildiği görülmektedir. Fakat verilen bu cezalara aşiret mensuplarının uymadığı da kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Malatya ve Sivas civarında eşkıyalık hareketlerinde bulunan Rişvan Aşireti'ne mensup Ömeranlı Cemaati'nin 1764 yılında Rakka'ya iskânları hakkında Maraş beylerbeyine emir gönderilmiştir. 1766-1767 tarihli bir hükümde aynı aşirete mensup, Şiro kazasında bulunan Ömeranlı Cemaati daha önce yapmış olduğu eşkıyalık hareketlerinden dolayı tekrar Rakka'ya iskânları hususunda emir verildiği; fakat bu emrin yerine getirilmediği belirtilmiştir. Rişvan aşiretine mensup kişilerin artan bu olumsuz tutumlarına karşı alınmış olan tedbirlerin sonuçsuz kalması Sivas ve Diyarbakır valileri ile Malatya ve Bozok mutasarrıflarına hükümler gönderilerek bu faaliyetlerin durdurulması istenmiş olsa da 1785 yılında söz konusu eşkıyalar Rumkale civarında devletin güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Çıkan bu çatışma esnasında bazı eşkıyalar etkisiz hale getirilmiş; fakat bunların Rakka'ya iskânı tekrar söz konusu olsa da

---

⁶ Her türlü giyisi, ev eşyası ve binek atlarına vurulan takım yerine kullanılan tabirdir. bk. Pakalın, 1983, *age.*, C. 3, s. 6.

eşkiya takımı iskânı kabul etmeyerek Urban ovasına kaçmıştır. Tüm bu eşkiya faaliyetleri ve çatışmalar merkezi yönetimin olaylar karşısında istikrarlı tutumu sayesinde eşkiyalar adı geçen yerde etkisiz hale getirilerek Rakka'ya iskân edilmeleri konusunda ikna edilmişlerdir. Aşiretin bir daha bu tür olumsuz davranışları sürdürmemeleri için nezre⁷ bağlanmışlar ve aşiret itaat altına alınmıştır (Tızlak, 1993: 766, 767).

XVIII. yüzyılda Adıyaman'da eşkiyanın halka verdiği zararların mahalli yöneticiler tarafından suçlulara ödettilirdiği, böylece devletin şefkat elinin vatandaşa uzatıldığı görülmektedir. Bu örnek günümüzde sosyal devlet anlayışı ile örtüşmesi açısından önemlidir. Adıyaman ve Behisni tarafına gelmekte olan Rişvan Aşireti'nden bir eşkiya grubu Gerger kazasında 102 hane yakarak tahrip etmişlerdi. Bu durum karşısında kayıtsız kalmayan Harput mutasarrıfı Veysi Paşa, yakılmış olan evleri söz konusu eşkiyaya tekrar yaptırmıştır (Söylemez, 2011: 102).

Yine bu bağlamda yerel yöneticilerin halka yönelik olumsuz tutum ve davranışları da merkezi hükümet tarafından düzeltilerek reyanın mağduriyetinin giderilmesi sağlanmıştır. Suçu sabit görülen yöneticilerin de cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ndeki eşkiyalık hareketleri ve asayişin sağlanmasındaki güçlükler sosyal bozulmanın temelinde yatan göç olayları, ekonomik ve siyasi dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır. Bu dalgalanmalar Osmanlı topraklarında ve bu araştırmada yer alan Adıyaman ve Adıyaman'a bağlı kaza ve köylerde de görülmüştür. İncelenen belgeler ışığında bahsettiğimiz bu dalgalanmalar otorite zayıflığına paralel olarak beraberinde gasp, cinayet, hırsızlık, toprak anlaşmazlığı gibi asayiş olaylarına sebebiyet vermiştir.

Ülkede otoritenin zayıflamasıyla bölgedeki halk ve aşiret arasında meydana gelen eşkiyalık hareketleri ve buna bağlı olarak devlet görevlilerinin halka ve sadat-ı kirama karşı yapmış olduğu haksızlıklar, bölgede huzurun bozulmasına neden olmuştur. Halk tarafından da devlet görevlilerine karşı bazı olumsuz davranışların olması da devlet adamlarının zarar görmesine yol açmıştır. Yapılmış olan haksızlıklar devlet kademelerine bildirilmiş ve meydana gelen zararların bir kısmı karşılanmış olup, suçlular cezalandırılmıştır. Bazı eşkiya

---

⁷ Birini korkutmak için gözdağı verme tabiri olarak kullanılır. bk. F. Develioğlu, 2008, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, s. 832.

grupları da uyarılmış olmalarına rağmen tekrar olumsuz davranışlarda bulunmaları neticesinde onların da Rakka'ya sürülerek orada iskânlarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maraş Ahkâm Defterleri, No. 1/ 2/ 3., BOA, Mühimme Defterleri, No. 161/ 163.

Araştırma ve İncelemeler

ACUN, Fatma, (2002), "**Celali İsyancıları (1591-1611)**", *Türkler*, C. IX, Ankara.

AKÇADAĞ, Gökür, (2012), "**16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği**", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3.

BESİM, Darkot, (1993), "**Hısn Mansur**", *İA*, C. VI, İstanbul.

DEMİRCİ, Süleyman ve Arslan, Hasan, (2012), "**Osmanlı Türkiye'sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1557)**", *Turkish Studies*, S. 7F/3.

DEVELİOĞLU, Ferit, (2008), **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara.

FİRDEVSOĞLU, İsmail, (2013), "**Adıyaman Yöresi Aşiretleri**", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

GÖĞEBAKAN, Gökür, (2012), "**Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Giriş**", *Türkler*, C. IX, Ankara.

İLGÜREL, Mücteba, (1993), "**Celali Ayaklanmaları**", *DİA*, C. VII, Ankara.

_____, (1993), "**Levent**", *DİA*, C. XXVII, Ankara.

_____, (1993), "**Anadolu İsyancıları**", *DİA*, C. III, Ankara.

İNALCIK, Halil, (2012), **Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA, Yücel, (1985), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

_____, (1994), **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, TTK, Ankara.

ÖZTÜRK, Mustafa, (1990), "**XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları**", Belleten, C. LIV, S. 211.

PAKALIN, Mehmet Zeki, (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. ,II, III, MilliEğitim Basımevi, İstanbul.

SÖYLEMEZ, Faruk, (2007), "**XVIII. Yüzyılda Sivas Çevresinde Eşkıyalık Olayları**", Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri.

_____, (2007), "**XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri**", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 22, Kayseri.

_____, (2011), **Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi Rişvan Aşireti Örneği**, İstanbul.

_____,(2013), "**Osmanlılarda Konargöçer-Yerleşik Münasebetleri Üzerine Bir Değerlendirme**", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 204.

ORHONLU, Cengiz, (1987), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul.

ÖZEL, Oktay (2000), "**Avarız ve Cizye Defterleri, Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**", (der. Halil İnalçık, Şevşek Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

TIZLAK, Fahrettin, (1993), "**XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkîyalık Hareketleri**", Belleten, C. LVII, S. 220, Ankara.

UZUN, Efkan, (2008), "**XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi.

ÜNAL, Mehmet Ali, (2010), **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta.

<http://m.adiyaman.bel.tr/> (18.12.2016)

İngiliz İdaresindeki Kıbrıs'ın Ermeni İsyanlarındaki Rolü (1878-1908)

Tuğrul Özcan

Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Öz: Kıbrıs Adası'nın Osmanlı topraklarına katılma süreci, 9 Eylül 1570'te Lefkoşe'nin fethiyle başladı. Bu süreç, 1 Ağustos 1571'de Magosa'nın iltihakıyla fiilen tamamlandı. Ada, 7 Mart 1573'te imzalanan Osmanlı-Venedik Antlaşması ile hukuken Osmanlı hâkimiyetine girdi ve bu andan 1878'e kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kaldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın yayılmacı siyasetine karşı İngiltere'yle iş birliğine gitmesi, adanın idari statüsünde yeni bir dönemi başlattı. Bahsedilen işbirliği, adanın kaderini değiştirdi. Bu işbirliği dâhilinde 4 Haziran 1878'de Kıbrıs'a dair Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir anlaşma imzalandı. Anlaşma uyarınca taraflar, Rusya'ya karşı ortak hareket ve karşılıklı yardım konularında uzlaştılar. Ancak bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, İngiltere'den umduğunu bulamadığı gibi Kıbrıs'ın idaresini de onlara teslim etmek zorunda kaldı. İngiliz idaresine girmesinin ardından Kıbrıs adası, kısa sürede Ermeni isyanlarına hizmet eden bir üsse dönüştü. Söz konusu kapsamda bu makalede 1878-1908 yılları arasında adada Ermeni isyanlarına destek mahiyetinde yapılan silah ve insan kaçakçılığı, ihtilalci Ermenilerin silahlı eğitimi, misyonerlik faaliyetleri ve benzeri hususlara yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Ermeni Komitaları, Berlin Antlaşması, Doğu Akdeniz, Ermeni İsyanları.

The Role of Cyprus in the Armenian Uprisings during the British Administration

Abstract: The process of annexation of the island of Cyprus to the Ottoman lands began with the conquest of Nicosia on 9 September 1570. This process was virtually completed by the annexation of Magosa on 1 August 1571. The island was legally under Ottoman rule through the Ottoman-Venetian Treaty signed on 7 March 1573 and remained in the administration of the Ottoman State from 1571

to 1878. During the Ottoman-Russian War of 1877-1878, as a result of the reconciliation of the Ottoman Empire by England against the expansionist politics of Russia, a new era began in the administrative status of the island. This reconciliation changed the fate of the island. An agreement was signed on 4 June 1878 between the Ottoman Empire and Britain regarding Cyprus. Both states agreed on common action and mutual assistance to Russia according to this agreement. With this agreement, however, The Ottoman Empire did not find what it hoped for from England. Besides it had to hand over the administration of Cyprus to them. After entering the British rule, the island of Cyprus soon turned into a base serving Armenians. In this context, this article includes arms and human smuggling, army training of revolutionary Armenians, missionary activities and similar activities carried out between 1878 and 1908 with the aim of supporting the Armenian rebellions in the island.

Key Words: Cyprus, Armenian Committees, Berlin Treaty, Eastern Mediterranean, Armenian rebellions.

GİRİŞ

Akdeniz'in üçüncü büyük odası olan Kıbrıs, yüzölçümü ve nüfusu bakımından fazla öne çıkmamasına rağmen Doğu Akdeniz havzasındaki konumu ve bu konumundan kaynaklanan jeopolitik ve stratejik öneminden dolayı tarih boyunca bölgeye hâkim güçlerin ilgisini çekti (Alagöz, 1971: 15 vd.) İnsanlık tarihi boyunca Kıbrıs, Akdeniz'de önemli bir uğrak ve ikmal merkezi olması bakımından yolcu ve yük taşımacılığında Asya-Afrika-Avrupa arasında sefer yapan gemi kaptanlarının ve tüccarın vazgeçemedikleri bir nokta oldu (Şahin, 2012: 58).

1571'de Osmanlı Devleti'nin idaresine geçen Kıbrıs Adası, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin özellikle takip ettiği bir yerdi. İngiltere, bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güç durumdan istifadeyle Kıbrıs'ın idaresinde söz sahibi olmak istedi. 23 Mayıs 1878'de İngiliz Büyükelçisi Henry Layard, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'in talimatıyla Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'yla yaptığı bir görüşme esnasında İngiltere'nin Kıbrıs Adası'yla ilgili niyetini açıkça ortaya koydu. H. Layard, Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye verilmesi ve Osmanlı tabiiyetindeki Hristiyanlara yönelik bir ıslahat programını kabul etmesi karşılığında Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin çıkarları doğrultusunda yardımda bulunmayı teklif etti. İngiliz Büyükelçisi, yapılan teklifin Osmanlı Devleti tarafından olumlu karşılanması durumunda İngiltere'nin, Rusların Kars, Ardahan ve Batum dışında herhangi bir yeri işgaline müsaade etmeyeceğine dair söz verdi (Nabi vd.,1334: 6).

Babîali, İngiliz büyükelçisinin yaptığı teklif ve verdiği söz karşısında ilk anda sessiz kalmayı tercih etti. Ancak İngiltere'nin Ayastefanos Antlaşması'nın mevcut şekliyle yürürlüğe girmesini desteklemesi ihtimali üzerine Osmanlı devlet adamları, İngiltere adına H. Layard'ın yaptığı teklifi kabul etmek zorunda kaldılar. Bu yüzden 4 Haziran 1878'de Berlin Antlaşması henüz imzalanmadan Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kıbrıs'a dair bir anlaşma yapıldı (Shaw vd.,1983: 238).Bu anlaşmaya göre İngiltere, Kıbrıs Adası'nı padişah adına idare edecek; adadan elde edilen gelirler masraflar çıkarıldıktan sonra yıllık olarak Osmanlı hazinesine aktarılacak; Osmanlı Devleti adanın adalet, din ve eğitim kurumlarını idare edebilecek ve İngiltere, Rusların Osmanlı topraklarına müdahalesi hâlinde Doğu Anadolu'yu savunmak maksadıyla her türlü yardımda bulunacaktı (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000: 58; Türkgeldi, II, 1987: 338-339; Günay, 2007: 116-124; Ünal, 2011: 31).

Temmuz 1878'de imzalanan ek bir sözleşmeyle Kıbrıs hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla birlikte geçici olarak İngiltere'nin idaresine bırakıldı. 12 Temmuz 1878'de de adayı, İngilizler fiilen işgal ettiler. Böylece *oldu-bitti diplomasisiyle* Kıbrıs Adası'nın idaresi, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkarak İngiltere'ye geçti (*Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti*, 1984: 8; Uçarol, 1978: 231). Böylece İngiltere Kıbrıs Antlaşması'nda Hıristiyanları, Berlin Antlaşması'nda da Ermenileri uluslararası bir politik sürece dahil ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma fırsatı yakaladı (Nalbandian, 1963: 28; Shaw, 2000: 249-253; Anderson, 2010: 265-266).

13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda Ayastefanos Antlaşması'yla daha önce ele alınan hususlar, yeniden tartışmaya açıldı. Yeni antlaşmada Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde ıslahat yapılmasını öngören 61. madde "*Babîali Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkes ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Babîali, bu hususta alınacak önlemleri büyük devletlere bildirecek ve bu devletler de alınan önlemleri ve yapılan ıslahatları takip edeceklerdir.*" şeklinde hükme bağlandı (Karpat, 2010: 141; Sarınay, 2008: 76). Bu hükme dayanarak Osmanlı Devleti tabiiyetindeki bir kısım Ermeni, Doğu Anadolu'ya Avrupalı bir valinin atanması; burada görev yapacak olan mutasarrıfları ve kaymakamları bu valinin tespit etmesi; bölge güvenliğinin Avrupa devletleri tarafından sağlanması ve hazine gelirlerinin $\frac{3}{4}$ 'ünün bölge ihtiyaçları için kullanılması için sık sık girişimlerde bulundu (Demiryürek, 2006).

Ermenilerin meskûn olduğu Anadolu vilayetlerinde yeni bir idare tarzının tesisini ve sair hususları içeren söz konusu ıslahat programı, bağımsız bir devlet kurma konusunda Ermenileri heveslendirdi. Aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme fırsatı vermesi bakımından Avrupa'nın büyük devletlerini de harekete geçirdi (Karal, 2008: 76; Karagöz, 1999: 98-99). Yoğun

diplomatik ve siyasi bir süreçten sonra İngiltere, hem Süveyş Kanalı'nın ve Hint deniz yolunun kontrolünde büyük avantaj sağladı hem de Ermeni meselesine ilişkin olarak padişah nezdinde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme imkânı buldu (Osman Nuri Bey, 1327: 612-613; K. H. Karpat, 2010: 33).

Kıbrıs'taki Osmanlı hâkimiyetinin zayıflaması Ermeni komitalarının adadaki faaliyetlerinin armasına neden oldu. Çünkü Anadolu'nun muhtelif yerlerine heyetler gönderilmesini Batılı devletlerin kendilerini himaye altına aldığı şeklinde algılayan bir kısım Ermeni, kurdukları komitalar vasıtasıyla hemen tebaası olduğu devlete karşı bağımsızlık mücadelesine girişti (Ünal, 2011: 35; Quataert, 2005: 102). Anadolu'da yürütülen Ermeni isyanlarında bir üs olarak görülen Kıbrıs Adası, Ermeni komitacıları açısından önemli bir stratejik mevkiydi. Çünkü bu adanın idaresi, Ermenilere destek veren ve onlara yönelik vaatlerde bulunan İngiltere'nin elindeydi. Üstelik Kıbrıs Adası'nın Osmanlı denetiminden uzak bir yerde olması, komitacıların rahatça faaliyetlerini sürdürmeleri ve yabancı devletlerden istedikleri yardımı almaları açısından onlara bekledikleri fırsatı da sunmaktaydı (Günay, 2007: 117-118).

Berlin Antlaşması'nda öngörülen hususlar çerçevesinde Rusya'yla İngiltere, Ermeniler vasıtasıyla Doğu Akdeniz kıyılarındaki Osmanlı topraklarındaki müdahale alanlarını genişletmenin peşindeydiler. ABD ile Fransa da söz konusu topraklarda bir nüfuz alanı oluşturabilmek için her türlü fırsatı kollamaktaydı. Bahsedilen devletlerin her biri Ermenilere yaptıkları yardımlarla farklı farklı beklentilerin içindeydiler (Karal, VIII, 2007: 130-131). Bu beklentiler, söz konusu devletleri zaman zaman karşı karşıya getirdi. İngiltere, Rusya'nın hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda etkin bir güç hâline gelmesinden dolayı oldukça rahatsızdı ve aynı zamanda Doğu Akdeniz'de de arzu ettiği düzeyde bir konuma sahip değildi. Bu yüzden İngiliz devlet adamlarına göre, Doğu Akdeniz'deki etkili bir konuma ulaşabilmesi İskenderun Limanı'nın ele geçirilmesiyle mümkün olabilirdi. İskenderun'un tatlı su kaynaklarına yakınlığı, askerî ve ticari önemi; buraya hâkim olmak isteyen devletlere birçok avantaj sağlayabilirdi. Fakat İngiliz devlet adamları, bazı endişeler yüzünden İskenderun'u almaktan vazgeçerek dikkatlerini Kıbrıs'a yönelttiler (Şahin, 2012: 58; Şahin, 2010: 210). Nitekim İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Henry Layard, doğudaki Osmanlı topraklarını Rusya saldırılarına karşı korumak kaydıyla Babıâli'yi bir ittifak anlaşması yapmaya ikna etti. Böylece İngiltere, hükümrانlık hakkı Osmanlı Devleti'nde kalacak şekilde Kıbrıs'ın idaresini ele geçirdi (Shaw vd., 1983: 238; Türkgeldi, 1987: 102).

KOMİTACILIK FAALİYETLERİ

Yabancı Devletlerin Komitacılık Faaliyetlerine Destekleri

Konsolosluklar Vasıtasıyla Komitacıların Desteklenmesi

İngiltere, Osmanlı topraklarına yönelik izlediği politikasında menfaatleri doğrultusunda zaman zaman değişikliklere gitti. XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politika izleyen İngiltere, zaman zaman Anadolu'da ve Balkanlarda bağımsızlık yolunda harekete geçen topluluklara özerklik verilmesini destekledi (Graves, 1999: 8; Karal, V, 1994: 116-119, 229-230; Binark, 2005: 24).

Bir İngiliz bürokratu olan Chatham'a göre Osmanlı Devleti'nin varlığını koruması İngiltere açısından son derece önemliydi (Yücel vd., 1992: 272). Dönemin İngiliz Başbakanı Benjamin Disreali'ye göre Kıbrıs Adası, *Batı Asya'nın anahtarı* durumundaydı. Akdeniz'deki stratejik bölgeleri incelemek maksadıyla İstanbul'da bulunan ve 1878'de bir rapor hazırlayan Albay Robert Home, Kıbrıs'ın elde tutulmasının İskenderun'a da hâkim olma manasına geldiğini düşünüyordu (Şahin, 2012: 58). Bu gerekçelerle İngiltere her fırsatta Osmanlı Devleti'ni kontrolü altında tutmayı istiyordu. Nitekim Anadolu'da zararlı faaliyetlerinden dolayı Osmanlı adli kurumları tarafından tutuklanmalarına hükmolunan ve haklarında işlem yapılan Ermeniler mevzubahis olduğunda İngiltere, konsolosluklar nezdinde diplomatları vasıtasıyla Kıbrıs Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak her fırsatta Babiâli'yi sıkıştırmaktaydı (Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893, II, 2004: 84).

Ekim 1879'da Adana'ya İngiliz Konsolos vekili olarak atanan ve burada yaklaşık bir buçuk sene görev yapan Yüzbaşı Harry Cooper, yerli ahaliyle yaptığı sohbetler sırasında bir gün Çukurova'nın da İngiliz idaresine gireceğini belirtmesi bir anda Ermeni komitacılarının tüm dikkatlerini üzerine çekti. Yüzbaşı H. Cooper, konsolos vekili sıfatıyla mahalli idarecilerin işlerine sık sık müdahil olmak istedi. Muhakeme süreci devam eden davalara yaptığı müdahalelerle ahali üzerinde bir nüfuz oluşturma gayreti içerisine giren Cooper, Bulgaristan'ı örnek vererek Çukurova'dan Van'a kadar olan bölgeyi de kapsayacak şekilde bir Ermeni vilayetinden bahsetmesi yerel idarecileri kızdırdı. Cooper, Adana'da kaldığı süre içinde başta Hama, Humus, Şam, Beyrut ve Kudüs ile ilgili araştırmalar yaparak bu bölgenin dini ve etnik yapısını tespit etmeye çalıştı ve bölge coğrafyasıyla yakından ilgilendi (BOA, Y.PRK.DH, 1/31; Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1845-1890), I, 2004: 28- 29; Şahin, 2012: 64; Serbestoğlu, 2012, 489-502).

Tarsus'taki Rus Konsolosu Fersetufor'un, kendisine ait fabrikada çalıştırmak üzere Harput'tan getirttiği Ermenilerin Kıbrıs üzerinden Amerika'ya kaçma-

larını sağlaması; bazı konsolosluk görevlilerinin bir kısım Ermeni'yi hizmetkârları gibi göstererek himaye etmeleri Kıbrıs'taki Ermenileri fazlasıyla memnun etti (BOA, DH.TMIK.M, 42/33; Şahin, 2012: 73; Sarıay, 2008: 80). Rusya'nın Tarsus Konsolosu Christopher da 7-8 liralık bir bağış karşılığında bazı Ermenilerin hac vazifesi görüntüsü altında Kıbrıs üzerinden yurt dışına kaçmalarına yardımcı olmaktaydı (BOA, Y.PRK.AZN, 24/35).

Messageries Maritimes Company'in Beyrut acentesi G. Rigo: "Osmanlı zaptiye kuvvetleri göçmenlerin (!) gemiye binmeleri sırasında bazen zorluk çıkarsalar da ben hemen Fransız konsolosu ile iletişime geçerek durumu düzeltiyordum." Demek suretiyle Osmanlı Devleti'nin konsolosluklar nezdinde fazla bir yaptırım gücü olmadığını açıkça ortaya gösteriyordu (Uygun, 2015: 284).

Misyonerlik Vasıtasıyla Komitacıların Desteklenmesi

Hıristiyan nüfusunun varlığı, başta Kıbrıs olmak üzere Doğu Akdeniz havzasındaki topraklarda misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlayan önemli bir unsurdu. XIX. yüzyıl sonları itibarıyla Kıbrıs'ta *American Board of Commissioners for Foreign Missions*'a bağlı birkaç misyoner bulunmaktaydı (Kocabaşoğlu, 1991: 63; Babacan 2005: 647). Diğer taraftan İngiltere de Kıbrıs'ta açtığı okullar vasıtasıyla Ermeniler arasında Protestanlığı yaymaya çalıştı ve kendine bağlı Ermeni gençleri yetiştirdi. İngiliz okullarında yetişen bu gençler, komitalara katılarak Ermeni isyanlarında aktif görevler aldılar (Öke, 1996: 153). Bunlar, aynı ve nakdi yollarla desteklendiler. Ermeni gençlerinin komitalarla bağları daima sıkı tutulmaya çalışıldı. Örneğin Kıbrıs'ta misyoner bir doktor, emlakının büyük bir kısmını Hıristiyan gençlerinin yetiştirilmesi amacıyla vakfetti. Onun vasiyetine göre, ölümünden sonra servetinin tamamı bu tür hizmetlerde kullanılacaktı (BOA, MF.MKT, 237/20; 195/10).

Atina'da açtıkları bir komita şubesi vasıtasıyla bazı Ermeniler, Kıbrıs, Beyrut, Şam, Halep ve hatta Mısır'daki Hıristiyan ahaliyi Anadolu'da cereyan eden Ermeni isyanlarına destek vermeleri için büyük çaba harcadılar. Bunlar, bağlantı kurdukları bir papaz aracılığıyla Andon adlı Ermeni üzerinden dinî hizmet görüntüsü altında Kıbrıs'ta bir şube açmak istediler. Ancak Osmanlı Devleti'nin Atina sefiri, elde ettiği bazı istihbarat bilgileri sayesinde bunların Kıbrıs üzerinden Anadolu'daki Ermeni isyanlarına destek verme düşüncesinde olduklarını tespit etti (BOA, Y.PRK.HR, 36/21). Söz konusu misyonerler, basın-yayın araçlarını kullanarak Avrupa devletlerini de sık sık yönlendirmeye çalıştılar. Bunların yönlendirmeleriyle *Times* başta olmak üzere dönemin birçok yabancı gazetesi, Ermeni komitacılarının haklılıklarını ve masumiyetlerini sütunlarına taşıdı ve Berlin Antlaşması'yla Osmanlı ülkesinde öngörülen ıslahat programının takipçiliğini yaptı (BOA, Y.PRK.TKM, 33/34).

Ermenilerin aleyhine bir durum söz konusu olduğunda, İngiltere adına çalışan Protestan misyonerler, hemen Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren konsoloslukları harekete geçirerek Avrupa'da çıkarılan gazeteler vasıtasıyla Batı kamuoyunun dikkatini Osmanlı Devleti'nin üzerine çekmeye çalıştılar (*Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893*, II, 2004: 84). Bazı misyonerler, *Sasson İsyanı* yüzünden Anadolu ve Suriye taraflarında bulunan Ermenilere Osmanlı Devleti tarafından zulüm yapıldığını ileri sürerek Berlin ve Kıbrıs Antlaşmalarının öngördüğü hususların yerine getirilmesi amacıyla Ermenilerin yaşadığı yerleri denetlemesi için İngiltere'ye sürekli çağrıda bulundular (*Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893*, III: 124-130). Minas Tcheraz tarafından kurulan ve idare merkezi Londra'da olan *İngiliz Ermenileri Cemiyeti* de Osmanlı Devleti'nin Ermenilere zulmettiğine Avrupa kamuoyunu inandırmak için büyük gayret sarf etti. Sık sık gazetelere verdiği demeçlerle bu cemiyet, Osmanlı Devleti'nin Ermenilere büyük haksızlık yaptığı; Ermenilerin yaşadıkları yerlerde ıslahat yapma sözünü tutmadığı gibi düşünceler üzerine Batı kamuoyunda bir algı oluşturmaya çalıştı (BOA, Y.PRK.AZN, 24/35).

Yardım Kuruluşları Vasıtasıyla Komitacıların Desteklenmesi

1888'den önce Mısır, Kıbrıs ve Beyrut'ta isyanlar vasıtasıyla Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlayarak Osmanlı topraklarında bağımsız bir Ermenistan kurulmasına yönelik faaliyetlerde bulunan ihtilâl komitelerine bağlı bazı şubeler mevcuttu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru birçok Avrupa ülkesiyle birlikte Kıbrıs ve Mısır'da Ermenilere yardım etmek amacıyla çok sayıda gönüllü yardım kuruluşu vardı. Yayınladıkları yayınlarla, ihtilal fikrini sürekli canlı tutmaya çalışan bu kuruluşlar, Anadolu ve Suriye dolaylarındaki Ermenilerle her an temas halindeydiler (BOA, Y.PRK.MYD, 8/24). Söz konusu yardım kuruluşları en fazla ABD, İsviçre ve İngiltere'de ortaya çıktı. Bu kuruluşların faaliyetleri sonucunda Kıbrıs'taki Ermenilere tahsis edilmek üzere Melincan adlı bir Ermeni'nin Osmanlı Bankası'ndaki hesabına yaklaşık 5.000 lira aktarıldı. Bu meblağ, Girne ve Lefkoşa'da Ermenilere yeni iş alanlarının açılması, barınmalarının sağlanması ve iaşelerinin temini gibi hususlarda kullanılmak üzere Hristiyan eşrafının inisiyatifine bırakıldı (BOA, A.MTZ.KB, 2/42; Y.A.HUS, 394/32).

Keswick'te kurulan *Cyprus Relief Fund* adlı yardım kuruluşundan temin edilen 500 lira sayesinde sekiz sene süreyle St. Macar Manastırı'ndan 100 dönüm araziye birkaç Ermeni ailesi yerleştirildi. Ayrıca Hristiyanlara ipek böceği yetiştiriciliğini öğretmek üzere Von Milingen'in gözetimi altında adada bir de okul açıldı. Bu okulda çoğunluğu Ermeni olan yaklaşık 70 kişi yetiştirildi. Patrick Gede tarafından kurulan *Eastern and Colonial Association* adlı komita da Kıbrıs'taki çiftçilerle Ermeni mültecilere yardımcı olmak ve onlara yeni istihdam alanı açmak üzere çeşitli çalışmalar yürüttü. Diğer taraftan 1896'da *Armenian*

Refugees Fund adına faaliyetlerde bulunan Sheldon Amosi adlı bir kadın, 1896 Eylülünde doktor arkadaşları C. Hall ve Rice ile birlikte Limasol'da bir *acizler yurdu* açtı. Ancak yurt, daha sonraki dönemde Larnaka'ya nakledildi. Bu faaliyetlerin sonucunda Kıbrıs'a ilk mülteci kafilesi İstanbul'dan, 200 kişilik ikinci kafile ise 1897'de Bitlis ve Antep taraflarından geldi. Müteakip zamanda söz konusu komitalar vasıtasıyla Kıbrıs Adası'na gelen mültecilere iş sağlandı ve bunların buldukları mahalde geçinmelerine yardımcı olundu (*Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893*, IV, 2006: 61-70). Bu faaliyetlerin sonucunda Ermeni komitacıları, Kıbrıs Adası'nı mülteci merkezi / kampı gibi görmeye başladılar. *Hınçak Komitesi*'nin Maraş şubesindeki reisi Papaz Ter Kovanet, Osmanlı Devleti'nin komitacı Ermenilere yönelik genel affına rağmen Kıbrıs'a firar etti ve zararlı faaliyetlerini burada sürdürdü (BOA, Y.PRK.ASK, 132/45). Aynı şekilde 1896'da meydana gelen Zeytun İsyanı'nda aktif rol aldıkları tespit edilen ve bu yüzden Marsilya'ya sürülen dört kişide firar ederek yardım kuruluşlarının içinde tebdil-i kıyafetle bir süre saklandılar. Ancak durumun Osmanlı istihbarat yetkilileri tarafından öğrenilmesi üzerine söz konusu firarilerin biri Girit'te, ikisi de Kıbrıs'ta ele geçirildi. Diğer firarı de izini kaybettirmeyi başardı (BOA, Y.PRK.ASK, 115/95).

Ermeni komitacıları, İngiltere ve Mısır başta olmak üzere çeşitli ülkelerde oluşturdukları yardım kuruluşları vasıtasıyla temin ettiği silah ve mühimmatı Anadolu'da gerçekleştirdikleri isyanlar sırasında kullanmak üzere Beyrut, Şam, Mersin ve Kıbrıs gibi yerlerde depoladı. Osmanlı istihbarat birimlerinin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, İngiliz vapurlarıyla Mersin ve Silifke sahillerine nakledilmek üzere söz konusu depolardan 550 varil ve 54 kıyye barut, 22 sandık dinamit, 316 sandık fişek, 3.200 sandık martini tüfeği ele geçirildi. Üstelik aynı dönemde Osmanlı istihbarat görevlileri, Beyrut yoluyla Kozan'a İngiliz pasaportlu bazı Ermenilerin giriş yaptığını; Adana civarında yeni komitacılarının sayılarının arttığını tespit ettiler (BOA, Y.A.HUS, 348/90; Y.MTV, 143/18).

Yabancı Tüccarlar Vasıtasıyla Komitacıların Desteklenmesi

Kıbrıs Adası, Ermeni isyanları sırasında kullanılan silahların Anadolu'ya sevk edildiği yer olarak kilit bir noktaydı. Ermeni isyanlarında kullanılan silah ve mühimmatın önemli bir kısmı, komita üyelerinin Avrupa'nın bazı ülkelerinde ve Amerika'da topladıkları bağışlarla satın alınmaktaydı. Söz konusu silah ve mühimmat, Osmanlı topraklarına genellikle yabancı deniz vasıtalarıyla sahiller kullanılarak sokulmaktaydı. Avrupa ve Amerika'dan getirilen silahlar, İngiltere'nin yönetimindeki Mısır ve Kıbrıs Adası'nda bulunan komita üyeleri tarafından depolanmak suretiyle saklanıyor, ihtiyaç durumuna göre bahsi geçen yerlerden de İskenderun, Adana ve Mersin sahilleri üzerinden isyan bölgelerine sevk edili-

yordu. Anlaşıldığı üzere yabancı bandıralı gemiler, serbestçe Doğu Akdeniz havzasındaki Osmanlı karasularına girip çıkma haklarını kullanırken Ermeni komitacılarına her türlü yardım ve destekte bulunuyorlardı (BOA, Y.A.HUS, 480/13; Günay, 2006: 433).

Ticari amaçla hizmet veren yabancı bandralı şirket vapurlarının kaptanları ile sahipleri, mürettebat ya da yolcu gibi gösterdikleri bazı komitacıların Kıbrıs, Anadolu ve Suriye kıyılarına çıkmalarına yardımcı oluyorlardı. Örneğin Osmanlı istihbarat mensupları Yumurtalık Limanı'na gelen Mesajeri Kumpanyası'na ait Rahto adlı vapurda kaçak onlarca Ermeni'nin bulunduğunu ve bunların karaya çıkmak için fırsat kolladıklarını tespit ettiler. Söz konusu kaçak Ermeniler, polis devriyelerinin almış olduğu tedbirler sayesinde Yumurtalık civarından karaya çıkmayı başaramadılar ve bu yüzden bunların bir kısmı Kıbrıs'a bir kısmı da Beyrut'a gitmeye karar verdi (BOA, DH.ŞFR, 355/6). Adana ve Mersin taraflarında bulunan sahillerde karadan devamlı gözetlenme ve denetlenme yapılmasına rağmen kaçakçılık olaylarının önünün alınamaması üzerine söz konusu yerlerin güvenliğinin sağlanması için bölgeye peyderpey askerî vapur ve gambot gönderildi (BOA, DH.TMIK.M, 43/2).

Ermeni komitacıları, yurt dışına genellikle Yunan pasaportunu kullanarak çıkmaktaydılar. Osmanlı adli kurumları tarafından gıyaben suç isnat edilen bir kısım Ermeni de İstanbul ya da buraya yakın diğer liman ve iskelelerden tebdil-i kıyafetle Fransız veya İngiliz gemileriyle Doğu Akdeniz'deki liman şehirlerine kaçmaktaydılar. Bu kaçaklara özellikle Fransız ve İngiliz vapurlarında çalışan kahveciler aracılık etmekteydiler. Söz konusu kahveciler, akşam vakitlerinde gemici elbisesiyle sahile çıkarlar, anlaştıkları kaçakları kayıklar vasıtasıyla gizlice vapurlarına taşırlardı. Bir kısım komita üyesi Ermeni de Yunan bandıralı vapurlarla "*Hac yapmak üzere Kudüs'e gideceğiz.*" diyerek Beyrut'tan gemilerle yola çıkmakta, ancak Kudüs yerine Kıbrıs'a gitmekteydi (BOA, Y.PRK.BŞK, 68/76; Şahin, 2012: 74; Babacan 2015: 48-49).

Ermeni komitacılarının Doğu Akdeniz sahillerinden hem yurt dışına kaçışlarında hem de yurda kaçak olarak girişlerinde Kıbrıs Adası, bir koridor vazifesi görüyordu. Marsilya'ya sürgüne gönderilen birkaç Ermeni, bir Fransız gemisi vasıtasıyla kaçak olarak Kıbrıs üzerinden İskenderun'a gelmeyi başardı. Daha sonra rıhtımdaki İngiliz savaş gemisinden temin ettikleri kıyafetleri giyerek Payas kazasının Çamlık mevkiine gittiler. Bu şahısların Mart ayı içinde bir isyana kalkışacakları haberini alan Babiâli, bunların ele geçirilmesi maksadıyla *Adana Kumandanlığı*'na bir talimat verdi (BOA, A.MKT.MHM, 652/4; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1896-1922*, IV: 45-46). Bir başka olayda da Kıbrıs yoluyla geldikleri Adana üzerinden Anadolu'ya kaçak yollarla giren ve kendilerini Mamüretülaziz'e götürmesi için Mevlüt adlı Harputlu bir katırcı ile anlaşan

yaklaşık 10 Ermeni, Maraş'a yakın bir mevkide bulunan İloğlu Köyü'nde yakalandılar. Yapılan sorgulamalarında kaçak yollarla Amerika'dan geldiklerini itiraf etmeleri üzerine söz konusu şahıslar sınır dışı edildiler (BOA, Y.MTV, 308/108).

Babıâli'nin aldığı sıkı önlemler sebebiyle Amerika'daki Ermenilerin çoğu, gerçek kimliklerini saklayarak *Amerikalı* sıfatıyla ya da bir tüccar görüntüsü altında Anadolu'ya girmeye çalıştı. Amerika'ya kaçan Ermeni müfsitlerin bir kısmı ise Kıbrıs üzerinden gizlice Bodrum, Köyceğiz gibi Aydın vilayeti dâhilindeki sahil kasabaları üzerinden Anadolu'ya giriş yaptı (İpek, 2006: 296-297).

Yabancı tüccar ve kaptanlar ile gemi mürettebatı, sadece silah ve insan kaçakçılığıyla ilgilenmediler. Bunlar, Doğu Akdeniz havzasında bulunan Osmanlı topraklarındaki Ermeni komitacılarının Avrupa devletleriyle temaslarında da birinci derecede etkili oldular. Ermeni komitacıları, Avrupa devletleriyle aralarındaki irtibatı ve haberleşmeyi ekseriyetle yabancı bandıralı Fransız ve İngiliz ticaret gemilerinin, kaptanları ya da mürettebatı aracılığıyla sağladılar (Hüseyin Nazım Paşa, I, 1998: 127).

Kıbrıs'ın İhtilal Merkezine Dönüştürülmesi

Anadolu'da Ermeni ihtilallerinin başladığı sıralarda Kıbrıs'ta Hınçak ile Taşnak komitalarının birer şubelerinin bulunması ve bunların Yunanistan ile Mısır'da komitacılarla temas halinde bulunmaları ihtilalci Ermenilerin işini oldukça kolaylaştırıyordu (BOA, Y.PRK.AZN, 24/35; Hüseyin Nazım Paşa, 1998: 348; Karal, 2007: 136). *Abday*, *Habun* ve *Tacank* gibi diğer komitaların da Kıbrıs'ta varlığı ihtilal ruhumun canlı tutulmasında büyük oranda etkili oluyordu (Karsandık, 2005).

Kıbrıs'ta *Ermeni Muhibbanı Cemiyeti* adıyla bir kuruluşun ortaya çıkması komitacı Ermenileri daha da cesaretlendirdi. Bu cemiyet; tarım, ticaret ve sanayile uğraşmaları için Ermenileri devamlı teşvik etti. 1896'da çıkarılan ihtilaller sırasında hayatını kaybeden Ermenilerin ailelerini Kıbrıs'a yerleştirilmesini sağlamak amacıyla burada *Armenian Refugees Fund* adıyla bir kuruluş daha ortaya çıktı [Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1891-1893), 2006: 61-70]. Ermeni komitacılarının önde gelen isimlerinden biri olan Baron Agasi, bu ortamda Kıbrıs'ta ihtilal konusunda halka yönelik konferanslar verdi; bu konferanslarda ırkdaşlarıyla Ermenilerin Doğu Akdeniz sahillerine nasıl çıkabileceklerini tartıştı (Hüseyin Nazım Paşa, 2003: 206).

1896 yılının Mart ve Nisan aylarında Lefkoşa ve Magosa'da faaliyet gösteren bir kısım komita üyesi Ermeni, Anadolu'daki ihtilale destek vermek üzere Lazkiye, Halep, Mersin ve İskenderun'dan getirttiği yüzlerce Ermeni'yi kurdukları kamplarda silah ve mühimmat kullanımı ve patlayıcı yapımı konularında eğitmek

için yoğun çaba sarf etti. Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı istihbarat servisinin elde ettiği bilgiler sayesinde Tuzla'ya yarım saat mesafede bulunan bir mahalde gruplar halinde yüzlerce Ermeni'nin silah eğitimine alındığı ortaya çıktı. Buraya gelip de hem teorik hem de pratik eğitimini tamamlayanlar, büyük bir ihtilal başlatmak üzere İskenderun, Mersin ve Silifke sahillerinden Anadolu'nun muhtelif yerlerine ve Halep tarafına gönderildiler. Halep tarafına geçenler daha ziyade Doğu Anadolu'da ortaya çıkan ihtilallere destek verdiler (BOA, Y.PRK.UM, 34/71; 37/45; Aytekin, 2000].

Polis raporlarına göre bazı komitacılar, İskenderun üzerinden Amerika'ya gitmek için çok sayıda Ermeni'yi kaçak yollarla Kıbrıs'a getiriyorlar ve Anadolu'daki ihtilalcilere patlayıcı madde temin ediyorlardı. Yapılan araştırmalar neticesinde Reji İdaresi tarafından Tuzla'da görevlendirilen Edvar adlı bir memurun İskenderun'daki İngiliz savaş gemilerinde erzak görevlisi olarak çalışan kardeşiyle birlikte silah, mühimmat ve patlayıcı madde kaçakçılığı yaptığı anlaşıldı. Güvenlik güçleri tarafından takibe alınan Edvar, kardeşine ulaştırmak üzere erzak arasına gizlediği 54 kıyye barutla suçüstü yakalandı (BOA, DH.TMIK.M, 6/80). Ayrıca Polis Memuru Lütfi Efendi'nin bir mektubundan elde edilen bilgilere göre Ermeni komitacılarının Kıbrıs'a yasak yollarla silah ve mühimmat sokmaya çalıştığı; Beyrut'tan *Mizan*, *Hürriyet* ve *Meşveret* gibi bazı gazeteler getirttiği tespit edildi (BOA, DH.TMIK.M, 6/27).

Babiâli'nin Adana vilayetine gönderdiği 12 Eylül 1906 tarihli bir yazısından 12 Ermeni'nin kaçak yollarla Kıbrıs'tan Mersin'e gittikleri; ancak İçel mutasarrıfının aldığı tedbirler sayesinde ele geçirildikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Taşucu İskelesi'nin 300 metre uzağında ruhsatsız bir yelkenlide Maraş'a gitmek üzere karaya çıkmaya çalışan 2 Ermeni kaçağı Taşucu Polis Komiserliği; Sahak adlı diğer bir kaçak da Karataş İskelesi yakınlarında görevli güvenlik güçleri tarafından ele geçirildi (BOA, A.MKT.MHM, 551/2).

Osmanlı güvenlik güçlerinin aldığı tedbirleri bahane ederek Ermenileri himaye etmek isteyen İngiltere, İstanbul'daki Büyükelçisi Philip Currie aracılığıyla Babiâli'ye bir nota verdi. Bu notayla İngiltere, Babiâli'ye Berlin ve Kıbrıs Antlaşmaları gereğince Ermenilerin zulme ya da haksızlığa uğramasına müsaade etmeyeceğini; Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde güvenin ve huzurun devamını sağlayacak önlemlerin almasını istemek zorunda olduğunu bildirdi. Ayrıca büyükelçi, Babiâli'nin söz konusu ıslahatlara bir an önce başlaması gerektiğini, aksi halde durumun bir Avrupa meselesine dönüşeceğini belirtti (*Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893*, III, 2006: 88-89). Bunun üzerine II. Abdülhamit tepkisini sert bir üslupla şu şekilde dile getirdi:

“...Berlin Antlaşması'nda Anadolu ıslahatı bulunmakta fakat bir Ermenistan'ın kurulmasından bahsedilmemektedir. Kıbrıs Sözleşmesi'nde de buna benzer uygulamalara yer verilmekte, ancak benim haklarımın ihlal edilmemesi hususu da alenen

belirtilmektedir. İngiltere büyükelçisiyle anlaşma sağlandığı üzere bu sözleşme, her iki devletin faydasıdır. Böyle büyük bir adanın İngiltere'ye bırakılması, hükümet içinde bir hükümet kurulması amacına yönelik olsaydı asla bizim yararımıza olmayacağından böyle bir fedakârlığı seçmeye hiç gerek yoktu. Bu da askeri ve stratejik açıdan önemi ortada olan Kıbrıs Adası gibi büyük bir toprak parçasını bir Ermenistan kurulması için vermiş anlamına gelir (Kara, 2012: 107-121)".

Doğu Akdeniz havzasındaki Osmanlı topraklarında zararlı faaliyetlerde bulunan komitacı Ermeniler, Avrupa'nın büyük devletleriyle akdedilen *Vilayat-ı Sitte* ile ilgili 11 maddelik ıslahat programının uygulanmaması durumunda Adana ve Halep vilayetlerine saldırıya geçeceklerini Ermeni Patrikliği aracılığıyla Babıâli'ye iletiler (BOA, Y.A.RES, 85/47). Nitekim bunlar, 1895'te Halep'e bağlı Süveydiye Limanı'ndan Osmanlı topraklarına girerek Musa Dağı'nda ayaklandılar ve aynı zamanda İngiliz donanmasının da Osmanlı Devleti'ne müdahalesini sağlamaya çalıştılar (Koçak, 2007: 80). Adana'daki Ermeni ihtilalleri sırasında da Kıbrıs Adası, komitacılar tarafından bir üs gibi kullanılmaya devam edildi. Nitekim 9 Nisan 1909'da İsfendiyar ve Rahim isimli iki Müslüman genci katlederek Adana'daki Ermeni olaylarının başlamasına yol açan Ohannes, kendisi açısından güvenli gördüğü ve komitacıların bir üs olarak düşündüğü Kıbrıs'a kaçtı (Dadrian, 2007: 215).

Kıbrıs Adası Ermeni komitacıları için bir üs konumuna gelmişti. Asker firarisi olan Antalyalı Ömer Mehmed, 31 Ermeni'yle birlikte kaçak yollardan Osmanlı topraklarına giriş yapmak üzereyken ele geçirildi. İddiaya göre Ömer Mehmed, verdiği 50 lira rüşvet karşılığında güvenlik görevlilerinin elinden kurtulmayı başardı. Yapılan soruşturma sonucunda bahsedilen şahsın daha önce de insan kaçakçılığı suçundan sabıkalı olduğu anlaşıldı (BOA, Y.MTV, 307/193). Aynı şekilde Halep ve Adana'nın Fevkalade Kumandanı, Makam-ı Seraskerî'ye 5 Temmuz 1908'de gönderdiği başka bir yazısıyla da Kaptan Dimitri'nin Kıbrıs'tan Gülnar sahiline indirmek üzere aldığı bir grup komitacı Ermeni'yle birlikte Taşucu'nda devriye gezen güvenlik güçleri tarafından ele geçirildiğini belirtti (BOA, Y.MTV, 312/23).

Ermeniler Kıbrıs'a daha çok Diyarbakır, Harput, Hakkâri, Bitlis, Van, Mersin, Adana, İskenderun, Lazkiye ve Beyrut'tan gelmekteydiler. Bunların Doğu Akdeniz kıyılarında en önemli durak noktaları Halep, Lazkiye, Beyrut, İskenderun, Adana, Tarsus, Mersin-Silifke ve Kıbrıs Adası'nda Tuzla, Magosa, Lefkoşa, Girne ve Limasol iskeleleriydi. 1892'de Ermeniler, Halep'ten hareketle sahil üzerinden deniz yoluyla Kıbrıs'a, oradan da Amerika ve Londra'ya kaçma eğilimindeydiler. İskelelerdeki memurların ifadelerinden anlaşıldığı üzere; Halep, Diyarbakır, Hakkâri, Bitlis ve Van vilayetlerinden bir kısım Ermeni sık sık, İskenderun ve Mersin sahillerine inerek vapurlarla yurt dışına çıkma girişiminde bulunmaktaydılar (BOA, Y.PRK.ASK, 83/32).

Zararlı faaliyetlerde bulunan Ermenilerin Kıbrıs'a gitmek üzere en sık kullandıkları geçiş noktaları, merkezî denetimden uzak olan Halep ve Lazkiye idi (BOA, Y.PRK.UM, 34/71). Bu iki sahil kasabası vasıtasıyla Ermeniler; ticaret, hac ve konsolosluk hizmeti gibi görünürdeki bazı gerekçelerle buldukları yerlerden başka yerlere gitmekteydiler (BOA, DH.TMIK.M, 8/73; Y.MTV, 143/18). Bunların arasında 1878 Ayastefanos ve Berlin Anlaşmalarıyla vaat edilen ıslahat programının yerine getirilmesi kapsamında Kilikya ruhunu canlandırmak ve bölgede Ermeni Krallığı'nın yeniden kurulmasını sağlamayı tahayyül edenler de vardı (Karal, VIII, 2007: 135-137). Bu tür muzır düşüncelerle Kıbrıs Adasına gelmiş olanlar, komitalar vasıtasıyla burada siyasi ve silahlı bir güç olarak örgütlendiler; yayınladıkları gazetelerle kamuoyu oluşturmaya çalıştılar; kurdukları kamplarda kendilerine katılanları silah ve cephane konularında eğittiler (Karsandık, 2005).

Babîli tarafından görevlendirilerek Kıbrıs'a gönderilen hafiyelerin raporlarına göre; Kıbrıs Adası'nda Tuzla, Lefkoşa, Değirmenlik köyü, Girne ve Limson'da takriben 1.200 komitacı Ermeni mevcuttu (BOA, DH.TMIK.M, 11/52). Bu sayı, bazı raporlarda 2.500 ila 5.000 arasında değişmekteydi (BOA, Y.MTV, 143/18; DH.TMIK.M, 2/87). Ermeni komitalarının önder isimleri arasında en çok dikkati çekenler Ermeni Patrikhanesi'nde görevli bir papaz olan Tanilyan Narses ile Londra'da eğitim görmüş olan Sivaslı Viran'dır. Baron Agasi, Kuyumcu Osbiyan, Antepli Agop Bargıryan, Zeytunlu Sirob, Antepli Simonlek, Tarsuslu Mıgırdıç, Kunduracı Agya Begos, Herebet ve Kifamek adlı şahıslar da diğer lider kadrosu içinde yer alan isimlerdi (BOA, Y.MTV, 143/18).

Mersin'de bulunan Kaymakam Esad Bey, Kıbrıs'ta toplanan Ermeniler hakkında araştırma yapmak üzere kılık değiştirerek özel olarak bu mahale gönderildi. Ayrıca Kıbrıs'taki Ermeni fesat komitesi üyeleri hakkında araştırma yapmak üzere Lütfi Efendi de Kıbrıs'a görevlendirildi (BOA, DH.TMIK.M, 7/76; 13/14). Lütfi Bey'in hazırladığı rapora göre; Kıbrıs Adasında üç komitaya bağlı 1.200'e yakın Ermeni üye bulunmaktaydı. Tuzla İskelesi'nde 80, Lefkoşa'da 270-300, Değirmenlik köyünde 600-700, Girne'de 100 ve Limason'da 30-40'a yakın hiçbir meşguliyeti olmayan komitacı Ermeni mevcuttu (BOA, DH.TMIK.M, 11/52). Anadolu'nun değişik yerlerinde Müslümanlar tarafından katledildiği iddia edilen çok sayıda Ermeni, aslında illegal yollarla Kıbrıs'a geçmiş ve burada 1.000 lira karşılığında ruhsatlı silah alarak silahlanmışlardı (BOA, Y. PRK. BŞK, 68/76).

KOMİTACILIK FAALİYETLERİYLE MÜCADELE VE SONUÇLARI**Komitacılık Faaliyetleriyle Mücadele*****İdari Tedbirler***

Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz havzasındaki Osmanlı topraklarına kaçak yollarla giriş ya da topraklarından çıkış yapan bir kısım Ermeni için önemli bir geçiş noktasıydı. Bu yüzden buranın Anadolu'daki bozulan asayişini sağlamak isteyen Osmanlı Devleti açısından ihmal edilmemesi gerekiyordu. Bu bilinçle, Kıbrıs kadısı, Kıbrıs'a gönderilen hafiyeler ve bazı buradaki Müslüman ahalinin gayretleriyle elde edilen bilgi ve belgeler sayesinde Babiâli, bazı tedbirlere başvurdu (BOA, Y.PRK.UM, 29/9; Y.MTV, 12/77). Osmanlı Devleti, idaresi altında iken tabiiyet değiştirenleri, yeniden tabiiyetine kabul etmemek suretiyle Osmanlı topraklarına girişlerinin önünü almak istedi. Bu yüzden Babiâli, ABD Hariciye Nezareti'ne gönderdiği notayla Amerikan pasaportlu Ermenilerin geri dönüşlerinin *Montroe Doktrini*'ne aykırı olduğunu ve bunların Osmanlı ülkesine sokulmayacaklarını bildirdi. Amerika Hariciye Nazırı, 24 Ağustos 1893 tarihli cevabi notasında, söz konusu doktrinin yalnız Güney Amerika'yı ABD aleyhine oluşacak bir Avrupa nüfuzundan korumak maksadına yönelik olduğunu ve bu yüzden Ermeniler için aynı uygulanamayacağını belirtti. Bunun üzerine Babiâli, Osmanlı konsolosluklarına verdiği talimatla Osmanlı tabiiyetinden çıkmak için kanunen izin almamış olan Ermeniler tarafından ibraz edilecek ABD pasaportlarının vize edilmemesini istedi (İpek, 2006: 296).

Zararlı faaliyetlerini sürdüren bir kısım Ermeni, koruma altında bulunmayan sahilleri, çoğu zaman ithalatı ve ihracatı yasak maddeleri ülkeye sokmak maksadıyla da kullanıyordu. Bu yüzden Babiâli, sahilleri bulunan vilayetlere gönderdiği yazılarla valilere, Düyun-ı Umumiye ve Reji idarelerinin müşterek hareket etmelerini sağlamalarını; sahillerin muhafazası için kıyı karakolları kurmalarını bildirdi. 104.757 kuruşluk bir bütçeyle kıyı karakollarında çalışmak üzere ikinci sınıf polis komiseri olan 40 güvenlik mensubunu belirlemekle işe başlayan Adana Valisi Nasuhi Bey, kurmayı düşündüğü kıyı karakollarının yerleri ile ilgili hazırlattığı harita ve krokilerinin birer nüshalarını da Babiâli'ye gönderdi (BOA, Y.PRK.UM, 29/9; Y.MTV, 12/77).

1890'lı yılların sonlarına doğru zararlı neşriyat, silah ve mühimmat, patlayıcı maddelerin Süveydiye üzerinden Suriye ile Mersin'e; Silifke, Adana dolaylarından da Anadolu içlerine sokulması Osmanlı güvenlik güçlerinin dikkatinden kaçmadı. Bunların yaptığı araştırmalar neticesinde söz konusu durumun gümrük memurlarının ihmalkârlıklarından veya meşru olmayan yollara başvurmalarından kaynaklandığı anlaşıldı. Bu yüzden görevleri sırasında ihmalkar davranan veya rüşveti bir kazanç yolu olarak gören gümrük memurları takibe alındılar (BOA, DH.TMIK.M, 6/80).

Haziran 1899'da İskenderun limanından ayrılan *Messengeries Maritimes Compagnies*'e ait geminin kaptanı, altı mil açıldıktan sonra kıyıda gelen bir sandaldan 30'a yakın Ermeni'yi yanına alarak Kıbrıs'a götürdü (Akter, 2007: 51). Aynı kumpanyaya ait *Jourdain* adlı geminin mürettebatından Agop'un ifadelerinden de büyük bir kısmı Amerika'dan gelen çok sayıda Ermeni'nin Osmanlı ülkesine girmeye çalışırken yakalandığı anlaşılmaktadır. Agop, Güneydoğu Anadolu'dan anlaştıkları bazı Ermenileri İskenderiye üzerinden kaçak yollarla Amerika ve sair yabancı memleketlere gitmelerine aracılık yaptıklarını da itiraf etti. Bu yüzden Babiâli, kaçak yolculara yönelik sıkı kontroller getirdi. Söz konusu kontroller sebebiyle *Messengeries Maritimes Company*'e ait gemiler, sallar ve küçük teknelerle taşınan kaçakları almak için çoğu zaman limanlardan ve fenerlerden uzak ve تنها yerlerde demirlediler (Uygun, 2015: 284).

Ermenilerin Anadolu ve Suriye sahillerini kullanarak yabancı vapurlarla Kıbrıs'a geçmeleri Babiâli'yi oldukça rahatsız ediyordu. Beyrut ve İskenderun'dan Fransız vapurlarını kullanarak Kıbrıs'a yüzlerce Ermeni'nin gelmek üzere olduğunun haber alınması üzere Babiâli, acilen bir komisyon kurarak duruma el attı (BOA, DH.TMIK.M, 6/29). Bu komisyon vasıtasıyla öncelikle kıyı güvenliğinin arttırılmasına yönelik tedbirler alınmaya çalışıldı; gerek denizde ve gerekse karada güvenlik güçlerinin sayıları arttırıldı; Kıbrıs'a tebdil-i kıyafetle birçok hafiyeye gönderildi. Bu hafiyeler, söz konusu bilgilerin doğruluğunu ve Kıbrıs'taki Ermeni faaliyetlerinin ayrıntılarını ortaya çıkarmakla görevlendirildiler. Bunlar, söz konusu muzır Ermenilerin Kıbrıs'a gelmek için hangi güzergâhı kullandıklarını ve Anadolu topraklarında nasıl bir saldırı planı içinde olduklarını araştırdılar (BOA, DH.TMIK.M, 2/87).

6 Temmuz 1905 tarihi itibarıyla İngiliz bandralı gemilerin serbestçe Osmanlı sularına dolaşma haklarını kullanarak komitacı Ermenilere lojistik destek sağlamaları üzerine Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz havzasındaki topraklarında istihbarat yapmak üzere Kıbrıs, Beyrut, Şam gibi yerlere memurlar görevlendirildiler. Onun topladığı bilgi ve belgeler doğrultusunda Babiâli; Kıbrıs-İskenderun ve Mersin arasındaki bölge ile Suriye kıyılarını takibe aldı. Ayrıca Babiâli, Kıbrıs Adasının çevresinde devriye görevi yapmak üzere yeterli hız ve donanımda iki devriye gemisi sipariş etti (BOA, Y.A.HUS, 480/13). Ayrıca Kıbrıs Kadılığı ile de irtibata geçerek gelişmeler hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Kıbrıs Kadılığının 2 Ekim 1905 tarihli bir yazısından anlaşıldığı üzere *eşhas-ı muzır*ra İskenderun, Mersin ve Beyrut, Kudüs gibi yerlerden yelkenli gemiler ve posta vapurlarıyla Tuzla iskelesine gelmekteydiler. Kıbrıs Kadısı, Lefkoşa yakınlarındaki Ermeni Manastırı'nı takibe alarak buradaki gelişmeleri Osmanlı güvenlik birimlerine bildirdi (BOA, A.MKT.MHM, 615/3; Şahin, 2012: 74).

Barut Nizamnamesi'nin 15. maddesi gereğince kaçakçılık yoluyla yabancı memleketlerden Osmanlı ülkesine sokulan yanıcı ve patlayıcı maddelere güvenlik güçleri el koymaktaydı. Ele geçirilen maddelerin bedellerinin iki katı kadar da muhataplarına ceza kesilirdi. 15 Eylül 1905 tarihi itibarıyla XX. yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesine yönelik artan silah kaçakçılığı sebebiyle Babıâli, sefareter nezdinde uluslararası nakliye yapan şirketleri, Fransa adına ticari faaliyetlerde bulunan Mesajeri Kumpanyası üzerinden ikaz etti (BOA, ZB. 590/122).

Askerî Tedbirler

Nisan 1896 ortalarında İskenderun'daki İngiliz savaş gemilerinde Osmanlı Devleti'nin aleyhinde çalışan bazı kimselerin Kıbrıs Adası'ndaki işbirlikçileri vasıtasıyla yaptıkları silah, mühimmat ve patlayıcı madde kaçakçılığının önünü almak üzere İskenderun'da bulunan güvenlik güçlerinin sayısı artırıldı. Gece ve gündüz kesintisiz nöbet tutacak olan güvenlik güçlerine, bilgileri dışında sahilde meydana gelecek her türlü gelişmeye müdahale etme yetkisi verildi (BOA, DH.TMIK.M, 6/80). İskenderun Körfezi'nin Osmanlı güvenlik güçleri tarafından sıkı bir takip ve denetim altına alınmasıyla bir takım komitacı Ermeni, Anadolu'ya geçmek için bu defa Mersin ve Silifke taraflarına yöneldi. Bu yüzden Babıâli, komitacı Ermenileri henüz Kıbrıs'tan ayrılmadan durumlarını tespit etmek için bölgeye gönderdiği istihbaratçı sayısını arttırdı. Tuzla, Magosa, Limasol ve Girne iskelelerine de yerli birer ikişer muhbir yerleştirilmesini sağladı (BOA, DH.TMIK.M, 4/79).

1896 yılının yaz aylarına doğru kıyı güvenliğini sağlamak ve komitacı Ermenilerin sahilleri kullanarak gerek Anadolu'ya gerekse Kıbrıs'a giriş ve çıkışlarını önlemek amacıyla sahillerde görevlendirilen güvenlik görevlisi sayısı artırıldı ve bunların 24 saat boyunca kıyılarda devriye gezmeleri sağlandı. Alınan bu tedbirler sayesinde rahat hareket edebilme imkânı bulamayan komitacıların bir kısmı Kıbrıs Adası'ndan ayrılıp memleketlerine dönerken bir kısmı da Amerika'ya kaçtı (BOA, DH.TMIK.M, 8/65).

Polis memuru Lütfi Efendi'nin 25 Mayıs 1896'da Babıâli'ye ulaşan mektubuna göre; Kıbrıs'taki Genç Türklerin, Lefkoşe-İstanbul arasındaki haberleşmenin sağlıklı bir şekilde sağlanmasında büyük katkıları oldu (BOA, DH.TMIK.M, 6/27). Ermeni komitesi hakkında araştırmak üzere gönderilen Kıbrıs'a gönderilen Lütfi Efendi, burada komitacıların durumuna dair bilgi elde etmek üzere büyük gayret sarf etti. Lütfi Efendi, oranın yerlisi olan Neşet Efendi'nin de yardımlarıyla Bahçecik'te teşekkül eden Ermeni komitasının diğer komitalarla olan bağlantılarını deşifre etmeyi başardı (BOA, DH.TMIK.M, 11/72).

Doğu Akdeniz sahillерinin güvenliğini sağlamak üzere karada rüsumat ve reji kolcularından oluşan seyيار süvariler, sahiller boyunca devriye vapurları, iskele

ve limanlara hafiyeler görevlendirildi (BOA, Y.PRK.UM, 34/71). Halep ve Adana sahilleri süvari ve piyade jandarma askerleri tarafından gözetleme kuleleri vasıtasıyla aralıksız izlemeye alındı; Nizamiye, İskenderun, Antakya, Süveydiye mevkilerine sekiz yüz mevcutlu bir tabur yerleştirildi. Ayrıca İskenderun sahillerinde iki karakol inşa edildi (BOA, Y.PRK.ASK, 164/33).

1 Ekim 1905 tarihli bir yazısında Konya Valisi, Doğu Akdeniz'deki sahilin uzunluğunu göz önüne alarak Bahriye Nezareti'ne Rodos ve Midilli taraflarındaki Reji İdaresi'ne ait vapurlardan birini söz konusu mahalle göndermesini tavsiye etmekteydi. Nihayet Bahriye Nazırı tarafından kendilerine verilen talimat üzerine Reji İdaresi bir vapurunu yalnızca bir ay süreyle Antalya sahillerine görevlendirdi. Ancak daha sonradan Bahriye Nezareti'nin yoğun baskısı üzerine Reji İdaresi, her ay bir reji vapurunun bölgeye gönderilmesine müsaade etti (BOA, A.MKT. MHM, 615/5). İhtiyaca binaen II. Abdülhamid, İstanbul'un deniz emniyetini sağlamak için yaptırdığı bir devriye gemisini Kıbrıs Adası'na gönderdi; Trablusgarp valisi ile Bingazi mutasarrıfına, bölgede korsanlığın engellenmesi ve sahillerde güvenliğin sağlanması için gereken tedbirleri almalarını bildirdi (BOA, Y.A.HUS, 480/13).

Kıbrıs'ın Ermeni komitacıları tarafından bir üs gibi kullanıldığının anlaşılması, burada zararlı cemiyetlerin bulunması ve adadaki Ermeni sayısı ile ilgili bir takım çelişkili rakamların dile getirilmesi gibi hususlar Babıâli'yi harekete geçirdi. Bu yüzden burada gereken emniyetin bir an önce sağlanabilmesini adadaki gelişmelerin yakinen izlenmesinde gören Babıâli, buraya birçok hafiyeye görevlendirdi. Bu hafiyelerden birinin raporundan anlaşıldığına göre, hafiyeler tebdil-i kıyafet içinde araştırmalarını sürdürdüler. Bu hafiyeler, aylık 5 lira maaşla 4 ay süreyle Mağosa, Limasol, Tuzla ve Girne'ye gittiler. Ayrıca Kıbrıs'ta tahkikatta bulunmak amacıyla 37. Nizamiye Alay Komutanı Esat Bey görevlendirildi. Ancak Seraker Rıza Paşa, sivil bir memurun bu iş için görevlendirilmesinin daha uygun olacağını bildirerek Ethem Paşa'dan Esat Bey'in Kıbrıs'a gönderilmemesini talep etti (BOA, A.MKT.MHM, 537/11). Söz konusu görevlendirme ile tartışmaların devam ettiği dönemde Beyrut Valisi Nasuhi Bey Kıbrıs'a *seyyah* sıfatıyla acilen hafiyelerin görevlendirilmesinin yerinde olacağını belirtti. Nasuhi Bey, İstanbul'a gönderdiği telgrafında ayrıca Tuzla İskelesi'nde çok az sayıda Ermeni mevcut olduğunu; ancak oraya yarım saat uzaklıkta bulunan mahalde yaklaşık yüz elli kadar Ermeni'nin bulunduğunu bildirdi. Söz konusu Ermeni taifesi, kendi bireysel imkanlarıyla Mersin, İskenderun ve İskenderiye'den silah ve mühimmat eğitimi almak üzere Kıbrıs'a gelmişlerdi (BOA, Y.PRK.MYD, 16/36).

25 Mart 1901 tarihi itibarıyla Kıbrıs'ta görevli bir hafiyenin raporundan Halep Valisi Enis Bey, 2'si Antepli ve 1'i de Mersinli iki kaçak Ermeni'nin Kıbrıs'a gelmiş olduklarını ve burada ihtilal propagandası yaptıklarını öğrendi. Enis Bey'e

göre İskenderiye'den gelen yasaklı gazete ve yayınları ve bazı eşyayı kaçak yollarla Antep'e götürmek maksadıyla Kıbrıs'a gelen söz konusu Ermeniler, burada yoğun bir faaliyet içindeydiler (BOA, Y.PRK.UM, 53/71).

1902 yılına ait bir hafiye raporuna göre Limasol'da 200 kadar Ermeni mevcuttu. Bunların 60'ı yerli 140'ı ise Anadolu'dan gitmeydi. Söz konusu 140 Ermeni, *Hınçak* ile *Tukal* cemiyetlerine mensuptu. Larnaka'da ise Anadolu'dan gelme -ki çoğu Urfalı- 160 Ermeni vardı. Burada bulunanların bir kısmı bu iki cemiyete, bir kısmı da *Hayy Troşak* adlı diğer bir cemiyete üyeydi. Lefkoşa'da bulunan Ermenilerin mevcudu toplamda yaklaşık 700'dü. Bunun da takriben 300'ü yerli, 400'ü ise Anadolu'dan gelen Ermenilerden oluşmaktaydı. Lefkoşa yakınındaki bir manastırda da Anadolu'dan gelen yaklaşık 120 Ermeni mevcuttu. Bunlar, buldukları mahalde komitacılar tarafından silahlı eğitime tabi tutulmaktaydılar. Magosa'da ise birkaç yerlinin haricinde Anadolu'dan gelen yaklaşık 160 Ermeni vardı (BOA, Y.PRK. BŞK, 68/76).

Komitacılık Faaliyetleriyle Mücadelenin Sonuçları

Zararlı faaliyetler içerisinde bulunan Ermenilerin Osmanlı topraklarına geri dönüşlerinin Babiâli tarafından önlenmeye çalışılması, ABD basını tarafından kapitülasyonların ihlali olarak değerlendirildi. *New York Tribün* gazetesinin 17 Aralık 1893 tarihli nüshasında Amerikan pasaportlu Ermenilerin Anadolu'da tutuklandıkları haberini sütunlarına taşıırken bir ABD vatandaşının suç işlemesi halinde muhakeme edilmek üzere ABD konsolosluğuna teslim edilmesi gerektiğine dikkat çekildi. Ayrıca söz konusu haberde misyonerlik faaliyetlerinin durdurulmayacağı, zira bu hususun kapitülasyonlardan doğan bir hak olduğu yorumu yapıldı (İpek, 2006: 297).

Ermenilerin deniz vasıtasıyla nakillerinin, büyük oranda yabancı devletlerin desteğiyle sağlandığı açıkça ortadaydı. Özellikle *Sidon* ve *Jirond* isimli Fransız vapurları, *Prens Layet* isimli İngiliz vapuru, Nemçe vapurları ve *Miroke* isimli gemi Doğu Akdeniz kıyılarında Ermenilerin naklini sağlayan başlıca deniz vasıtalarıdır (Y.MTV, 146/15; Y.PRK.EŞA, 25/8). Bu konuda yabancı nakliye şirketlerinin kapitülasyonlarla verilen imtiyazları kullanarak ciddi yardım ve müdahalelerde bulduklarına dair birçok örnek bulunmaktadır. 1897'de Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Mersin acenteliğini yürüten Antuan Brazzafolli'nin yine Mersin'de bulunan bir Ermeni komitasının yurtdışı bağlantılarında aracılık yaptığı Osmanlı güvenlik birimince ortaya çıkarıldı (Yorulmaz, 2010: 1137-1181; Ekinci, 2005).

6 Temmuz 1905 tarihi itibarıyla İngiliz bandıralı ticaret gemileri, serbestçe Osmanlı sularına girip çıkma haklarını kullanarak komitacı Ermenilere silah ve

mühimmat temini konusunda destek olmalarının Babıâli tarafından anlaşılmasından sonra Kıbrıs Adası çevresinde bir dizi güvenlik önlemi alındı ve istihbarat toplanması için adaya birçok memur gönderildi. Bunların hazırladıkları raporlar doğrultusunda Babıâli, Kıbrıs Adası'nın çevresini yakından izlemeye aldı; bölgeye uygun hız ve donanıma sahip gemiler gönderdi veya yenisi için sipariş verdi (BOA, Y.A.HUS, 480/13).

Beyrut-Mersin arasında kalan ve Kıbrıs Adasının karşısına düşen sahiller, kömür yetersizliği sebebiyle devlete ait gemiler tarafından tam olarak denizden gözetim altında tutulamadı. Yumurtalık'ta demirleyen bu gemilerin ihtiyaç duyduğu kömür, kendisine emir verildiği halde Beyrut valisi tarafından tedarik edilemedi. Bu iş için Babıâli tarafından ayrılan yıllık tahsisatın yıl sonu itibarıyla yalnızca % 15'inin kullanılması, konuyla ilgili kat edilen yolu açıkça ortaya koymaktadır (BOA, A.MKT.MHM, 541/30).

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarını terk eden Ermeniler özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte geri dönmeye başladılar. Resmî makamlara verdikleri dilekçelerinde söz konusu Ermeniler, istibdat döneminde hakarete uğradıklarını, tehdit edildiklerini, şikâyetlerinin dikkate alınmadığını ve bu yüzden memleketlerini terk etmek zorunda kaldıklarını bildirerek metruk emlak ve arazilerinin hürriyet döneminde kendilerine iade edileceği inancında olduklarını dile getirdiler. Böyle bir gerekçe ile II. Abdülhamid'i iktidardan düşüren yeni rejimin hassasiyetine sığındılar (İpek, 2006: 297).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye geçmesinden sonra Osmanlı Devleti, Anadolu'nun güney sahillerinden ve Doğu Akdeniz kıyılarından içeriye silah ve mühimmat sokulmasına engel olma konusunda oldukça yetersiz kaldı. Bu yetersizliğin sonucunda da Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çok sayıda Ermeni isyanı kaçınılmaz oldu. Söz konusu dönemde Kıbrıs Adası, Anadolu'ya sokulmayı bekleyen silah ve mühimmata depo ve Ermeni isyancıların eğitim aldığı bir kampa dönüştü. Komitacı Ermeniler, 1878-1908 arasında gerek Suriye ve gerekse Anadolu üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları eylemler silsilesiyle Avrupa devletlerinin dikkatlerini üzerlerine çekmeyi başardılar. Bunlar, tarihte Çukurova'da kurulmuş olan Ermeni krallığını yeniden inşa etme düşüncesini, yaptıkları silahlı ve yıkıcı eylemlerle her zaman canlı tutmaya ve kendilerini himaye eden devletlerden aldıkları cesaretle, yakaladıkları fırsatları sonuna kadar değerlendirmeye çalıştılar.

İngiliz İdaresi döneminde, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'la bağlantısı şekli bir vaziyetten ibaretti. Bu durum, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin yer aldığı İttifak bloğunu bahane ederek adayı tek tarafı olarak ilhak

etmesinde etkili oldu. Söz konusu ilhakla birlikte adadaki Müslüman ve Türk unsurlar için zor günler başladı. Adadaki bu unsurlar, her türlü tehdit ve tehlikeye rağmen millî ve dinsel kimlikleriyle Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olarak var olma kararlılığını örgütlenerek ve kurumlaşarak gösterdiler. Çünkü uluslararası hukuka ve teamüllere göre ada, hâlihazırda Osmanlı toprağıydı. Uluslararası bir antlaşmanın iptal edilmesi, sadece başka bir uzlaşıyla sağlanabilirdi. Fakat bu süreçte İngiltere'nin ilhak girişimine dayanak oluşturacak herhangi bir görüşme veya gelişmeden söz etmek imkânsızdı. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin askerî bakımdan ilhaka karşı koyabilecek bir güçte olmadığını bilen İngiltere, ne uluslararası hukuku ne de teamülleri dikkate aldı. İngilizlerin gerçek yüzünü gören adanın Müslüman ve Türk sakinleri, kurdukları siyasi partiler ve teşkilatlar aracılığıyla adada birlik ve beraberlik tesisi için yoğun bir çaba içerisinde olmaları gerektiğini anladılar. Onların bu çabaları sayesinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşı büyük bir direnç meydana geldi. Hatta bu direnç, günümüze kadar devam etti.

İngiliz idaresi döneminde Kıbrıs Adası'ndaki Müslüman ve Türk unsurların sayılarında ciddi değişiklikler kaydedildi. Aşamalı bir şekilde ada nüfusunda ortaya çıkan bu değişiklikler, her zaman gayrimüslimlerin lehineydi. Nitekim I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Anadolu'ya yapılan göçlerle birlikte Kıbrıs'taki gayrimüslimlerin sayısı Müslüman ve Türk unsurlarıyla mukayese edilemeyecek orandaydı. Bu durum, ileriki dönemlerde Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a ilhakı konusunda oluşan düşüncelerin altyapısını hazırladı.

KAYNAKÇA**1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] Belgeleri**

Babıâli Evrak Odası [BEO]: 2669/200152, 19/B/1323 (19 Eylül 1905).

**Babıâli Evrak Odası Mümtaz Kalemî, Kıbrıs ve Bosna Kata-
loğu [A.MTZ.KB.]:** 2/42, 18/M/1315(19 Haziran 1897).

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî [DH.ŞFR.]: 355/6, 20/B/1321(12 Ekim 1903).

Dâhiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

[DH.TMIK.M.]:2/87, 25/L/1313(9 Nisan 1896); 4/79, 6/Z/1313(8 Mayıs 1896); 6/27, 12/Z/1313(25 Mayıs 1896);6/29, 24/Z/1313(6Haziran 1896); 6/80, 29/Z/1313(13 Nisan 1896); 7/76, 11/M/1314(22 Haziran 1896); 8/65, 19/M/1314(30 Haziran 1896); 8/73, 19/M/1314(30 Haziran 1896); 11/52, 23/S/1314(3 Ağustos 1896); 11/72, 25/M/1314(6 Temmuz 1896); 13/14, 20/Ra/1314(29 Ağustos 1896); 43/2, 13/Ra/1326 (15 Nisan 1908)].

Ma'ârif Nezâreti Mektûbi Kalemî [MF.MKT.]: 237/20, 21/Ca/1312(20 Kasım 1894);195/10, 30/B/1311(6 Şubat 1894); 42/33, 06/C/1315(2 Kasım 1897).

Sadaret Mühimme Kalemî [A.MKT.MHM.]:537/11, 19/Z/1313(1 Haziran 1896);541/30, 23/Ca/1315 (20 Ekim 1897); 551/2, 23/B/1324(12 Eylül 1906);615/3, 1/Ş/1323(1 Ekim 1905); 615/5, 30/B/1323(30 Eylül 1905);652/4, 10/L/1314(1 Mart 1897).

Yıldız Adliye ve Mezâhib Nezâreti Maruzatı [Y.PRK.AZN.]: 24/35, 2/C/1323.

Yıldız Askerî Maruzat [Y.PRK.ASK.]: 83/32, 8/Z/130(4 Temmuz 1892); 115/95, 02/Ca/1314(9 Ekim 1896); 132/45, 20/R/1315(17 Eylül 1897); 164/33, 11/Ca/1318 (6 Ekim 1900).

Yıldız Başkitabet Dairesi Yıldız Adliye ve Mezâhib Nezâreti Maruzatı [Y.PRK.AZN.]: 24/35, 2/C/1323 (5 Temmuz 1905).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Baş Kitabet Maruzatı [Y.PRK. BŞK.]: 68/76, 29/Z/1320(28 Mart 1903).

Yıldız Dâhiliye Nezareti Maruzatı Evrakı [Y.PRK.DH.]:1/31, 1/M/1297 (15 Aralık 1879).

Yıldız Elçilik ve Şehbenderlikler Tahriratı [Y.PRK.EŞA.]: 25/8, 26/Ra/1314 (4 Eylül 1896).

- Yıldız Hariciye Nezareti Maruzatı [Y.PRK.HR.]:**36/21, 19/R/1326(18 Mayıs 1908).
- Yıldız Hususî Maruzât Evrakı [Y.A.HUS.]:**348/90; 13/L/1313(29 Ocak 1896); 394/32, 11/Za/1316(23 Mart 1899); 480/13, 3/Ca/1323(6 Temmuz 1905).
- Yıldız Mütenevvia Maruzat [Y.MTV.]:**12/77, 10/S/1312(13 Ağustos 1894); 143/18, 9/M/1314(20 Haziran 1896); 146/15, 3/Ra/1314(12 Ağustos 1896); 307/193, 26/S/1326(30 Mart 1908); 308/108, 18/Ra/1326(19 Nisan 1908); 312/23, 5/C/1326 (5 Temmuz 1908).
- Yıldız Resmî Maruzat Evrakı [Y.A.RES.]:** 85/47, 11/L/1314(15 Mart 1897).
- Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn [Y.PRK.TKM.]:**33/34, 09/Ca/1312(8 Kasım 1894).
- Yıldız Umum Vilayetler Tahriratı [Y.PRK.UM.]:**29/9, 01/B/1312(29 Aralık 1894); 34/71, 25/L/1313(9 Nisan 1896); 37/45 09/L/1314(13Mart 1897).
- Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi [Y.PRK.MYD.]:** 8/24, Ca/1306(Ocak/Şubat 1888); 16/36, 21/Za/1312(16 Mayıs 1895); 53/71, 4/Z/1318(25 Mart 1901).

2. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

- (2004). **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1845-1890)**, Cilt: I / II, Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- (2006) **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1896-1922)**, Cilt: III / IV, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akter, Ahmet (2007). **Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1834-1915)**, IQ Yayınları, İstanbul.
- Alagöz, Arif (1971). “**Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş**”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, ss. 13-33.
- Aytekin, Halil(2000). **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Babacan, Hasan (2005). “**1895 Maraş Ermeni Olayları ve Amerikalı Misyonerler**”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, Cilt: 2, Maraş Derneği Yayınları, İstanbul, s. 645-652.
- Babacan, Hasan (2015). **Ermeni Meselesi Tehcir mi Soykırım mı?**, Öncü Kitabevi, Ankara.
- Binark, İsmet (2005). **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- (1984). **Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- Dadrian, Vahakn N. (2007). **İttifak Devletleri Kaynaklarında Ermeni Soykırımı**, Belge Yayınları, Ankara.
- Demiryürek, Mehmet (2006). “**Ermeni Olayları ve Kıbrıs**”, Ermeni Araştırmaları, Sayı: 20-21, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, ss. 115-136.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2000). **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, (Nüfusu, Arazi Dağılımları ve Türk Vakıfları)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Ekinci, İlhan (2005). “**Ermeni Meselesinin Uluslararası Boyutuna Bir Örnek: Brazzafoli Meselesi**”, Ermeni Araştırmaları, Sayı: 18, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, ss. 89-106.
- Graves, P. Philip (1999). **İngilizler ve Türkler**, (çev. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- Günay, Nejla (2007). “**Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi**”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: I, Sayı: 1, Ankara Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, ss. 117-118.
- _____ (2006). “**1895 Zeytin İsyanı**”, Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (Haz. Hale Şıvgın), Gazi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, ss. 429-438.
- Hüseyin Nazım Paşa (2003). **Hatıralarım**, Selis Kitapları, İstanbul.
- _____ (1998). **Ermeni Olayları Tarihi**, Cilt: 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- İpek, Nedim (2006). **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon.

- Kara, Adem (2012).“**1909 Adana Olayları ve Kıbrıs Ermenileri**”, 2011’de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Fırsatlar ve Tehditler), (Edi. SoyalpTançelik), Avrasya Yayınları, Ankara, ss. 107-121.
- Karagöz, Rıza (1999). “**Canik Sancağında Ermeni Çetelerinin Faaliyetleri (1894-1896)**”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 12/1, Yüceer Ofset, Samsun, ss. 98-104.
- Karal, Enver Ziya (2007).**Osmanlı Tarihi [Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)]**, Cilt: VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1994). **Osmanlı Tarihi [Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)]**, Cilt: V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karsandık, Özlem (2005). **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Hınçak Cemiyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Siyasal Faaliyetleri (1887-1908)**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Karpat, Kemal H. (2010).**Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1991). **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika (19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları)**, Arba Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Ender (2007). **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Halep Vilayeti’nde Ermeni Ayaklanmaları (1895-1915)**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Nabi, Mehmet - Fahri Rumbeyoğlu (1334). **Kıbrıs Meselesi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Nalbandian, Loise (1963). **The Armenian Revolutionary Movement**, University of California Press, London.
- Quataert, Donald (2005).**Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Osman Nuri Bey (1327). **Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı (Hayat-ı Siyâsiye ve Husûsiyesi)**, Cilt: II, Kütübhâne-i İslâm ve Askerî, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (1996). **Uluslararası Boyutlarıyla Anadolu-Kafkasya Ekseninde Ermeni Sorunu (1914-1923)**, İz Yayınları, İstanbul.

- Sarınay, Yusuf (2008). “**Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)**”, Gazi Akademik Bakış, Cilt: I, Sayı: 2, Ankara Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 69-76.
- Serbestoğlu, İbrahim (2012). “**19. Yüzyılda Filistin’de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi**”, History Studies, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 489-502.
- Şahin, İsmail (2012). “**Ermeni Olayları Sırasında Kıbrıs Adası’nın Rolü (1878-1900)**”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 8, Sayı: 3, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, ss. 57-81.
- _____ (2010). “**Abdülhamid Dönemi’nde Kıbrıs**”, Düşünen Siyaset Dergisi, Sayı: 27, İstanbul, ss. 209-223.
- Shaw, Stanford J. - Ezel Kural Shaw (1983). **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt: II, E Yayınları, İstanbul.
- Türkgeldi, Ali Fuat (1987). **Mesâil-i Mühime-i Siyasiyye**, (Yayına Haz.: Bekir Sıtkı Baykal), Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uçarol, Rıfat (1978). **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması, (Adanın İngiltere’ye Devri)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Uygun, Süleyman, **Osmanlı Sularında Rekabet, Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Ünal, Şeref (2011). **Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Meselesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yorulmaz, Şerife (2010). “**Osmanlı’da Ayrılıkçı-Siyasal Örgütlenmelere Yabancı İlgisi ve Kapitülasyonların Suiistimaline Bir Örnek: Brazzafolli Davası**”, XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 11-15 Eylül 2006), Cilt: 4, Kısım: 1, Ankara, ss. 1137-1181.
- Yücel, Yaşar - Ali Sevim (1992). **Türkiye Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Babil Krallarının Siyasal Meşrulaştırma Aracı: Tanrı Marduk***Okay Pekşen**

Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, okaypeksen@gmail.com

Öz: İnsanlığın ortaya çıkışından beri dini inanışlar, insan topluluklarının örgütlü bir yapı haline dönüşmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda, insanlığın en örgütlü yapısı olan devletin de dini unsurlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Sumer Şehir Devletleri ile ortaya çıkan devlet sistemi, Babil Dönemi ile daha kurumsal bir hal almıştır. Bu kurumsallaşma, dönemin dini inanışlarını referans alan krallar tarafından şekillendirilmiştir. Babillilerde kralların tahta çıkması ve yürütmüş oldukları her tür faaliyet tanrıların desteği ile açıklanmıştır. Elde etmiş oldukları yönetim erkini tanrısal destekle meşrulaştırmayı hedefleyen krallar, bu amaç doğrultusunda dini ritüelleri etkin bir araç olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Babilliler, Tanrı Marduk, Hammurabi, Nabukadnezar.

The Political Legitimitor of the Babylonian Kings: God Marduk

Abstract: Since the emergence of humanity, religious beliefs have been important in the transformation of human communities into an organized structure. In this direction, It is inevitable for the state, which is the most organized structure of humanity, to be influenced by religious elements. The state system that emerged with Sumer City States became more institutionalized with Babylonian period. This institutionalization has been shaped by the kings who refer to the religious beliefs of the time. The king's ascendancy to the throne and all activities that they have carried out are explained by the support of the gods in Babylonia. The kings who aimed to legitimize the man who they have obtained with divine support, have used religious rituals as an effective means towards this purpose.

Key Words: Babylonians, God Marduk, Hammurabi, Nebuchadnezzar.

---

* Bu makale Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda yapılan "Eski Mezopotamya'da Din-Siyaset İlişkisi (Sumer-Akad-Babil)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Paleolitik ve Mezolitik Dönemler'de inanç sistemi açısından hakim olan ruhlar ve doğaüstü güçlere inanma geleneği, Neolitik Dönem'le üretici bir hayat tarzı benimseyen insan topluluklarının oluşturdukları birlikte yaşama kültürü sonucunda ortaya çıkan kent yerleşimleri ile bazı değişikliklere uğrayarak çok tanrılı bir panteon halini almıştır. (Şenel, 2014: 39). Eski Mezopotamya toplumları görmüş oldukları dünyanın şekillenışı ve işleyişinin tanrıların kontrolünde olduğu düşüncesiyle tanrılara tam bir teslimiyet göstermişlerdir. Tanrılarla insanlar arasındaki iletişimi sağladığına inanılan yönetici sınıf mensupları tanrıların toplum üzerindeki bu eşsiz gücünü etkin olarak kullanmışlardır. Tanrılar ve insanlar arasında karşılıklı işbirliği esas alınarak sürdürülen bu ilişki, sadece tanrılar ve insanların memnuniyetini sağlama açısından değil, aynı zamanda dünyevi düzen ve işleyişin de temelini oluşturduğu için önemli bir yere sahiptir (Bilgiç, 1982: 93; Demirci, 2013: 13).

Çok tanrılı bir panteona sahip olan Eskiçağ Mezopotamya toplumlarında bu panteonun yapısı ve işlevi hususunda bilgiler veren en eski kayıtlar MÖ III. binyıla tarihlenen *tanrı listeleri*'dir. Çok tanrılı bir inanç sistemi çerçevesinde şekillendirilmiş olan tanrılar panteonunun en üstünde gökyüzü ile simgelenmekte olan Tanrı Anu bulunmaktaydı. Sahip olduğu bu özel konumunun getirisi olarak tanrılar arasında en geniş yetkilere sahip olan Tanrı Anu, bu yetkilerini değişik dönemlerde bazı tanrılarla paylaşmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan en önemli tanrı figürlerinden birisi Babil'in baş tanrısı Marduk'tur (Oates, 2015: 181).

Sumerliler Dönemi'nden itibaren krallar kendilerini kutsal bir soya dayandırma istekleri çerçevesinde Sumer panteonunun baş tanrısı Enlil'in babaları, karısı Ninlil'in ise anneleri olduğunu ileri sürmekte ve bu durum ile övünmekteydiler. Babilliler Dönemi Mezopotamya'sında da bu anlayışın tanrılar açısından meydana gelen bir takım değişikliklerle devam ettirilmiş olduğu görülmektedir. Öyle ki, babasının Tanrı Marduk olduğunu söyleyen Babil Kralı Hammurabi bu duruma en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır. Kralların henüz anne karnında bir ceninken kaderlerinin belirlenerek tanrısal bir dokunuşla kutsanmış oldukları hususunda çiviyazılı belgelerin aktarmış olduğu ifadelerle bakacak olursak, "*doğurgan dölyatağından krallığa uygun (?) bir prens; anamın karnından savaştığım ben, doğuştan kudretli bir adamım ben; Anam Ninsun'un döl yatağından benim için tatlı bir kutsayış çıktı; ben döl yatağında kutsanmış soylu bir oğulum; dölyatağından verimli bir tohum, tapınılan bir kralım ben*" ifadeleriyle karşılaşırız (Kramer, 2014: 331; Bordreuil vd., 2015: 159). Babil Kralı Hammurabi'nin tahta çıkması ve Babil ketinin bölgenin en önemli kenti haline gelmesiyle Mezopotamya tanrılar panteonunun en üst pozisyonuna

yükselen Tanrı Marduk, Babil Krallarının tahta çıkışlarından ölümlerine kadar yürütmüş oldukları her tür faaliyette en büyük meşruiyet sağlayıcıları olmuştur (Schneider, 2011: 59).

MEŞRUIYET SAĞLAYICI OLARAK TANRI MARDUK

Mezopotamya'nın siyasal hayatında Babil kentinin bir imparatorluk seviyesine yükselişi ile tanrılar panteonundaki önemi daha da artan Marduk, inanışa göre Babil'de kral olacak kişileri belirleyen ve kendisine vekil olarak seçtiği bu kişiye yönetim erkini bahşeden tanrıydı. Babil kentinin bir imparatorluğa dönüşmesi ile imparatorluk topraklarının baş tanrısı pozisyonuna yükselen Marduk, Babil İmparatorluğu'nun en güçlü kralı olan Hammurabi'nin koruyucu tanrılığını üstlenmesinin yanı sıra ülkedeki kanunların yapılması ve yürürlüğe konulmasında da önemli bir yere sahipti. Öyle ki, Tanrı Marduk'un sözleriymiş gibi çiviyazılı tabletlere kaydedilen "*Sözlerim değiştirilmesin*" şeklindeki ifadeyle Tanrı Marduk'un ne denli büyük bir güce sahip olduğu vurgulanmak istenmiştir (Kılıç ve Ay, 2013: 391; Oates, 2015: 181).

Babil İmparatorluğu'nun en büyük kralı olan Hammurabi, ülkenin en ücra köşelerinde dahi otoritesini hissettirebilmek amacıyla ülke sınırları içerisinde dini bir birliktelik oluşturmayı hedeflemiş ve bütün imparatorluğa Tanrı Marduk'un başını çektiği yeni bir dini yaymayı amaçlamıştır. Bu amacı görev edinen ruhban sınıfı mensupları ilk dönemlerden itibaren Babil kentinin koruyucu tanrısı olduğu kabul edilen Marduk'un baş rolünü üstlendiği ve içerisinde gözden geçirilen Sumer mitlerinden anlatıların da bulunduğu yeni mitler oluşturmuş ve bu mitlerin ağızdan ağıza tüm ülkeye yayılmasını sağlayarak Marduk'u ülkenin en güçlü tanrısı pozisyonuna yüceltmek istemişlerdir (Diakov ve Kovalev, 2014: 95). Şüphesizdir ki, söz konusu dini birlikteliğin kurulmak istenmesinin yegane sebebi ülke içerisindeki siyasal parçalanmışlığı ortadan kaldırarak Hammurabi'nin etrafında şekillenecek olan merkezi bir otorite tesis etmektir. Ülkenin iç politikasında etkin bir araç olarak kullanılan dini inanışlar çerçevesinde Hammurabi'ye de dini bir misyon yüklenmiş ve söz konusu kral kendisini Tanrı Marduk'un yeryüzündeki vekili olarak deklare etmiştir. Bu yöntemle kendisine bir kutsiyet kazandırmayı hedefleyen Hammurabi, yazdırtmış olduğu metinlerde tanrılarla yeryüzünde yaşayan canlılar arasındaki irtibatı sağlayan dini bir karakter olarak yansıtılmıştır (İşçi, 2016: 47; Yıldırım, 2016: 712). Tüm bu gelişmelerden hareketle Hammurabi'nin geniş bir coğrafya'ya hükmeden bir lider pozisyonuna oturabilmek amacıyla dini argümanları siyasal bir malzeme olarak kullandığı yorumunun yapılması mümkündür.

Eskiçağ Mezopotamya tarihinin herhangi bir döneminde hüküm sürmüş her kralın kendi otorite ve meşruiyetini daha geniş kitlelere yaymak amacıyla iktidarında buldukları şehrin tanrısını panteonda yükseltmek yoluna gitmiş olduklarını görmekteyiz. Babil İmparatorluğu'nu Mezopotamya ve çevresinin en güçlü devleti haline getirmeyi hedefleyen Hammurabi, ele geçirmiş olduğu bölgelerdeki manevi direnişi kırabilmek amacıyla "Babil'in Bel'i" olarak nitelenen Tanrı Marduk'u devlet tanrısı pozisyonuna yükseltirken diğer tanrıların etkinliğini bu yöntemle azaltmayı hedeflemiştir. Tanrı Marduk'un panteondaki bu yükselişi ile doğru orantılı olarak Babil kentinin de tıpkı Nippur kenti gibi kutsal bir misyona bürünmeye başladığını ve eskiçağ Mezopotamya kentleri arasında özel bir konuma yükseldiğini görmekteyiz (Spence, 1920: 184; Friedell, 2006: 228). Babil toplumunun genel inancına göre Sami tanrı Baal gibi tüm dünyanın yöneticisi, tüm insanlığın babası ve tanrılar panteonunun kudretli kralı olan Tanrı Marduk'un her geçen gün panteondaki bu yükselişi Hammurabi'nin oğlu Samsuiluna'nın (MÖ 1750 - 1712) iktidar döneminde en ileri boyuta ulaşmıştır. Samsuiluna'nın tahta çıktıktan sonra eski Nippur kentindeki Bel'in elinde tuttuğu sivil dünyanın egemeni olma gücünün artık Tanrı Marduk'a geçtiğini ilan etmesiyle Nippur kentinin yüzyıllardır sahip olduğu kutsal kent olma ayrıcalığı ve Nippur kentindeki yüksek rahiplik makamı Babil kentine geçmiştir (Sayce, 1903: 328). Kanaatimizce bu uygulamanın en temel amacı, dönemin siyasal gücünü elinde tutan Babil kentinin dini gücü de bünyesinde barındıran bir merkez olmasını sağlamak ve böylelikle Babil hanedanlığının sahip olduğu siyasal gücü dini kudretle pekiştirmektir. Tanrı Marduk'un devlet tanrısı ilan edilmesinin ardından söz konusu tanrıya yapılacak olan her nevi saygısızlığın Babil Devleti'ne yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edilmesinin yanı sıra Babil Devleti'ne yapılmış olan her tür saygısızlık da Tanrı Marduk'a yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edilmiştir (Mieroop, 2014: 55). Bu yöntemle Babil Devleti'nin emperyal hevesleri dini bir argümanla meşrulaştırılarak toplumun en hassas değeri olan inanç sistemi aracılığı ile bu siyasal gayelere toplumun kitlesel desteği ve sorgulanmazlık kazandırılmak amaçlanmıştır.

Mezopotamya'nın yönetimsel geleneğinde Kassitler ile görülen en belirgin değişikliklerden biri krallık anlayışında olmuştur. Bu dönemle birlikte önceden beri süregelen birbirleriyle mücadele halindeki kent devletlerinden bölgesel devlet anlayışına geçilmiş ve bu doğrultuda da kent devletlerinin yöneticileri olan kralların yerine devlet kralı yani "Babil Kralı" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bölgesel bir devlet yapısı sergileyen Babil İmparatorluğu'nun resmi başkenti olarak Tanrı Marduk'un koruyuculuğunu yaptığı kült merkezi olan Babil kenti seçilmiştir. Bu uygulamalarla, sahip oldukları siyasi iktidarı dini bir otorite ile birleştirmeyi hedefleyen Kassit kralları, Babil dini inanış ve tapınma adetlerini koruma altına alarak daha da geliştirmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda kült faaliyetlerini yürütmek üzere hanedan ailesi üyeleri görevlendirilmiş ve böylelikle kralın

tekeline toplanan tüm dini ve siyasi erklerin iç içe geçmiş olduğu bir yönetim anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Tanrı heykellerine de büyük saygı duyulmuş ve önceki dönemlerde Babil'den kaçırılan tanrı heykelleri Babil'e geri getirilmiştir. Çivi yazılı metinlerden elde edilen bilgilere göre daha önce Babil'den Hana'ya kaçırılmış olan Marduk heykelinin muhtemelen Kassit Kralı II. Agum Kakrime (MÖ 1507) tarafından geri getirilmesi bu hususa verilecek en önemli örneklerden birini oluşturmaktadır (Kuhrt, 2013: 443 - 444).

Kassitlerin tarih sahnesinden silinmesinin ardından Mezopotamya'da bozulan siyasal birliktelik uzun bir süre sağlanamamıştır. Bölgede varlığı görülen bu siyasal parçalanmışlık döneminde Babilliler, Asurlular ve Kaldeliler tarafından bölgenin farklı bölümleri hakimiyet altına alınmıştır (Koroğlu, 2013: 197). Dini inanışlar, siyasal açıdan parçalanmış bir yapıya sahip olan Mezopotamya'da hakimiyet kurmak amacı güden devletlerin bu amaçları doğrultusunda kullandığı en güçlü argüman haline gelmiştir. Bu doğrultuda kent tanrılarının panteonda sahip oldukları konumları yüceltilmiştir. Bu tanrılardan Babil kenti tanrısı Marduk'un tanrıların kralı konumunda olan Tanrı Enlil'in yerini alması Abi-Eşuh'un (MÖ 1711 - 1684) hükümdarlık döneminde, tanrılar arasında en üst pozisyona yükselmesi ise I. Nabukadnezar'ın (MÖ 1125 - 1104) hükümdarlık döneminde mümkün olmuştur. Kuşkusuz Tanrı Marduk'un tanrılar panteonundaki konumunun yükselişi Babil'in siyasal arenadaki yükselişi ve bir imparatorluk düzeyine erişmesiyle doğru orantılıydı (Bordreuil vd., 2015: 473 - 474). Buradaki en önemli gaye Nippur kenti karşısında Babil kenti güçlenirken Nippur'un baş tanrısı Enlil'in karşısında da Babil kentinin baş tanrısı Marduk'un yüceltilmesidir (Oates, 2015: 182). Dini ve siyasal güçlenişin birbirine bağımlı bir yapıya sahip olduğu bu dönemde Babil Kralı I. Nabukadnezar daha önce Elam'a götürülmüş olan Tanrı Marduk heykelini Elam üzerine yapmış olduğu bir seferin sonucunda Babil kentine geri getirerek Babil tarihinin efsanevi krallarından biri haline gelmiştir (Koroğlu, 2013: 197). Tanrılar panteonunda bu denli eşsiz bir statüye yükseltilen Marduk, bu eşsiz konumunu uzun süre muhafaza etmiştir. Öyle ki, çok daha sonraki dönemlerde Asur tahtına çıkan krallar bile tahtı gasp etmek yolu ile iktidara gelmeyen meşru birer kral olduklarını vurgulayabilmek amacıyla Babil kentine gelerek Tanrı Marduk'un elini tutmak zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu uygulamanın nedeni, tüm dünyayı hakimiyetleri altına almak isteyen Asur krallarının söz konusu bu isteğini yalnızca "*Tanrılar Kralı*" olarak nitelenen Tanrı Marduk'un gerçekleştirebileceğine inanılmasıdır (Friedell, 2006: 228).

Politik alanda toplumun desteğini alabilmek için siyasi bir malzeme haline getirilen dini argümanlar bağlamında Tanrı Marduk'un sahip olduğu önemli statünün insanların zihinlerine yerleştirilebilmesi için Babil edebiyatında çeşitli yazınlar oluşturulmuştur. Etkin bir dini propaganda aracı olarak da kullanılan bu

yazınların hiç kuşkusuz en meşhuru Babil Yaratılış Öyküsü yani "*Enuma Eliş*"tir. İlk yazılmış olduğu dönemin tespiti açısından farklı görüşlere sahip olan bu mitos üzerinde çalışmalar yapan pek çok bilim insanı öyküyü I. Nabukadnezar'ın iktidar yıllarına tarihlendirirken bazı tarihçiler ise bu tarihlemeyi kabul etmemektedirler. Babil toplumunun genel inancına göre Tanrı Marduk panteonda ne kadar yükselirse Babil kenti de diğer kentler arasında o kadar etkin ve ebedi bir kutsal şehir konumuna ulaşır. Bu açıdan bakıldığında Tanrı Marduk ve Babil'in kaderlerinin birbirine bağlı olduğu görülebilmektedir. Babil'in baş tanrısı Marduk'un ikamet ettiği bu şehir aynı zamanda Babil kralının da ikametgahıydı. (Kuhrt, 2013: 496 - 497).

İktidarı süresince yapmış olduğu tüm işlerde Tanrı Marduk'un rızasını kazanmayı amaçlayan kralın yerine getirmesi gereken en önemli dini vecibelerden birisi Yeni Yıl şenliklerinin kusursuz bir şekilde yürütülmesini sağlamaktı. Kralın başkanlığı altında düzenlenen bu şenliklerde "*Enuma Eliş*" okunur ve kralların yürütmüş oldukları siyasal amaçlı dini propaganda üst seviyelere ulaşırdı (Kuhrt, 2013: 497). Söz konusu propagandanın en ileri boyuta ulaşması ise Yeni Yıl şenliklerinde Tanrı Tammuz/Dumuzi'yi temsil eden kral ile Tanrıça İnanna/İştâr'ı temsil eden bir rahibe ya da kraliçe arasında gerçekleştirilen *hieros gamos* yani "Kutsal Evlilik" ritüelidir (Frankfort, 1978: 317; Tinsley, 2006: 34). Babil kentinin baştanrısı olan Marduk'un tanrılar panteonunda güçlü bir pozisyona yükselmesiyle tanrılar Enlil ve Tammuz'un yetki ve görevleri de söz konusu tanrıya atfedilmeye başlanmıştır. Sumer ve Akad dönemlerinde Tanrı Tammuz ve Tanrıça İnanna'nın yılın bahar mevsiminde bir araya gelmesi ve evrenin yenilenişinin sağlanması şerefine düzenlenen Yeni Yıl Bayramı ve söz konusu bayram içerisindeki en önemli ritüellerden biri olan *Kutsal Evlilik* seremonisi Mezopotamya'da görülen Babil hakimiyeti ile birlikte Tanrı Marduk'un şerefine düzenlenmeye başlanmıştır. Bu bayramda yer alan şölenlerde Tanrı Marduk'un tahta çıkışı, insanlık ve dünyanın yaratılışı gibi önemli olaylar kutlanmaktaydı (Memiş, 2012: 197). Söz konusu kutsal evlilik töreninde kralın tanrıyı sembolize etmesi ve törenlerin ardından, Mezopotamya mitolojisinde çokça örneği görülen ve tanrılar panteonundaki tanrıların bir araya gelerek yemek yedikleri kutsal sofraya inancından yola çıkılarak kral ve emri altındaki yöneticilerin katıldığı bir yemek organizasyonu düzenlenmekteydi. Bu yemek organizasyonunun düzenlenmesinin gerekçesi, kralın tanrının vekili, krallığın ise tanrılar tarafından kutsanmış bir makam olduğunun vurgulanmak istenmesidir (Bottéro, 2005: 93; Ökse, 2006: 53).

Eskiçağ Mezopotamya medeniyetlerinde varlığı görülen genel inanca göre işgal ve istila gibi gerekçelerle tanrılara ait heykeller tanrının evi olarak kabul edilen tapınaktan çıkarılmış ve başka bir kente taşınmış ise tanrıların da söz konusu kenti terk etmiş olduğuna inanılmaktaydı. Babillilerde de kabul gören bu

inanış çerçevesinde krallar tanrıların heykellerini korumayı ve herhangi bir gerekçe ile başka bir kente götürülmüşlerse onları geri getirmeyi büyük bir prestij olarak görmüşlerdir (McIntosh, 2005: 203). Çivi yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre, Babil Kralı I. Nabukadnezar'ın Elam karşısında elde etmiş olduğu galibiyetin ardından daha önce Susa kentine taşınmış olan Marduk heykelini geri getirerek Yeni Yıl şenliklerinde sergilemesi Tanrı Marduk ve kenti Babil'in yükselişini sağlayarak söz konusu krala da kutsaliyet kazandırmıştır. Babil kentinde dini ve siyasi açılardan bir canlanmayı sağlayan bu gelişme ile I. Nabukadnezar'ın iktidarının daha da güçlenmesine olanak sağlamıştır (Kuhrt, 2013: 497).

SONUÇ

İnsanın var oluşundan beri toplumun her açıdan şekillendirilmesinde önemli bir yer tutan inanç sistemlerinin merkezinde yer alan tanrılar, toplumun devletleşme sürecinde de ruhban sınıfı mensuları ve krallar tarafından etkin bir toplumsal birleştirici öge olarak kullanılmıştır. Tanrıların bir meşrulaştırma aracı olarak Mezopotamya'da kullanımı tapınak merkezli kentleri kralların yönettikleri Sumer Kent Devletleri Dönemi'ne kadar uzanmasına rağmen Babil İmparatorluğu Dönemi'nde devletin yayılcı politikasına yön veren bir hüviyete kavuşmuştur. Önceki dönemlerde varlığı görülen siyasal organizasyonlarda birden çok tanrının etkisi görülürken Babil İmparatorluğu döneminde panteonda öne çıkan tanrı Marduk en etkin rolü üstlenmeye başlamışlardır. Bu durumun en önemli gerekçeleri; Sumer Kent Devletleri Dönemi'nde küçük coğrafi sınırlara sahip her kentin farklı tanrılara sahip olması, Akad ve III. Ur Hanedanlığı gibi daha geniş coğrafyaları yöneten devletler döneminde ise kendilerini tanrılaştıran kralların ortaya çıkmasına rağmen Babil İmparatorluğu döneminde geniş coğrafyalara hükmedebilmek için diğer tanrıları geride bırakan bir baştanrının varlığına ihtiyaç duyulmasıdır. Bu bağlamda Babil Devleti'nde Tanrı Marduk'un, kralların meşruiyetlerini sağlamalarından düzenlenecek olan askeri seferlere kadar her tür faaliyetin dayanak noktası olarak ön plana çıkarılmış olduklarını görmekteyiz. Babil İmparatorluğu'nda kralların iktidarlarını meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları tanrılar, ülkenin ekonomik gelişiminde de aktif olarak rol almaktaydılar. Kralların ekonomik gayeler ile yürüttükleri askeri seferleri tanrıların birer isteği olarak deklare etmesi ve bu seferler sonucunda elde edilen esirlerin tanrılara köle olarak sunulması ülkedeki imar ve inşaa faaliyetlerinde kullanılması bu durumun en önemli göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıların toplum üzerindeki eşsiz gücünün farkında olan krallar bu gücü etkin olarak kullanmayı amaçlamışlardır. Siyasal iktidarlarının ve iktidarı süresince yürütmüş oldukları her tür faaliyetin tanrısal bir koruma ile toplum nezdinde

sorgulanmazlık kazanmasını amaçlayan kralların kendilerini tanrıların vekili vekili olarak deklare etmesinin yegane sebebi de bu durumdur.

Tarihin başlangıcından günümüze değin devletlerin siyasal yapılanmasını etkileyen en önemli unsurlardan biri olan dini inanışlar ve tanrılar, Babil İmparatorluğu Dönemi'nde devlet yönetimine her açıdan sirayet eden Tanrı Marduk ile somutlaştırılmıştır.

KAYNAKLAR

- BİLGİÇ, Emin (1982), "**Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri**", AÜDTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, ss. 75-121.
- BORDREUIL, Pierre - BRIQUEL-CHATONNET, Françoise - MICHEL, Cecile (2015), **Tarihin Başlangıçları, Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları**, Çev. Levent Başaran, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- BOTTÉRO, Jean (2005), **Eski Yakındoğu-Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Dost Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİ, Kürşat (2013), **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- DIAKOV, V. ve KOVALEV, S. (2014), **İlkçağ Tarihi, Cilt 1**, Yordam Kitap Yayınları, Ankara.
- FRANKFORT, Henri (1978), **Kingship and the Gods**, The University of Chicago Press, Chicago.
- FRIEDEL, Egon (2006), **Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İŞÇİ, Metin (2016), **Siyasi Düşünceler Tarihi**, DER Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Yusuf ve AY, Şeyma (2013), "**Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu**", Turkish Studies, Vol. 8/5, ss. 387-403.
- KÖROĞLU, Kemalettin (2013), **Eski Mezopotamya Tarihi - Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, Samuel N. (2014), **Tarih Sümer'de Başlar**, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, Ankara.
- KUHRT, Amelie (2013), **Eski Çağ'da Yakındoğu**, C.1, Çev.: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- McINTOSH, Jane R. (2005), **Ancient Mesopotamia (Understanding Ancient Civilizations)**, ABC-CLIO Inc., California/USA.
- MEMİŞ, Ekrem (2012), **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- MIEROOP, Marc V. D. (2014), **Hammurabi**, Çev. Bülent O. Doğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- OATES, John (2015), **Babil**, Çev.: Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınları, Ankara.

- ÖKSE, Tuba (2006), "**Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri**", Bilig, S. 36, ss: 47-68..
- SAYCE, Archibald H. (1903), **The Religions of Ancient Egypt and Babylonia**, T. & T. Clark Press, Edinburgh.
- SCHNEIDER, Tammi J. (2011), **An Introduction to Ancient Mesopotamian Religion**, William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge.
- SPENCE, Lewis (1920), **Myths & Legends of Babylonia & Assyria**, Ballantyne Press, London.
- ŞENEL, Alâeddin (2014), **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TINSLEY, Barbara S. (2006), **Reconstructing Western Civilization**, Susquehanna University Press, Selinsgrove.
- YILDIRIM, Ercüment (2016), "**Concept of Leadership in the Ancient History and Its Effects on the Middle East**", Sociology and Anthropology, Vol.: 4, Issue: 8, pp. 710 – 718.

The Political and Administrative Situations in Iraq (1932-1958)**Memet Yetişgin**

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, memetw@gmail.com

Qasım Mohammed Faraj

Arş.Gör.,Salahaddin University, Fakültesi, Tarih Bölümü,
qasimfaraj4@gmail.com

Abstract: Iraq had drawn an important role in the British policy for a long period, especially when their activities reached the gulf countries during the first quarter of the seventeenth century. They realized that their primary needs for raw materials can be obtained in these regions, apart from that Iraq was like a medium for linking Britain to the world economy, for this reason initially Britain spent their efforts for establishing some companies like Mackenzie. In fact these companies tasks were not only business, but they were also busy with political, commercial and social issues. The importance of strategic Iraq for the British traced back to its geographical location that occurs on the gulf territories, which was part of land paths to India that was a British colony, in addition to discovering oil in Abadan. These reasons were influential to urge the British politicians to stress on the importance of Iraq. Since they thought the plains of Mesopotamia were a lively field for the British commercial and political activities, in this regard Lord Curzon expressed the importance of Iraq in 1908. Before the outbreak of the First World War the British planned their military attack on the southern Iraq, and then the Indo-British government created a council 1911 to study the needs and the way of occupying it. The council suggested occupying Faw and Basra. When the First World War broke out and the Ottomans fought alongside the Axis powers against the Allies, and Iraq as part of the Ottoman Empire became the war front line that paved the way for the British to invade Iraq and establish her manda system there. During the I. World War, despite her sound defeat at Kut, the British succeeded in invading Iraq and even after the Mudros Armistice she captured Mosul. Being the mandator, the UK founded a royal regim in Iraq. But political, administrative and economic problems under the UK mandate in Iraq could not end. This period experienced many coups and internal conflicts. This work focuses on administrative and political situations in Iraq from 1932 to 1958.

Keyword: Iraq, Turkey, British Mandate, King Faisal, King Gazi.

Irak'ta Siyasi ve İdari Durum (1932-1958)

Öz: Irak, uzun bir süre İngiltere'nin siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. 17. asrın ilk yarısında İngiltere Basra körfezinde faaliyetlerde bulunmaya başladığında bu bölgedeki ham maddeleri elde edeceğini anlamıştı. Basra Körfezine kıyısı olan Irak, dünya ekonomisi için bir köprü gibiydi. İngiltere, o yüzden Irak'ta ilk başta Mackenzie, Andrew gibi şirketleri kurmaya başladı. Bu şirketler yalnızca ticaretle değil siyasi, sosyal ve ekonomik işlerle de uğraşmaktaydı. Irak'ın stratejik önemi İngiltere'nin gözde müstemlekesi Hindistan'a giden yollar üzerinde olması ile artmaktaydı. Bir de Abadan'da petrol bulduktan sonra İngiltere siyasetinden daha önemli bir yere sahip oldu. İngilizler, I. Dünya Savaşı başlamadan önce siyasi ve ekonomik faaliyetler için Mezopotamya'nın kendisi için çok önemli bir ortam olacağını düşünmekteydi. Bu önemine binaen Lord Curzon 1908 yılında planlar yaptı ki bu Irak'ın güney bölgelerine saldırarak için askeri planları içermekteydi. 1911' de planı uygulamak için bir kurul oluşturular. Kurul "Basra ve Faw" şehirlerinin sömürgeleştirilmesi önerisinde bulundu. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı İmparatorluğu Merkezi ülkelerle birlikte İtilaf Devletlerine karşı savaşı girdi. Irak da diğer Osmanlı toprakları gibi savaş meydanına dönüştü. Bu da İngiltere'nin Irak'ı sömürgeleştirmesine fırsat verdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kut'ta aldığı ağır askeri başarısızlığa rağmen İngilizler Irak'ı işgal etmeyi başardılar ve hatta Mondros Ateşkesi sonrasında Musul'u işgal ettiler. Savaş sonrasında Irak'ta mandater bir ülke olan İngiltere Irak'ta krallık rejimi kurdu. Ancak İngiliz mandası altındaki Irak'ta bir türlü siyasi, idari ve ekonomik sorunlar son bulmadı. Bu dönem birçok darbeye ve iç çekişmeye konu oldu. Bu çalışma 1932 ile 1958 arası Irak'ın siyasi ve idari yapısındaki gelişmeleri konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkiye, Britanya Mandası, Kral Faysal, Kral Gazi.

INTRODUCTION

Worth mentioning that during the First World War the Ottomans was unaware of the British occupation of Faw (Fao)in Basra till the next day when they were informed by the FAW people, and that was due to the lack of communication in the Ottoman army in Iraq. After capturing Faw the British army headed toward Basra and occupied it on November 23, 1914, and set up a military base there. The Ottoman troops stationed there withdrew to Qurna and Zubair. But British continued to progress and capture Qurna and Zubair in December 9, 1914. It was an alarm bell for the Ottomans, and Ottoman forces in collaboration with tribal forces stopped an English military forces, nearly 10-15 thousand strong, in Shuaiba. A great battle was fought and was won by the Turkish troops, which forced the English to taste a major loss in their Iraq front. Despite this failure, they were eventually able to push the Ottoman forces toward Imarra and Nasiriya. By June 15, 1915 Basra was fully under their hand (Bil,1971: 447; Mazhar,1987: 27).

The British troop headed by General Tawns hand moved toward Baghdad, when the Ottoman forces stationed to defend near Kut on 27 September 1915.The battle of Kut was started and continued for 20 hours. Initially British forces had some success for which the Ottoman forces withdrew and build their defense lines in Madaeen. The British troops continued on their attack, at that moment another Ottoman military force came to the region from Anatolia and were able to hit the British troops hard. The British troops lost the battle and returned back to Kut city. In this battle, number of killed solders in British army were estimated to 4500 fighters (Basre, 2005: 99).

The Ottoman forces were from 6th Army corps and were initially headed by General Goltz Pasha. After Goltz Pasha's death on 19th April 1916 in Bagdad, Major General (Mirliva) Halil Pasha (Kut) headed the Turkish 6th Army corps and followed the British troops and eventually surrounded them in Kut for 5 months. The British forces were devastated and were in a dire situation. Though British tried many times to break the siege, they were beaten back and could not succeed in breaking up the barricade. Later on April 29th 1916 they were surrendered to the Ottoman forces. The British soldiers surrendered were estimated to between 15.000 and 18.000 solders (Kurtcephe, 2006: 100; Sarıca, 1983: 255; Eroğlu, 1990: 80).Halil Pasha claimed that 13 army generals, 481 officers and 13.300 soldiers were taken as prisoners after the fall of Kut (Duman, 2015: 463-473). This victory by the Ottoman army were not lead the liberation of the rest of Mosul Vilayet (Al-Hasane,1983: 32), which later paved the way to the British troops to regroup their forces and restart another round lead by army

General Mod. And then on march 11th 1917 they conquered Baghdad, and moved north and invaded both Samara and Tikrit.

They moved closer to Mosul when the Mudros armistice was made on October 30 1918 and that ended the war with the Ottoman government. Even though Mudros armistice was signed, the British troop headed toward Mosul to invade it, which created a big concern for both Iraq and Turkey (Muhamad,2004: 54).

British move into Iraq made Iraqi situation fragile and Iraq was destabilized. It did not take long for the start of the 1920th revolution in Iraqi that continued for 3 months. The revolution was a big blow to the British army. The key reasons that ignited the revolution were mismanagement of the British politicians and army rulers toward Iraqi tribal heads and several other factors. This rebellion was ended by force, and new government was formed again, and the primacy was given to Abdurrahman Naqib (Hasaane, 1983: 132).

With the start of Faisal as a new king in early 1922, the English government tried to tie Iraq to their interests. The British were arranging treaties in accordance with their interest, and they renewed mandate on Iraq for many years. Iraqi officials were signing those truces without any skeptics (Bil, 1971: 450). Though these pacts were making internal dilemmas to the Iraqi political parties and local Iraqi tribes, yet they were not shrinking England's interests. Later on March 27 1924 the first council was established and held its first meeting. The council made some important resolutions comprised of drafting a new constitution and making new laws for the country (Mazhar, 1982:34).

At the mean time these circumstances has made the Mosul state issue back then, and Iraq to face another political problem. The new Turkish state considered Mosul as part of Turkey because of its Turkish inhabitants and historical rights. Yet, Iraqi state under the British yoke was thinking it is Iraqi territory. Succeeding the Lozan and Istanbul summits which resulted in nil, and later League of Nations summit and creation of a committee for resolving the issue in British interest. Later on January 16 1925 the Brussels line was marked and Mosul was linked to the Arabic Iraq. Following that number of treaties, Turkey has agreed to get some privileges in return for Iraq to keep Mousul, which formulized in Ankara treaty in 1926 (Yalçın, 2000: 309-326; Warde, 2005: 137).

Iraq was moving on its path until on March 24 1930 when Noori Saeed has formed a new government, and stepped ahead to sign anew truce with England to extend the British mandate on Iraq. That treaty was known as the treaty of the year 1930. Iraqi opposition to this truce was continued until Iraq has become a

member of the League of Nations on 1932, and after that Iraqi local circumstances entered a new stage that was independent period (Azawe, 1953: 179).

King Faisal's Death and Its Significance

After he was chosen as an Iraq king, the British government was forcing him to do as they wished. But he was not leaning to their orders, which helped the Divans to change from English to Arabic. This was recorded as one of his significant achievements. King Faisal was perished on April 7 1933 in Switzerland when he was there for medical treatment. After his death there were rumors in Iraqi newspapers that were accusing British rulers about his death because of the following causes:

1. Few days prior to his death King Faisal was seen with an Indian women, which they had no prior relation, therefore the conclusion was that British rulers has sent her to poison the king (Al-Atea,1988: 52) .

2. The king's driver who was from Switzerland, one day prior to king's death lost his way and was carrying the king for a long time in his car. People were asking how it was possible for a local driver to miss his trail? Therefore they were suspicious about "keeping king in the car for this long period" that affected king's health and caused his death.

3. Returning his corpse back to Iraq after 8 days was also an additional doubt about British's involvement in his death (Nema, 1987: 83).

The next king was Gazi who was born in Macca on march 21st 1912, spent his life with his grandfather, and later on October 5th 1924 he came to Iraq and was legally assigned as his fathers successor. In the same year Gazi was sent to Howar school in England, and in November 1928 he came back to Iraq and went to military college and in 1932 wher he graduated as a second army lieutenant. At that period king Gazi was able to gather a large number of people to support him and able to attract British rulers' attention toward him (Sahdwn,1988: 65).

When he learned about his father's death, contacted the British ambassador, and the ambassador contacted Mr. Yassen Hashmi, finance minister and head of the Brayati national party to step ahead to make Gazi as king of Iraq. Within that the prime minister and number of the ministers came to the mourning ceremony on April 8th. They met Gazi and asked him to become a king. He agreed to their demand and decided to continue on his father's political path (Hasaane, 2000: 155). Some of the Iraqi leaders and in particular Noori Saeed, and Jahfar Askar were believing that Gazi is not capable of keeping the balance, therefore they were not happy about Gazi to become the next King. But despite oppositions, Gazi was chosen as the king of Iraq.

Gazi's ruling period, 1933-1939, had its own aspects which linked to his support of Arab nationalistic ideology. In some ceremonies King Gazi revealed his opposition to British rulers. Though he was too young when he got the power he gathered a huge number of people and build a radio station called zhoor (Welsn, 1971: 87). He was running the station and was using it to spread the Arab nationalistic ideology and to attack the British rulers, additionally during his governing he demanded to return Kuwait back to Iraq. This issue created a problem between Iraq and England. In 1939 Gazi had a car accident and died. When his death news was sprayed on April 4 1939 in many of the Iraqi cities and in particular Baghdad and Mosul uprising against the British took place they accused the British for his death (Shbr, 1990: 118). Therefore in Mosul people attacked British consulate office and the consul was murdered. The facts that were used to accuse British were:

1. The King Gazies nationalistic Ideology was always against British rulers.
2. His efforts to try to get weapons form different sources such as Italy than England (Basre: 1989: 124) .
3. In addition to the sources indicating that there was a slave with the king during the accident and the slave was disappeared. In fact this slave was Kings Faisals adapted "milk" brother. At that time there was a ritual in the Arabic peninsula if they have a boy child they were finding an adapted milk brother in order not to betray him. Therefore vanishing of this slave made people doubtfully think about the possibility that he may be sent by British to kill the king(Al-Atea, Opcit: P77).

After Gazi's death the throne was handed to Faisal, the second of "Gaziesson", because he was too young his uncle Abdullah became the "willpower" that means he was supervising the whole thing until Faisal reached 18 years old. Faisal the second was born on May 2nd 1935, studied with private teachers, and later in 1952 he graduated from Howar College. He was only 4 years old when he became the King, and later in 1953 he became the direct king of Iraq, and stayed in power till July 14 1958, when he was slaughtered with his family members in rehab palace (Hasaane, 1997: 159).

Assyrian Issues

Nestorians, who by some orientalist are called Assyrians, most of them settled in Jola Merg area in the eastern Anatolia under the guard ship authority of Ottoman's rule. When the First World War broke out Russians were able to control some parts of Ottoman state. The Assyrians' province fell into Russians' control, so the Russians incited the Assyrians against the Ottoman state, but the Ottomans soon were able to defeat them and killed a number of them, but the rest

of Assyrians run away towards Iran and settled in an area in Uremia with other Assyrians who lived there (Mazhar,1987: 105).

The Britons tried to use every means to defeat the Ottomans in Iraq. One method for this goal was to unite and agitate local communities, including the Assyrians, against the Ottomans as they did in Arabia. Since the British knew that the Assyrians had a potential religious hatred towards the Sunni Ottomans they saw a pending local uprising of the locals. So the Britons sent the general Wester Fig to ensure the Assyrians and promise them that the Britain will help them by weapons and ammunition in case they revolted against the Ottomans. Yet, before arriving these weapons to the Assyrians, the Ottomans attacked the Assyrians and caused severe losses to them. After that the Britain suggested that those Assyrians should be transferred to Iraq and settle at the right side of Sirwan River near Baquba. The Assyrians were 25 thousands in number, of them 15 thousands were from the Ottoman state and the rest were from Iran. When the Assyrians came to Iraq by the support of Britain, the men worked in road construction, and Britain spent so much money on the Assyrians' families (Barawe,1980: 130).

But after the world war ended Britain and Iran concluded an agreement by which Iran agreed to the return of Assyrians to Iran. However, the Ottoman state and after that The Turkish Republic did not agree to the return of the Assyrians. So this decision created a new situation about how to deal with the Assyrians. The solution was to enroll the Assyrians in a military force called Levi after that Britain decided to settle them in Kurdish Region. But this step faced failure. Britain used this force in military activities inside Iraq to reduce military expenditures and this force took orders from British officers. In respect to Iraq's attitude, from the beginning Iraq didn't agree to this force, at the same time when the Vilayet of Mosul displayed in front of the League of Nations and a committee came to Iraq to solve this problem and after that it was joined to Iraq. The Assyrians did not agree with this decision though the committee recommended some recommendations about Assyrians' rights like opening their schools and giving some importance to their language. But the Assyrians were not satisfied by these, they demanded for their own right which was re-establishing an Assyrian empire that was destroyed by the Babylonians and the Medes in 612 B.C. On the other hand in 1928 the Turkish State issued a general amnesty for the Turkish citizens but this amnesty did not include the Assyrians. The United Kingdom in 1932 decided that Iraq would be a member of the League of Nations (Mazhar, 1987: 119-121).

The Assyrians strongly protested this decision and their leader Agha Patros whose nick name was "Mar Shamun" went abroad in seek of help to their cause

yet he died painfully there. When Iraq's membership in the League of Nations became the reality, the Assyrians without consulting the Iraqi government headed towards Kurdish regions. The Britain opened a camp between Mosul and Akre; on the other hand the Iraqi government was ready to demilitarize the Assyrians. The French showed their readiness to accept them in Syria if the Assyrians wished to go there. Yet, when the Assyrians came into Syria the French didn't keep their promises as they expected. So the Assyrians had to return to Iraq (Brown, 1996: 134). The Iraqi government accepted them back into Iraq but on condition that the Assyrians gave up their weapons to the Iraqi government. But they refused to do that, so Iraqi army under the command of Bakir Sidqi attacked them in 1933 at Simil village. Many Assyrians were killed and this led to a global protestation, therefore the Prime Minister at that time was Rasheed 'Ali Gaylani with accompany of Noori Sa'eed went abroad and Brazil showed its readiness to accept the Assyrians. Yet after a long time passed Brazil didn't keep its promise. Meanwhile the Britons withdrew themselves from the Assyrians' issue, so the Assyrians forcibly decided to reside in regions of Duhok, Akre, Zakho and Shangar where they have been living to the present (Shbr, 1990: 122).

Baker's Coup in 1936

In 1936 there was a coup in Iraq, sometimes known as Baker Sidqi Coup. It can be counted as the first military coup in the Middle East. If we notice the circumstances of Iraq before the coup, we will know the cabinet was formed and soon changed. This was because politicians did not agree of the authority of the prime ministry (Al-Nassre,2000: 79). Baker would plot and unite with the leader of his tribe which offended the government. Baker forced the Prime minister Yaseen Hashmi to make resignation. Yaseen Hashmi had power on internal circumstances. He could bring a stable environment. He had relations with many very important persons—like Noori Saeed, Jafar Askari and so others (Hassane,1985: 118).

Yaseen gave the rank of general officer to his brother Taha Hashmi. Additionally, Yaseen Hashmi's Government worked to remove disagreed voices and opinions and dissolve political parties, and exile some of those who presented activities apart from closing some newspapers as well as silencing tribes' voices (Ahmed, 1982: 88). These were his works inside of the country. Concerning outside the country, the government worked mostly for Arabic nationality, and supported the Arabic movements, especially in Syria and Palestine. But, Hikmat Sleman who was the Iraqi political person outside of this authority had a strong relation with Baker Sidqi. At that time Sidqi was the general officer as agent for the Iraqi army. Therefore, they both agreed to remove Yaseen Hashmi through a coup (Bazaz,1997: 131).

One week before the coup, in October 29, 1936 Sleman with the members of National Reformation Union Establishment informed people that the army officers under the presidency of Baker Sidqi had decided to do military coup so as to topple down Hashmi government. Baker sent a letter to the people, in which he asked them for collaboration. The people agreed on this, but with the conditions that after the victory, they would have the right to share the government and the personal military should not share it, although the government had to be administrated on the principle plans. By this, Baker Sidqi accepted all their demands—they would establish the government and only the ministry of defense would be the right to Baker to select someone to this position (Nassre, 2000: 83).

In October 29, 1936 some planes of air force had shared out some messages over the Bagdad city in which they requested people to participate the military coup to collapse Hashmi government and change into another government that would work for national interests. The shared messages affected people, and Baker Sidqi set zero time –the exact time for carrying out the coup. Then Hikmat Sleman moved to the king mansion and he sent a message to the king in which written that Bakir Sidiqi and Abdul-Allateef, signed and asked to bring down Hashmi government to establish a new government. The new government would be under the control of Hikmat Sleman (Mazhar, 1987: 142). After the planes threw down some bombs, the king with Yaseen Hashmi, Noori Saeed and Jafer Askari quickly hold a meeting with attendance of Britain's ambassador, in which Yaseen Hashmi agreed to resign. So Hikmat Sleman was asked to form a government (Hassane, 1985: 137) .

Jafar Askari went to Baquba so that they could not let the troops enter Bagdad and convince them to be back to their centers. But, when Baker Sidqi knew this he decided to kill Jafar Askeri. By killing him, at 4 o'clock the army could enter Bagdad. In the evening, at 6 o'clock the coup government, by the president, Hikmat announced the membership of National Reformation Union. But (Al-Atea, 1988: 97) we have to refer that this government soon failed. Conflicts occurred between them, this is because when Baker Sidqi interfered in political issues and made decisions without being backed by the government. This made the issues not to be continuous until August 11, 1937. In Mosil city Baker was killed and Hikmat Sleman was forced for a resignation in August 17, 1937. The dire situations lasted till the Second World War (Sahdwn, 1988: 112).

After international conflicts that day by day increased, as a result of things in September 3, 1937, Britain and France together started war against Germany, so this gave way to Noori Saeed to cut off the relations with Germany and get their embassy out in the Iraq and took their stuff then gave it to Indian Government.

Noori Saeed Iraqi Prime Minister at that time declared to enter the war, so he sent two teams of military so that they would fight alongside their allies against central countries (BATA, 2000: 165).

Noori Saeed once rushed in cutting off the relations with Germany, and got Iraq at the services of the Britains. This generally had reflections among Iraqi army especially among those who had the thought of patriotism, since Britain and France were hated by Iraqi People, and this is because of colonial policy they carried out against Arabic nation. Additionally Iraqi people tried to get rid of from the agreement points of 1930, and become the owner of their power and independence. From other side, they were ready to work with Arabic people against Britain and France colonialism, although Germany announced to be against the Jewish (Hassan, 1985: 152). In the beginning years of the Second World War the victory of Germany rapidly reflected on the circumstances of Iraq. Inside of Iraq, two directions rose: the first, having emotions to the Britain—they were high ranks; the feudal and the leaders of tribes all gathered around Noori Saeed. The second, they were mostly humble people and some were nationalist. They agreed with the neutral countries, requested not to let Iraq enter the war. The claimed that Iraq would stay as neutral (Ahmed, 1982: 135).

They also asked to exploit the situations to negotiate with Britain and France to withdraw from the Arabic area, in order to achieve Arabic demands and independence of the Palestinian people. Plus, they wanted to exploit these conditions to modernize Iraqi army with modern weapons. They would have to improve country in economic aspect. In fact the second direction was run by some military leaders and poetical people, like Rashid Ali, Naji Sweedi, Naji Shawkat and with some high personal Arabs, like Muhammad Amin, Mwfti Quds and Fawzi Qawqchi (Al-Barawe, 1998: 141). For this reason they could earn supports of many people, and it is clear that they were felt in Iraq in the beginning of 1940. Rashid Ali Gaylani was able to be successful in bringing four colonels who were neutral in big countries fighting. By this policy, the leaders of military got away of Noori Saeed, he who was with Britain. As a result Noori Saeed made resignation and in March 31, 1940 Rashed Ali Gaylani formed the government and Noori Saeed was introduced as a minister for foreign affairs (Haded,2006: 221).

Moreover, when France was defeated by the Germans and when Italy declared war against the Allies during the Second World War, Britain felt serious dangers in the Middle East in general, and Iraq in particular. The British ambassador therefore requested Iraq to cut off the relations with Italy, here Abdulela and Noori Saeed agreed but Rashid Ali disagreed. Thus, the four colonels of army did not agree on how to follow things in these critical times (Swsa, 1986: 101).

This became a big political crisis which led to May uprising of 1941. It is worth mentioning that Britain saw a bad stance of Gaylani, so Britain requested Wasi to dissolve the ministry and reform another one that would have supported their policies. In spite of these developments, the British had doubts that Iraq had relations with the other countries. So Wasi decided not to make collaborations with Gaylani and obliged him throughout the council of members to make resignation (Ahmed, 1982: 139). For this purpose Wasi left Bagdad for Diwania. Certainly this escape created crises in Bagdad, so Rashid Ali Gaylani obligatorily resigned and requested Wasi Taha Hashmi to form the government in January 31, 1941. But, military leaders had doubts for Hashmi because he ran the government for Britan's interests. When the decision was made that Kamil Shabib would have to be transferred into Diwania, the danger was seen, as the four colonels refused it and considered that it was aimed by Tahahasmi and the Britain. As a result in the Rashid Hutment's "military camp", an emergency was announced (Muhamad,1988: 222; Welard, 1949: 182).

Thus Taha Hashmi made resignation in April, 1941, and then Abdulela fled to Basra, trying to gather supports for himself but he failed. In April 4, 1941, he left for Palestine and then to Jordan. However, there was a gap, for solving this problem, the high council of government was gathered. The government decided that Rashid Ali Gaylani would form the government and take the throne from Wasi Shareef Sharaf who was from Hashmi family. Surely, this change created danger on Britain, so the Britain decided to bring back the situations as it was (Sahdwn, 1998: 166).But the British ambassador questioned the government and sent the Britain army to land in Basra justifying that they would pass through Iraq to Palestine. The Iraqi government agreed if the army would not be more than 9000 and not to stay more than three days. So the British army landed in Basra in April 18, 1949 (Swsa, 1986: 1842). The Iraqi Government showed their criticism from movements of the army. And at that time an air force came into Abania, and after that they occupied Mina harbor in Basra. The Iraqi army were ordered to blockade the British army in Habania, and asked the British to stop the air force. In May 2, the planes of the Britain bombed on the Iraqi troops, thus till May 29, Bagdad was brought down. As a result of the British military and air attacks most military commanders of Iraq fled to Iran except Muhammad Yunis Sabaawi who remained on his stance to challenge the British forces. He tried to distribute the weapons to troops and dig trenches around Bagdad. But he had no results. In May 30, 1941 Iraq had been occupied again by the British (Rafeq,1980: 277).

It is worth mentioning that after the failure of Abdullah's uprising, his friends came back to Iraq, and the British occupation re-happened to the Iraq. The supporters of Britain hurt those who were the supporters of the uprising. Besides,

Noori Saeed's government in their absence decided to proclaim sentences of death to the leaders who fled to Iran in January 6, 1942. Furthermore, the Britain convinced Iran to submit the escapers to Iraq. Eventually, submitted leaders were excused (Salh, 1987: 90). This led to remonstrance, especially for the executions of Salhaddin Sabagh, Mahmood Salman, Fahmi Saeed, Kamil Shabeeb and Muhammad Noori Yunis. Because of the occupation of Britain in Iraq, the situations of the country in war turned bad in social, economic, and political aspects. This lasted till the end of the Second World War in 1945. By this the Iraqi conditions came into a new phase (Haded, 2006: 245).

Events of Gawrbaghi

The Second World War's economic, social and political outcomes directly changed the people's sustenance to the worse and brought their life styles upside down because Iraq politically and economically was subjected to Great Britain and the British used Iraq's economy in the war for their own end as mentioned before. Although subsequently Iraqi governments tried to step forward to better the life of the people, however it had a limited power (Rahman, 2006: 126), and its undertakings were not satisfactory. Especially laborers and poors were affected by bad situations the worst. So the workers were the first to looking forward to good condition of economy because their condition didn't change so much even after the war ended.

During and after the war the first agenda of the workers was to establish a syndicate for pursuing their rights. They fought for this end and obtained rights to oppose any kind of injustice. These developments were warmly received by Iraqi laborers in big cities like Baghdad, Basra and other places and encouraged them to make an attempt in the framework of establishing laborer syndicate and promoting living standards of laborers of Iraqi Petroleum Company in Kirkuk. This important page of the history of Iraqi laborer's struggle was written with blood which was the turning point and it had affected the political and social discriminations in Iraqi society. The beginning of these events was a submission of a proclamation, at the beginning of June in 1946, by some workers to the directorate of their company for the purpose of raising their living standards (Arf, 1999: 95). The workers' demands were:

1. Establishing a syndicate for the laborers of Petroleum workers as an authorized institution to upheld their rights.
2. Changing workers conditions in salary, transportation and house and providing money to rent a house to guarantee their lives.
3. Providing social assurance to support and protect the workers and their families in case of sickness, jobless and getting old.

4. No injustice should occur in rewarding workers especially in their share of petroleum and implement laborers' law about their veneration and holidays (Husen, 2001: 159).

But the directorate of Iraqi Petroleum Company didn't listen to these requests that led to laborers to assert their requests by force.

This time in 8th of July the laborers submitted other proclamation which were included many threats to directorate of the company that contained the indignation of laborers against the presence of inequity between the laborers of Petroleum in Kirkuk and Syria and Palestine since in the latter two countries the laborers had war allowances. Moreover, these proclamations contained words expressing enmity against Britain and sympathy towards Soviet Union. Also they declared that if no attention paid to their requests issue, the laborers of the company in Kirkuk will begin a general strike (Hasan,1987: 221).

Since that day, the Iraqi Oil Company took the mission seriously, and in its first step, the company started communications and negotiations with Abdulrazzaq Fattah, the directorate of Kirkuk Police. The aim of the negotiation was to prepare for any urgent event. In 13th of the same month, the laborers started to organize a committee for visiting the directorate of Iraqi Oil Company. Iraqi Oil Company soon agreed on most of the conditions and requirements but for the others it preferred to aware the management of the company in London, this needed time, so the period to confirm them launched too much of time and as a result the Iraqi Oil Company laborers suffered in problem, to the degree that the laborers started going on strikes (Ahmed, 1982: 302).In the first day of the strike, the members of the Communist Party of Iraq in Kirkuk practically supported the strike. It was led by Yousif John Yousif. According to the memory of the laborers who had participated in that strike, on the 3rd of July, which was the first day of the strike, a group of young and courageous men attacked one of the wagons of the company preaching for the laborers in these languages: Kurdish, Turkumani, Arabic, Assyrian and Armenian. The higher committee of the strike on the 4th of July started a calm demonstration aiming to involve the Government to the problem in order to solve it. However, the government started harassing the strikers; it arrested some of the laborers. This event was a good justification for the higher committee of the strike, which was under the supervision of the Communist Party, to arrange a much bigger demonstration against the government. The demonstrators held the strike in Gawrbaghi which was a place of Christians in the west part of Kirkuk (Salih, 1945: 61). One of their slogans was "We Want Bread For Our Families!" Though in the beginning it was the economical factor that pulled the laborers to strike, later on the situations went to some political directions. In the evenings of everyday, the laborers gathered in

Gawrbaghi Park. They preached enthusiastically. All of their preaches were to belittle the company and government of Arshad Al-Umari. He started his mission on the first of July 1946. On the 7th of July, Baba Ali Sheikh Mahmud the minister of economy visited Kirkuk City (Sahdwn, 1988: 242).

Mahmud had promised the demonstrators to care about their issue as soon as possible on the condition that all the laborers have to go back to their works, so that no more the company's projects would be delayed of projected end. But the labors insisted that they would not stop striking until the government provided their demands. The first step was to fire the governor of Mosul and appoint a new one. On the 8th of July, Hassan Fahmi the new governor who was Arab and known for his seriousness defined as a new governor. He soon started reforming the city; he negotiated with the laborers and promised them to serve all of their demands. So, on the 10th of July, he published a manifesto that promised to transform the laborers demands into reality. His promises were to increase the salary of the laborers, to appoint some days for holidays and feasts, giving them the amount money of their tasks and publishing oil on them. Moreover, he promised them to give the money of their travels that was only for the sake of returning them to work. Yet the workers insisted on claiming for their demands! On the 11th and 12th of July, the governor again met the committee of the workers. He again demanded them to go back working, but they insisted on their requirements adding new demands which included payment of past three months of their strike. This made the governor to change his attitude towards them and treated them to use forces to punish them (Ahmed, 1982: 317).

On the evening of 12th of July, a big event happened. When the demonstrations started, the governor commanded a force to hit them in order to make them stop. After taking the decision of the governor, the director of the police started to arrange his troops which consisted of 47 policemen. At 5 in the evening, they surrounded all of the laborers, the police director repeatedly asked the demonstrators to leave the place but they started stoning the director. As a result, the policemen fired gun against the laborers in which some of them died and some others injured (Mazhar, 1987: 177). All of these events led the public to shout disagreements against the government in all levels. Also the political parties condemned the event, but lastly, the company recognized the demands of the laborers and that was a factor why the government of Arshad Al-Umari on 14th of January of 1946 collapsed (Azawe, 1953: 223) .

The Wasba Revolution of January 1948

Political, social and economic changes that the Iraqis faced were the result of the Second World War, which led the Iraqis to flood the streets and demonstrate for reform which was the major demand of all the Iraqis from all the previous fourteen provinces. The January revolution which is known as Wasba revolution in the modern history of Iraq, was the result of all the wrong decisions made by the previous monarchic governments. These series of events were serving only the British government politically, socially, as well as militarily (Al-Sahrwe, 1989: 123). This of course led to the discontentment of all ranks of the society. Event caused political parties and other organizations to be restricted.

At the time the rejection of the Iraqi-Anglo accord of 1930 Deleti was the major demand of the citizens and those who had conservative views. Because the political situation which affected Iraq due the Second World War paved the way for Iraq to serve to the interests of Great Britain. For example those steps which led to the signing of the treaty was an alternate for the treaty signed before 1930 (Shawkat, 1990: 342).

Main focus of the cabinet of Salih Jabar, which was formed on March 21, 1947, was to sign a new treaty with Britain to replace the treaty of 1930. The first meeting that was held to sign this treaty took place privately at the British embassy in Bagdad on May 8, 1947. Other meetings followed as a part of a long process which led the Iraqi delegation to visit London many times. On January 4th, 1948 the Iraqi delegation which was led by the prime minster Salih Jabar along with foreign minister Noori Said and a number of personalities were appointed to visit Britain in order to discuss the final stage of this treaty (Zaea,1990: 261). On January 15, 1948 after a series of meeting the treaty was signed in Portsmouth port. This treaty was more rigid than the pact of 1930 (Hassane, 1985: 221). The reason for this was that the English were only allowed to intervene militarily if Iraq was in a state of war, but as opposed to 1930 this treaty gave the right to the English to interfere militarily even if Iraq was under the threat of war. In other words any time London wanted to intervene militarily it would find an excuse to do that. Furthermore according to the first section of the treaty all of Iraq would become like a British military base for 20 years. The news of the signing of the treaty created a huge controversy amongst the Iraqis throughout Iraq. People instantly poured on the streets to demonstrate and reject this treaty and the rejection of this treaty by the Iraqis led to a huge revolution (Azawe, 1953: 241).

The first reaction of the January 15th treaty pushed the political parties to release a statement which showed that they were against this treaty. In this

statement the political factions urged the Iraqis to deny this treaty, and demonstrated that the Saleh Jabr government had no right to decide on behalf of the Iraqi peoples. On January 19th thousands of people poured on the streets and raised slogans that stated down with the Saleh Jabr government and death to the Portsmouth treaty. Although on this day and the following days the government tightened security this didn't prevent the people from backing down from the revolution on the contrary the abuse of the police and security forces even led protesters to become more enraged. January 27th was known as Wasba day. A city wide revolution took place which resulted in the confrontation of the government and the citizens. Throughout history of monarchy in Iraq such confrontation had never occurred between the government and the people (Hasn Shbr, 1984: 188).

In Baghdad, Karkh and Rasafa a large number of people were killed and injured. These events led to the collapse of Salih Jabr government which were replaced by Mohammed Sadr's nationalist government (Husare, 1967: 229).

The 1952 Uprising

The political and military failure of the Arabs before Israel in 1948 Arab-Israel War was a direct reason behind losing people's trust to the government in Iraq. Arabic governments took two different attitudes in the beginning of 1950s. The first one was to suppress the political parties and people struggling against them. The second one was to show themselves as more nationalistic. What is worthy to mention is that conditions were shaped by contemporary political events which occurred in Asia, Europe and Africa such as the success of the Chinese people and the establishment of the republic of the democratic Germany (Hinre, 1945: 278).

In these days, in Arab countries some army coup-detats occurred. Contemporary developments had some factors in these beside the regional effects above all nationalizing oil laws on 15th March, 1951 by the Iranian parliament, which was a big development in the Middle East and it created a big controversy. At the same time the Iraqi people welcomed this major step through the parties and the political and popular organizations that they increasingly were demanding of their government to make a decisive pace in Iraq to nationalize the petroleum business. However, Iraqi royal regime, instead of listening what the people was saying, it started to make new agreements in February, 1952 with the UK. This agreement was further putting Iraq under the service of the British economic interests which led to the people's and political parties' strong oppositions. If we look at the attitudes of the parties, they had same similarities yet they were quite different in thoughts and views towards Iraqi-British rapprochement (Al-Kremle, 1989: 145).

In this situation, Mustafa Umari on 12th July, 1952, formed a government, but it did not include any national aims except it had to work for dissolving the parliament and organizing a new election to rescue the country from this crisis. Furthermore, the political parties presented the Regent Abdullah some demands. In general their main demand was to struggle for the rights of the people and solve economic and political problems of the country (Azawe, 1953: 259). At the same time, they demanded the cancellation of the 1930 treaty, as well as demanded a new election and reform in the constitution. The Regent did not promise to implement these demands. Yet he dissolved the House of Representatives and called for a new election. Furthermore all the political parties bilaterally decided to participate in the new elections and this resulted in ending the discord between the government and the political parties and brought the citizens and the political factions closer (Longrek, 1988: 281).

On November 3rd with the supervision of The Regent and the participation of the former prime minister, the head of the political leaders and those in charge in the government held a broad meeting but had no result. In this situation educational problems for the students of college of pharmacy emerged and this led to the start of the uprisings. On November 26th students started the first demonstrations against the decisions of the ministry of health regarding the system of Passover classes in stages of study to another stage of study (Shbr, 1990: 211).

The demonstrations continued until the 19th of the month and ended with the disregarding of the decision. It is worth mentioning that the political parties that were in power then in Iraq on the days of the demonstrations fully supported the students. The approval of the government and the ministry to reject such decision didn't end the demonstrations rather it started new demonstrations on the 21st of the month. The collage students of pharmacy poured on the streets once again and started the demonstrations. This led to all ages and ranks of society to participate in the demonstrations. At the same time academic demonstrations turned into a political demonstration (Hassane, 1989: 247) .

This continued until the 21st, 22nd and 23rd of the month. So it spread throughout Baghdad and this led the demonstrators to attack the office of the American information center on 23rd of the month. Later they burned down the Babshekh police station along with a political party building that was run by Noori Sa'eed and also the office of Iraq Times newspaper. The result of these happenings led to a war between the people and the police. A lot of people were killed and injured. Although demonstrations started in Baghdad but it spread throughout Iraq especially the Kurdish provinces like Sualimani, Koya and Ranya where the uprising began (Mazhar, 1987: 185). The result of this uprising was the

resignation of Mustafa Umari, so the Protector The Regent did his best to form a new government headed by Jamil Madfa'ee and this cabinet was only for oppressing the uprising. But the new government failed to achieve this idea and Madfa'ee failed to form a cabinet. So formation of a newer cabinet by Kamil Chadirchi with the participation of all political parties to antagonize the imperialism and obtain the national demands' requests was one of the aims of the people. But after the Regent's hopelessness to form a new cabinet made him to contact with the army to form a cabinet. Thus, the leaders of the army formed a military government under the presidency of Noor Al-din Mahmud. As a result the latter in 23rd of October formed a military cabinet whose main goal was to crush the uprising. To do so, at the night of 23th the same month Baghdad's streets were flooded with tanks and cannons which looked like a military coup. Also in 24th the Martial Law was announced and all demonstrations and gatherings were banned (Majed, 1996: 32). At the same time a wave of arrests began among politicians and patriots, number of arrested politicians reached 220 persons. This led to larger demonstrations in Baghdad in 24th of the same month which started with the students of colleges and then people attended to them. Both sides of Baghdad Karkh and Russafa raised slogans against the army encouraging the officers to stand by the people (Sahdwn, 1988: 261).

On the other hand the uprising of 1952 though there were many victims but the uprising couldn't achieve its goals, because it was oppressed by the army and the police. This made Britain feel happy and congratulated The Regent, but this uprising worked as a turning point in Iraqi national movement history because it was the first time that the slogan of republic was raised and it became one of the main requirements of this stage time. And it has a great resounding effect on Arabic world (Ahmed, 1982: 328).

Baghdad Treaty of 1955

At the beginning of the Second World War Arabic countries faced a lot of pressure from western countries in general and from Britain and American in particular (Hamadane, 1998: 317) because of introducing a protective Anglo-American proposal against Soviet's attempts to reach the countries of the Middle East. The latter concentrated its attempts that led to increasing of American ambitions. Increasing the patriotic sense and developing nationalist movement for liberation from Imperialism led to the increase of the restrictions on the countries of Arabs (Longrek, 1986: 127).

Though Britain tacitly didn't want to see the increase of American influences in the Middle East, because they think that Middle East was belonging to them, they agreed to the American's proposal to supervise the region at least to protect

some of its interests. In 14th of October 1951, USA, Britain and France issued a proposal about how to manage or supervise the Middle East. They invited and asked Arab countries, Israel, South Africa, Australia and New Zealand to participate, so as to establish a basic center of this program in Egypt. On the other hand these three countries by announcing another proposal insisted on formation of an alliance that lead to social and economic prosperity of the Middle East.

Arabic people refused this proposal for the following reasons:

1. It meant to make the Arab land as a base for USA, Britain and France forces.
2. The Participation of Israel in this “Proposal” meant that Arabs admitting Israeli state formally.
3. The influence of Soviet Union on some of Arab countries, was against the proposal (Shakr,2001: 210).

The tree tried to make some superficial changes to the project but it was useless because it was felt that the American's attempt was to replace the role of Britain in the Middle East as Britain became weak. The USA was a new force in the region replacing England to stop the increasing influence of the Soviets either through war or peace (Longrek, 1988: 141). American power played as an obstacle against the communist waves in the region. At the same time for Arabs the presence of the Soviets was not important but what was important for them it was the Soviets who did not help Israel.

When Noori Sa'eed formed the peaceful cabinet in the 15th of September 1950, he soon began to work for the westerners. After a short period of his presidency of the cabinet and in a press conference he referred to that it was impossible for him to be neutral, but he should have to stand by one of the sides. Therefore he preferred the western front. At the same time the political parties started to confront counter this decision, they suggested that Iraq should be impartial and save its freedom. And also they contacted with the League of Arab Countries and sought their decision. Inside Iraq, the political parties formed a front called the United People's Front and announced many proclamations. They said that Iraq should confirm its impartiality (Ahmed, 1982: 328).

Protecting Middle East from the Soviet's and its alliances' attempts to control Middle East became the main mission of USA specially after electing Eisenhower as a president of the USA in 1952. The Foreign Minister John Foster Dallas paid a great attention to this subject. In 1953 the Foreign Minister with accompany of Harold Stassen the CIA director visited 11 countries, starting from countries bordering Mediterranean Sea to countries who were neighbors to China and

Russia. These visits were protested by peoples of Arab countries especially Iraqi Communist Party who announced a manifesto against these visits, because Dallas introduced a project called The North Belt instead of Middle East Protection project but with the same goal and content (Hamadane, 1998: 331).

After the failure of the Western attempts, Western countries thought that they should work change in another direction by making bilateral treaties with countries of the region to bind them with the Western interests. The treaty of 1930 between Iraq and Britain almost came to an end and Britain tried to stay in Iraq as long as he could, therefore Britain invited The Regent Abdullah and tried to satisfy Noori Sa'eed by any way to go back to Iraq and form a cabinet. Because Noori Sa'eed was dismissed from his cabinet, he was living in abroad. In 1953 a cabinet was formed under the presidency of Fazil Jammali but Noori Sa'eed didn't participate (Hinre, 1945: 342).

Noori Sa'eed returned to Iraq and introduced a plan to form a cabinet to the King Faisal II after Arshad Al-Umari's resignation. The plan of this cabinet was prepared from inside and outside of Iraq. This cabinet insisted on reinforcing the relationships with Western countries specially Britain in order to save and protect Iraq (Sahdwn, 1988: 301). The King agreed and Noori Sa'eed in 3rd of August in 1954 formed the cabinet then started to carry out its aims. From the beginning he curbed all political activities of parties who work inside Iraq and banned any kind of meetings. The cabinet prohibited all political parties, social, literature and athletic clubs and organizations. In a parliamentary election, Noori Sa'eed won 121 seats out of 135. This victory made him to step toward making alliances with westerner for which his excuse was Communist threats that were closer to Iraq more than any other countries. Noori Sa'eed thought that the sooner Iraq made regional alliances with west counties the sooner a wall will be made to serve as a deterrent against the Soviets (Salih, 1945: 175). These steps of Noori Sa'eed were confronted with opposition of Arab countries, therefore in 16th of August in 1954 Egypt sent its representative to talk with Iraqi officials to warn them the Arab's protestation to such kind of alliances. But Noori Sa'eed's insistence foiled these talks, though these talks were transferred to Egypt. After Turkish Prime Minister Adnan Menderes' visit in 14th - 16th of January 1955 to Iraq, treaty was signed in 24th of February of the same year between Iraq and Turkey and called Baghdad Treaty (Hamadane, 1988: 337).

Though this treaty was confronted with a wave of objections of Arab countries, it got approval from the Iraqi Parliament. Britain that played a great role in this treaty joined it in 4th of April. After that Iran and Pakistan joined them and became member of the Baghdad Treaty. The USA, the owner of North Belt idea, supervised the important points of Baghdad treaty and it had the right to

make and take decisions (Ahmed, 1982: 349). Though this treaty had no important role on the political stage of the region and the world, Iraq remained as a member till the revolution of 14th July of 1958.

CONCLUSION

Iraq has a great role and importance in Britain policy, especially after finding petroleum in its territory. Iraq has essential strategic and geographical position because it is located on the road to India and this economically important road was among factors that encouraged Britain to control Iraq for her interests. Occupying and invading Iraq was not easy for Britain and they frequently faced tribal Iraqi forces and encountered problems in ruling the country. The tribal Iraqi forces played a great role in uprisings in places like “Shu'aybia” and in 1920 revolution. These forces inflicted great casualties upon British forces that such likelihood haven't been seen before in the Middle East.

Formation of a mandate state, establishment of a cabinet and installation of Faisal as a king of Iraq was another British policy in Iraq. Britain sought for some peoples to have them implement her own policy. Yet these characters failed in their former political experiences. In order not to repeat the same mistakes, such was that what Faisal did in Syria, when he encouraged Syrian nationalists to demand liberty from the French, he was removed him from throne in Syria, Iraq was a free country but its internal and external affairs were under the control of Britain till 1958.

Forcing Iraq to make many treaties like 1922, 1924, 1930 and 1955 resulted in many uprisings and coups in a way that these treaties served British interests. When a treaty would come to an end, another one followed and this was made to extend the British rule in Iraq. This increased demonstrations of peoples in Iraqi streets and at the same time political parties and organizations united in their struggle for the collapse of many subsequent governments. The Second World War affected Iraq and at the same time Iraq was not a bystander to ideological wars which emerged after the war in a way both Eastern and Western blocks had influences in Iraq. Activities of Iraqi Communist Party with the support of Russia increased in Iraq and made many uprisings and revolutions. It was not easy to have a political party or organization because whoever ruled Iraq according to their wills which prevented political quality and lasting unification. Meanwhile the political and organized strife in this country means “confronting” British interests and policy, which caused activists to face arrests and even killings.

As a mandate state of the United Kingdom, Iraq failed to become a full state in its political, administrative and economic structures from 1932 to 1958. In its

all aspects of statehood, Great Britain played the vital role for which Great Britain was after her own interests. Iraq provided vital resources to Great Britain during the Second World War and failed to curb the British demands. After the war, Iraq became a playground for the western powers, especially Great Britain and the USA, and Russia. The Russians tried to promote communist ideology and Russian interests in the Middle East while the westerners worked hard to stop it. In any event, Iraq stayed as a playing toy to the great powers and was not respected for her sovereignty. Because of its fragile political aspects, Iraq experienced many coups and internal conflicts that paralyzed the country keeping her as a weak state.

REFERENCES

AHMED, Ibarhim Halil (19829. **Tatavur El-Ta'alim El-Vatani Fi El-Irak 1869-1923**, Basra Universte Matbasi, Basra.

AHMED, Ibarhim Halil, JAFER, Abas (1982). **Tarih Irak El-Muasir**, Musul.

ALAVİ, Hasan (1988). **Tasirat Türkiye Fi Maşru El-Kavmi El-Arabi Fi Irak**, London, Dar Zavraa.

AL-WARDİ, Ali Hüseyin (1982). **Safahat Mn Tarih El-Irak El-Ijtima'ai**, Dar Jmhuriya, Bağdad.

ARİF, Fuad (1999). **Müzakarati**, 1, Dihok.

AZAVİ, Abas (1953). **Tarih L-Irak Be Ihtilalin**, 8, Bağdad.

BELL, Gertrude Margaret Lowthian (1971). **Fsul Mn Tarih El-Irak El-Karib**, ÇEV: Jafer Hayat, Bagdad.

BROWNE, J., Gilbert (2006). **El-Kuat El-Liviya El-Britaniya, 1915-1932**, ÇEV: Mued Ibrahim, Slimani.

ÇADIRÇI, Kamil (1970) .**Tarih Hizb El-Vatani El-Dimokrati**.

DUMAN, Sabit (2015). "Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesi," **2. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı**, İzmir.

EL-A'AKAM, Abid-El-Amir Hadi (1975). **El-Haraka El-Vataniya Fi Irak 1921-1933**, Adab Matbasi, Najaf.

EL-ATİYA, Gassan (1988).**El-Irak Naşaat El-Davla 1908-1932**, Darel-Lam, London.

EL-HAJAJİ, Muştak Talib Hüsyin (1990). **El-Irak Fi El-Sanvat El-Azma El-Iktisadiya El-Alamiya**, Küfa.

EL-HASANİ, Abd-El-Razaq (1952). **El-Savra Irakiya El-Kubra**, Irfan Matbasi, Saeda.

EL-HASANİ, Abd-El-Razaq (1957).**Tarih El-Sahafa El-Irakiya**, 1, Zahra Matbasi, Bağdad.

EL-HASANİ, Abd-El-Razaq (1980). **Tarih El-Ahزاب El-Siyasiya El-Irakiya 1918-1958**, 1. Baskı, Beyrut.

EL-HASANİ, Abd-El-Razaq (1988). **Tarih El-Vuzarat El-Irakiya**, Dar El-ŞunA'ama, Bağdad.

EL-HASANİ, Abd-El-Razaq (2008). **Tarih El-Irak El-Siyasi El-Hadis**, Beyrut.

EL-HASRİ, Sath (1967). **Muzakarti Fi El-Irak 1921-1941**, Beyrut.

EL-JBURİ, GanımVahid Halid (1995). **Asar El-Musakafin El-Arab Fi Ttavur El-Irak El-Muasır 1921-1941**, Musul Universtsi.

EL-JIZANİ, Ahmed Ali (1994). **Hız El-IstklalIrakı**, Bağdad.

EL-MALAH, Abul-Gani (1980). **Tarih El-Haraka El-Dimokratiya Fi Irak**, Beyrut, Dar El-Arabiy.

EL-ZA'AI, Najib (1990). **MnAvraki Fi Ahd El-Malaki**, Maktabat El-Eakza.

EROĞLU, Hamza (1990). **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara.

GAFURİ, Halil Adil (1948). **Ahزاب El-Muaraza El-Alaniya Fi Irak**, Maktbat El-Alamiya, Bağdad.

HADİD, Muhammed (2006). **Sıa'aMnAjl El-Dimokrati Fi El-Iraki**, Dar Saki Lilnaşır.

HADÜRİ, Majid (1946). **Nizam El-Hkum Fi El-Irak**, Çev: Faesal Najmadin, Bağdad.

HAMADANİ, Hamid Hsarif (1996). **Safahat Mn Tarih El-İrak El-Hadis MnSavrat 14 Tamuz Hata Harb Halij El-Saniya**, 1. Baskı, Sweden.

HENRİ, Fustr (1945). **Naşaat El-Irak El-Hadis**, Çev: Abd-El-Samih Javıd, Bağdad.

HÜSIYN, Jamil (1987). **Irak El-ŞahadaSiyasiya**, London.

IRELAND, Philip Willard (1949). **El-IrakDirasat Fi Ttvur El-Siyasi**, Çev: Jafir El-Hayat, Bağdad.

JBBURİ, Abd-Jabar Hasan (1977). **El-AhزابVe El-Jamiyat El-Siyasiya Fi Kutr El-Iraki 1908-1958**, Bağdad.

JBURİ, İbrahim (1998). **Naşat El-Siyasi El-Muştarak Lil-HızblstklalVe El-Vatani El-Dimokrati**, Bağdad.

KURTCEHE, İsrail, Aydın Beden (2006). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Alp Yayınevi.

LONGRİGG, Stephen Hemsley (1986). **Arba'a Qrun Mn Tarih El-Irak El-Hadis**, ÇEV: Ja'afir Hayat, Bağdad.

LONGRİGG, Stephen Hemsley (1988). **El-Irak El-Hadis Mn Senat 1900 Ela Senat 1950 Tarih Siyasi Ve Ejtna'ai Ve İktisadi**, ÇEV: Salim Taah El-Tkriti, Bağdad.

MAHDİ, El-Basır Muhammed (1923). **Tarih El-Kazıya El-İrakıya**, 1, Bağdad.

MANSHAVİLİ, Elbirt Mehalov (1978). **El-Irak Fi Senvat El-Intidab Britani**, ÇEV: Haşım Tkreti, Bağdad.

MUHAMMED, Suad Rauf Şarif (1988). **Nüri Saaed Devrhu Fi Hayat El-Siyasi Hata Aam 1945**, Maktabat El-Eakza.

MUHAMMED, **Ala Jasım (1983)**. Rjal El-Irak El-Malaki.

NASSRİ, Akil (1988). **El-Jaesh Ve Sulta Fi Irak El-Malaki 1921-1932**, 1. Baskı, Dar El-Hikma, Şam.

NIMMA, Kazim (1988). **El-Malik Fesal Ve El-İngliz Ve El-İstklal**, Dar Arabiya Lil-Mavsua'at.

QAESİ, Sami Abıd Hafız (1975). **Yasin Haşmi Ve Devra Fi Siyasat El-Iark Ben Aami 1922-1936**, 1, Hadad Lil Neşer, Basra.

RAUF, El-Burkavi Ahmed (1980). **El-İlakat El-Siyasiya Bm Irak Ve Britaniya**, Bağdad.

SA'ADUN, Abul-Muhsin (1988). **Fi Tarih El-Irak El-Siyasi**, Bağdad.

SAFUAT, Najdafathi (1987). **El-Irak Fi El-Vasaık El-Britaniya**, Müsul.

SAHRUDİ, Najmadin (1989). **Hakaık An Saurat Raşid Ali Gaylani**, Dar El-Marifa, Bağdad.

SARICA, Murat, (1983). **Siyasal Tarih**, Ar, İstanbul,

SHAVKAT, Naji, 1990. **Sırat Zkrayat Samanin A'am**, 1. Dar El-Yakza, Bağdad.

SHBİR, Hasan (1990). **Tarih El-Irak El-Siyasi El-Muasır**, Beyrut..

SUSA, Ahmed (1968). **Hayati Fi Nsif Karın**, Dar El-Şun ,Bağdad.

VAKİL, Fuaad Hüsyin (2000). **Jamaat El-Ahali Fi El-Irak El-Muasır 1932-1937**, 3.Baskı, Dar El-Şıun El-Sakafa El-A'ama, Bağdad.

WİLSİN, Arnlod (1971). **Bilad Mabın El-Nahrın Ve Bın Vulaam**, ÇEV: Fuaad Jamil, 2, Dar El-Jmhuriya, Bağdad.

WİLSİN, Arnlod (1971). **El-Savra El-Irakıya**, ÇEV: Jafer Hayat, Dar El-KutıpMatbasi, Lübnan.

YALÇIN, Semih (2000). "Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi," **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Ortaokul Öğrencilerinin Sportif Faaliyetlere Katılım Düzeyi ve İletişim Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kilis İli Örneği*

Haydar İşler

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu; hisler@ksu.edu.tr

Mehmet Dalkılıç

Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksek Okulu; m.dalkilic@hotmail.com

Mehmet Çoban

Milli Eğitim Bakanlığı, Beden Eğitim Öğretmeni;
mehmetcoban46@hotmail.com

Öz: Bu araştırmanın temel amacı, ilköğretim ikinci kademedeki(Ortaokul) öğrencilerin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ve iletişim beceri düzeyi arasında bir ilişkinin olup olmadığını analiz etmektir. Ayrıca demografik özellikler itibariyle spora katılım ve iletişim beceri düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek ise araştırmamızın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 2013-2014 öğretim yılında Kilis merkez (Atatürk İlköğretim, Toki İlköğretim, Uluğcan İlköğretim) ve Elbeyli ilçesinde (Elbeyli İlköğretim, Karacaoğlan İlköğretim, Yenideğirmen İlköğretim) eğitim gören ilköğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Yapılan alan çalışmasına 329 6. Sınıf öğrencisi, 215 7. Sınıf öğrencisi ve 141 8. Sınıf öğrencisi katılmıştır. Buna göre analizlere konu olan toplam öğrenci sayısı 685’dir. Araştırmada uygulanan anket sorularına verilen yanıtlar bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen deneklere ait demografik özellikler sıklık (frekans) ve yüzde (%) olarak sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre ilköğretim ikinci kademedeki (ortaokul) öğrencilerin spor faaliyetlere katılımının daha üst seviyeye çıkarmadaki en büyük etkenin çevre ve aile faktörü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çocukların daha fazla sportif faaliyetlere katılabilmesi için ailelerin çocuklarını spor yapmaya

* Bu çalışma KSU Sağlık Bilimleri Enstitüsünde Yrd. Doç. Dr. Haydar İŞLER’in danışmanlığında hazırlanan “Ortaokul Öğrencilerinin Sportif Faaliyetlere Katılım Düzeyi ve İletişim Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kilis İli Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

teşvik etmesi ve çocukların spor yapılabilecek alanlara rahatlıkla ulaşabilmelerinin sağlanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilis İli, sportif faaliyet, iletişim becerileri, iletişim ve spor

The Relationship Between the Level of Participation of Secondary School Students to Sport Activities and the Communication Skill Levels: The Case of Kilis Province

Abstract: The main purpose of this research is to analyze whether there is a relationship between participation level and communication skill level of sports activities of primary school students in the second stage. Another aim of our research is to determine whether there is a significant difference between the level of spore participation and communication skill according to demographic characteristics. The sample of the research is composed of primary school students in Kilis center (Atatürk İlköğretim, Toki İlköğretim, Uluçcan İlköğretim) and Elbeyli province (Elbeyli İlköğretim, Karacaoğlan İlköğretim, Yenideğirmen İlköğretim) in 2013-2014 school years. 329 Students in the 6th grade, 215 in the 7th grade and 141 in the 8th grade participated in the field study. Accordingly, the total number of students subject to analysis is 685 people. The answers given to the survey questions applied in the research have been transferred to the computer. In the analyses was used SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) package program. According to the results of analyzing the primary second stage (middle school) students ' participation in sports activities is the most important factor around a higher level and have been determined to be the family factor. This means that children can participate in more sports activities for families to encourage their children to sports and children can easily expand access to areas of sporting provision can be made.

Key words: Kilis Province, sportive activity, communication skills, communication and sport

GİRİŞ

İnsan, kendi kurallarını kendisi koyan, yaşam standartlarını kendisi belirleyen, hayatını belli norm ve ölçütler dairesinde yaşamaya çalışan tek varlıktır. Kurallar koyar, soydaşlarıyla ortak davranış biçimleri oluşturur, ortak simgeler, değerler yaratır. Onları adet, töre, gelenek, ahlak, din, hukuk vb. kurumlar olarak kuşaktan kuşağa aktarır sürekliliklerini sağlamaktadır (Yavuzer, 2012: 21).

İnsan yaşamının her döneminde başkaları ile ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişkilerinde başarılı olabilmesi ise kendisini ve başkasını anlama bilmesine ve kabul etmesine bağlıdır (Yüksel, 2004: 342). Empati, "bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duyguların ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır" (Dökmen, 2012: 157).

Türkiye'de gerek spor, gerekse iletişimli ilgili birçok araştırmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ama yine de buna rağmen yabancı ülkelerle karşılaştırıldığında bu az olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ergenlik dönemindeki gençlerin spora katılımı ve sporun iletişime faydaları konusu araştırılmıştır.

İLETİŞİM BECERİLERİ KONSEPTİ

İnsanların birbirleriyle kurdukları ilişkilerin temelini iletişim oluşturur. İnsanın doğumundan ölümüne kadar devam eden her süreçte yaşamın vazgeçilmez unsuru iletişimdir. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı insan ilişkileri, sağlıklı insan ilişkileri için de sağlıklı iletişim gereklidir. Doğru iletişim örüntüsü olması için bu sistemin bozulmaması gerekmektedir. Kişilerin birbirleriyle ilişkilerinde mesajın doğru anlaşılması ve aktarılması bireylerin iletişim beceri düzeylerini ortaya koyar. İletişim günlük hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin ortaya koyduğu iletişim şekli aynı zamanda toplumun kişilerarası ilişkiler düzeyinin göstergesi durumundadır. Hangi toplulukta olursa olsun iletişim kavramı iyi bilinmeli ve her düzeyde etkin bir iletişim kurulması gereklidir.

İletişim sözcüğü, Latince "ortak" anlamına gelen "com munis" kökünde türetilmiş "communication" kelimesinin dilimizdeki karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Sözcük, XV. yüzyıldan sonra bilgiyi topluluğa yayma anlamında kullanılmıştır. XX. yüzyılda kitle iletişim araçlarının ulaştığı gelişim düzeyi, insanlar arası iletişimi sağlayan araçlardaki teknolojik gelişmeler ve kişiler arası

iletişimin kazandığı önemle birlikte sözcük, doğa ve insan bilimlerinde sıklıkla kullanılır olmuştur (Köknel, 2005: 35).

Literatürde iletişim kavramının değişik tanımları bulunmaktadır. Bir tanıma göre iletişim, “bilginin, semboller, işaretler, davranışlar, mimikler vb. şeklinde bir yerden bir başka yere aktarılması”dır (Budak, 2005: 390). Bir başka tanıma göre iletişim, “bir birimden çıkan bilginin, haberin karşı birime ulaşması, onda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesi sürecidir” (Köknel, 2005: 35). Literatürde farklı tanımlara yer verilse de tanımlar birbirine benzerlik göstermektedir.

İnsanın iletişim alanlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Evliyaoğlu, 1984: 48–49):

İnsanın kendi kendisi ile haberleşmesi:

- Biyolojik, fizyolojik iletişim,
- Bilinçlenme çağından başlayarak psikolojik iletişim.
- Başka bir ifadeyle bu haberleşmeyi:
- Beyin-beden ilişkisi.
- Beynin kendi kendisiyle ilişkisi düzeylerinde ele alabiliriz.

İnsanın dış ortamla haberleşmesi:

- Fiziki çevreyle (evren, tabiat ve eşya ile) iletişimi
- Öteki insanlarla ve kitlelerle iletişimi.

İnsan ilişkileri ile ilgili mesleklerde çalışanların başarısı iletişim becerilerini etkin olarak kullanabilmelerine bağlıdır (Erkal, 1992: 12–13). Bu nedenle psikolojik danışmanlar, psikologlar ve halkla ilişkiler uzmanları, yöneticiler, bütün öğretmenler gibi beden eğitimi öğretmenleri ve antrenörler de sürekli olarak iletişim becerilerini geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Tüm bu açıklamalardan hareketle iletişimin gerek toplum gerekse de insan için çok önemli işlevlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sağlıklı kurulan iletişim bireysel ve toplumsal düzeyde çok olumlu sonuçlar yaratırken, sağlıklı kurulamayan iletişim hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumsuz

sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İletişime katılan kişiler arasında ortak bir dilin olmaması, alıcının mesajın kod açılımını doğru bir şekilde yapamaması kişiler arasında yaşanan iletişim problemlerinden bazılarıdır.

Sözsüz iletişimde ise beden duruşu, yüz ifadeleri ve göz ilişkisi, el/kol hareketleri (jestler), mesafe “kişisel mekân” ve giyim ile ilgili iletiler söz konusudur ve tüm bunların doğru ve etkili şekilde anlamlandırılması ve kullanımı sözsüz *iletişimle ilgili beceriler* gerektirir. Sözel olmayan duygusal mesajlara ilişkin beceriler, kodlama ve kod çözme açısından, diğer bir deyişle ifade etme ve yorumlama açısından ayrı ayrı değerlendirilebilmektedir (Maletasta ve Izard,1987: 193–203; Cunningham, 1977: 564–584).

SPORA KATILIM KONSEPTİ

Spor çok yönlü bir kavram olduğundan, günümüze sporun tanımı konusunda değişik yazarlar, farklı tanım ve görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun nedeni; sporun kapsamı, branşları, hedefleri, içerikleri ve yapılış biçimlerinin farklı şekillerde algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Spor, ferdin tabii çevresini beşeri ve çevre haline çevirirken elde ettiği kabiliyetleri geliştirmektedir. Belirli kurallar altında araçlı veya araçsız ferdi veya toplu olarak boş zaman faaliyeti kapsamı içinde veya tam zamanını alacak şekilde meslekleştirerek yaptığı, sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici, ruh ve fiziği geliştiren, rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir olgudur (Erkal, 1991: 12).

Spor, insan gücünün kendine güven, grup çalışması, karşılıklı dayanışma, davranış, dürüstlüğü, değerlerin yerleştirilmesi, beden ve ruh sağlığının oluştuğu ve geliştirici amaçları öngören araçtır (İşler, 2012: 123).

Spor, bireyin organik, psikolojik sağlığını geliştiren, sosyal davranışlarını düzenleyen, zihinsel ve motorik belirli bir düzeye getiren biyolojik, pedagojik ve sosyal bir olgudur (Orkunoğlu, 1985: 5).

Spor, bireyin beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi, belli kurallara göre rekabet ölçüleri içinde mücadele etme, heyecan duyma, yarışma, üstün gelme ve gerçek anlamda başarı gücünün artırılması kişisel açıdan en yüksek noktaya çıkarılması yolunda gösterilen yoğun çabalardır (Aracı,1999: 13).

Spor, hem yarışma, zevk, sağlık, estetik, eğlence, oyun, reklâm, propaganda, meslek, bilim, boş zamanları değerlendirme aracı, hem de kişi ve toplumlararası ilişkileri düzenleyen bir olgudur. Spor, bedene ve ruha hitap eden bir sosyal davranıştır.

Spor toplumsal yaşamın, toplumsal kültürün organik üyelerindedir. Zaman içinde kültürdeki sonuç olarak toplumdaki değişiklikler spor kavramına yüklenen anlam ya da işlevi değiştirmektedir. İnsan doğayı işleyerek bir ölçüde olsa kendi buyruğu altına almıştır. Spor da insan vücudunu işlemekle geliştirmiştir (Güven, 1992: 57).

LİTERATÜR

İletişim becerileriyle ilgili araştırmalarda iletişim becerileri, farklı yönleriyle, farklı bağlamlarda ve psikolojinin farklı alt alanlarıyla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Sosyal psikoloji bağlamında incelendiğinde araştırmaların belli konu başlıklarında sınıflandığı görülmektedir.

İletişim becerilerine yönelik araştırmaların bir bölümü, iletişim becerileri eğitiminin etkilerini araştırmaya yöneliktir. Bu araştırmaların bir kısmında iletişim becerileri eğitiminin iletişim becerileri üzerindeki etkisine bakılmıştır. Korkut (2005), yetişkinler için hazırlanmış bir iletişim becerileri eğitimi programının, yetişkinlerin, sahip oldukları iletişim becerilerini değerlendirme düzeylerini arttırdığını ortaya koymuştur. Yüksel-Şahin (1997), deneysel bir çalışmada on iki oturumdan oluşan iletişim becerileri eğitimini alan ve almayan üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerindeki değişmeye bakmıştır. Çalışmada, iletişim becerileri eğitimi programına katılan öğrencilerin iletişim becerilerinin, kontrol grubuna kıyasla arttığı ortaya konmuştur. Benzer şekilde Demirci (2002), Ankara Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden genç işçilere '*İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği*' uygulamış, eşit puanlara sahip kontrol ve deney grupları oluşturmuş, deney grubuna beş oturumluk bir iletişim becerileri eğitimi vermiş, kontrol grubuna herhangi bir uygulama vermemiş ve eğitim sonrasında her iki grubun iletişim becerilerini nasıl değerlendirdiğine tekrar bakmıştır.

İletişim becerileri gelişim dönemleri açısından da ele alınmıştır. İletişim becerilerinin yaşamın ilk yıllarında nasıl kazanıldığı ve bağlantılı değişkenlerin incelendiği araştırmalar yapılmıştır (Berglund, Eriksson & Westerlund, 2005; Didow & Eckerman, 2001: 485-491). Berglund, Eriksson & Westerlund (2005), 18 aylık 1019 çocuğun annelerinden çocuklarının gelişimsel olarak iletişim becerilerini değerlendirmelerini istemişlerdir. Çalışmada kız çocukların erkek çocuklara, ilk sırada doğan çocukların daha sonra doğan çocuklara kıyasla daha yüksek puanla değerlendirildikleri görülmüştür. İletişim becerilerinin yetişkinlerde yaş ilerledikçe değişip değişmediğini araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Siegel ve Gregora (1985) gençlerle yaşlıları karşılaştırdıkları çalışmalarında -yaşlıların daha ağır ve etkisiz iletişim

kurduklarına ilişkin inançlara karşın- gençlerle yaşlılar arasında iletişim performansı açısından bir fark bulamamışlardır.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Veri Seti

Bu araştırmanın konusu İlköğretim, ikinci kademe(ortaokul) öğrencilerinin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ve iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın temel amacı ise ortaokul düzeyinde spora katılımının öğrencilerin iletişim beceri düzeyi arasında bir ilişkinin olup olmadığını saptamaktır. Ayrıca demografik özellikler itibariyle spora katılım ve iletişim beceri düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemekte araştırmamızın bir diğer amacı olarak gösterilebilir.

Türkiye’de iletişim beceri düzeyi ile ilgili yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Ancak spora katılımına iletişim beceri düzeyinin etkilerinin incelendiği bir çalışma literatürde fazla yer almamaktadır. Bu açıdan yapılan çalışma önemlidir.

Bu araştırma aşağıdaki sınırlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir: Araştırma Kilis ili ile sınırlandırılmıştır. Araştırma için 750 anket formu dağıtılmış ancak, 685 anket formunun geri dönüşü olmuş ve değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma yalnızca ilköğretimin ikinci kademesinde (ortaokul) öğrenim gören 6. 7. ve 8.sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırma örneklemini, 2013-2014 öğretim yılında Kilis merkez (Atatürk İlköğretim, Toki İlköğretim, Uluğcan İlköğretim) ve Elbeyli ilçesi (Elbeyli İlköğretim, Karacaoğlan İlköğretim, Yenideğirmen İlköğretim) 6. sınıfında öğrenim gören 329; ilköğretim 7. sınıfında öğrenim gören, 215; ilköğretim 8. sınıfında öğrenim gören, 141 öğrenci oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın teorik kısmında yer alan bilgilere uygun olarak bir anket formu hazırlanmıştır. Uygulanan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilere ait demografik özellikler (yaş, orta öğretim başarı puanı, cinsiyet, sınıf düzeyi, okulu, ailenin gelir düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi) bulunmaktadır.

İkinci bölümde yine araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve yine 5’li likert ölçeğine göre hazırlanmış 7 ifadeden oluşan sportif faaliyetlere katılım ölçeği bulunmaktadır. Bu ifadeler “hiçbir zaman=1, nadiren=2, zaman zaman=3, çoğu

zaman=4, her zaman =5” şeklinde sıralanmıştır. Spora katılım faktör analiz sonuçlarına baktığımızda; KMO>0,60 ve Bartlett testi anlamlı ($p<0,001$) olduğundan veriler fa için uygundur. Bütün maddeler tek faktör altında toplanmış, açıklanan varyans oranı %49,1. Tek boyutlu ölçekler için bu yeterli bir açıklama oranıdır. Çünkü genellikle tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyans oranının %30 olması yeterli görülmektedir. Maddelerin faktör yük değerleri oldukça yüksek görünmektedir, en küçük yük değeri bile (sp9 için 0,437) bir maddenin faktöre ait olması için gereken minimum (0,32) değerinin çok üstündedir.

Üçüncü bölümde 45 sorudan oluşan Ersanlı ve Balcı (1996) tarafından geliştirilen geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış İletişim Becerileri Envanteri kullanılmıştır.

Anketin iç güvenilirlik katsayısı, 84,4 olarak bulunmuştur. Büyüköztürk (2008), 80 ile 90 arasında iç güvenilirlik açısından oldukça iyi olarak değerlendirmiştir.

Beden Eğitimi ve Rehber öğretmenler ile görüşülerek envanterin ne zaman ve hangi sınıflarda uygulanacağı belirlenmiştir. Uygulamalar, rehberlik ve Beden Eğitimi derslerinde araştırmacı tarafından uygulanmış, gereken durumlarda rehber öğretmenler ve Beden Eğitimi öğretmenlerinden yardım istenmiştir. 6. 7. ve 8. sınıflara yönelik yapılan envanter uygulamasında, öğrencilerin okuduğunu anlama düzeyi göz önünde bulundurularak, envanterde yer alan yargısal sorular araştırmacı ve Beden Eğitimi öğretmenlerince okunarak, cevaplandırılması sağlanmıştır. Uygulamanın yapıldığı sınıflarda araştırmanın genel amacı açıklanmış, cevaplamalarla ilgili bilgiler verilmiş ve uygulamaya dair sorular cevaplanmıştır.

Veri toplama araçları, öğrencilere ders saatinde ve tek oturumda uygulanmıştır.

Envanterin uygulanması esnasında, öğrencilerin veri toplama araçlarına ilgi gösterdikleri, dikkatli cevap verdikleri gözlenmiş ve herhangi bir sorun doğmadan uygulama sonuçlanmıştır.

Araştırma için Kilis ilinden örneklem olarak seçilen 6 ilköğretim okulunda toplam 685 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmada uygulanan anket sorularına verilen yanıtlar bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen deneklere ait demografik özellikler sıklık (frekans) ve yüzde (%) olarak sunulmuştur. Anketten alınan puanlar ortalama ve standart sapma olarak

verilmiştir. Sportif Faaliyetlere Katılım ve İletişim Beceri Düzeyi puanlarının normallik dağılımı Kolmogorov-Smirnov test ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. Veriler normal dağılım göstermediği için araştırma hipotezlerinin test edilmesinde non-parametrik testler kullanılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, çoklu grupların karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis H testi ve Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Anlamlılık seviyesi 0,05 ve 0,01 olarak kabul edilmiştir.

ANALİZ SONUÇLARI

Toplam 685 anketin değerlendirmeye uygun görüldüğü anket analiz sonuçlarından bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Okul Dışı Zamanlarda Spor Yapılıp-Yapılmadığı Sorusuna Verilen Cevaplar Dağılımı

Ölçekteki bu maddeyi cevaplayanların 88 (%12,8)'i Hiçbir zaman seçeneğini, 100 (%14,6)'sı Nadiren seçeneğini, 188 (%27,4)'ü Zaman zaman seçeneğini, 137 (%20)'si Çoğu zaman seçeneğini, 172 (%25,1)'i ise Her zaman seçeneği olarak cevap vermiştir. Bu verilere göre ankete cevap veren denekleri çoğunluğunun boş zamanlarda genellikle spor yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Okul Takımları Dışında, Herhangi Bir Spor Kulübünde Lisanslı Olarak Spor Yapıyor Musunuz? Sorusuna Verilen Cevaplar Dağılımı

Ankete katılanların 464'ü (%67,7) hiçbir zaman, 67'si (%9,8) Nadiren, 53'ü (%7,7) Zaman zaman, 40'ı (%5,8) Çoğu zaman, 61'i (%8,9) Her zaman şeklinde cevaplamıştır. Bu sonuçlar analiz edildiğinde, ülkemizdeki lisanslı sporcu sayısının az olmasına örnek teşkil edecek bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

İnsanları Anlamaya Çalışırım Sorusuna Verilen Cevaplar Dağılımı

Bu maddeye cevap veren öğrencilerin cevapların tabloda incelediğimizde %6,3'ü yani 43 kişi Hiçbir zaman şeklinde, %3,8'i 26 kişi Nadiren şeklinde, %13,5'i 91 kişi Zaman zaman şeklinde, %20'si 137 kişi Çoğu zaman şeklinde, %56,6'sı 388 kişi ise Her zaman şeklinde cevaplamışlardır. Bu analizde öğrencilerin çoğunlukta olan kısmının insanları anlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

Kişilerin, Anlatmak İstediklerini Dinlemek İçin Yeterince Zaman Ayırırım Sorusuna Verilen Cevaplar Dağılımı

Bu dağılımda yer alan kişilerin, anlatmak istediklerini dinlemek için yeterince zaman ayırırım şeklindeki soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde % 5,4'ü (37) Hiçbir zaman şeklinde, % 13'ü (89) Nadiren şeklinde, % 18,5'i (127) Zaman zaman şeklinde, %26,7'si (183) çoğu zaman şeklinde, %36,4'ü (249) Her zaman şeklinde cevap vermiştir.

Konuşurken İlk Adımı Atmaktan Çekinmem Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Ölçekteki bu maddeye cevap veren cevaplayıcıların 115 kişisi yani % 16,8'lik dilimi Hiçbir zaman, 85 kişi yani %12,4'lük dilimi Nadiren, 129 kişi yani %18,8 'lik dilimi Zaman zaman, 137 kişi yani %20'lik dilimi Çoğu zaman, 219 kişi yani %32'lik dilimi Her zaman olarak cevap verdikleri görülmektedir.

Karşımdaki Kişiyle Aynı Görüşü Paylaşsam Bile Fikirlerine Saygı Duyarım Sorusunun Yüzdelik Dağılımı

Ölçeği cevaplayanların %6,6 Hiçbir zaman, %8 Nadiren, %14,5 Zaman zaman, %22,5 Çoğu zaman, %48,5 Her zaman olarak dağılım göstermiştir. Bu dağılımı gösteren tabloya genel olarak baktığımızda ankete katılan öğrencilerin %71 gibi ağırlıklı çoğunluğunun görüşü farklı dahi olsa karşısında iletişim kurduğu bireylerlere saygı duyduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Genellikle İnsanlara Güvenirim Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Genellikle insanlara güvenirim şeklindeki maddenin incelendiğinde öğrencilerin; %15,5'lik diliminde bulunan 106 öğrenci Hiçbir zaman şeklinde, %16,6'lık diliminde bulunan 114 öğrenci Nadiren, %21'lik diliminde bulunan 144 öğrenci Zaman zaman, %22,8'lik diliminde bulunan 156 öğrenci Çoğu zaman, %24,1'lik diliminde bulunan 165 öğrenci Her zaman şeklinde cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Bu tabloya baktığımızda öğrencilerin kendi aralarında güven sorunu olduğu söylenebilir.

Tartışma Sonunda, Savunduğum Düşüncelerin Yanlış Olduğunu Kabul Ederim Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

Bu maddeye verilen cevapların yüzdelik şeklini incelediğimizde dönüştürdüğümüzde öğrencilerin %17,7'si Hiçbir zaman, %15,2'si Nadiren, %23,6'sı Zaman zaman, %17,7'si Çoğu zaman, %23,8'i Her zaman şeklinde oluşmuştur.

Kendimi Karşımdaki Kişinin Yerine Koyarak Duygu ve Düşüncelerini Anlamaya Çalışırım Sorusunun Dağılımı

Kendimi karşımdaki kişinin yerine koyarak duygu ve düşüncelerinin anlamaya çalışırım şeklindeki maddeye ankete katılanların %6,9'u Hiçbir zaman, %11,7'si Nadiren, %13'ü Zaman zaman, %25,5'i Çoğu zaman, %42,9'u Her zaman olarak yanıtladıkları tespit edilmiştir. Buradaki dağılımı incelediğimizde ankete katılanların büyük bir çoğunluğunun iletişim kurduğu insanları duygu ve düşüncelerini anlamaya çalıştıkları ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, Kilis ili merkez ve Elbeyli ilçesi ortaokul 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ve iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma, Kilis ili merkez de 5, Elbeyli ilçesinde 1 olmak üzere toplam 6 ortaokulda öğrenim gören toplam 685 öğrencinin 60 soruluk anket formuna verdikleri cevaplar esas alınarak analizler yapılmış ve analiz sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmaya katılanların 326'sını (%47,6) kız, 359'unu (%52,3) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre; erkeklerin sportif faaliyetlere katılım puanlarının bayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İletişim beceri düzeylerinin ise erkek deneklerin biraz daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın, araştırmaya katılan erkeklerin bayanlara oranla sportif faaliyetlere katılımlarının daha yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Erkeklerin spora katılım oranlarının bayarlardan fazla olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Nitekim literatürde bununla ilgili çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Yıldırım ve ark. (1996) lise öğrencilerini kapsayan çalışmalarında, öğrencilerin spora katılım amaçlarında cinsiyete göre birtakım farklılıklar tespit etmişlerdir. Araştırma bulguları, kız öğrencilerde spor aktivitelerine katılımın sosyal, etik, estetik ve ritmik amaçlı olduğunu, erkek öğrencilerde ise fiziksel gelişim amaçlı olduğunu göstermektedir.

Kadınlar çoğunlukla koşu, yürüyüş ve yüzme gibi bireysel sporları tercih ederlerken, erkekler futbol ve basketbol gibi grup sporlarını tercih etmektedir. Yani, erkekler sporu bir sosyalleşme aracı olarak görmekte, kadınlar ise sağlıklı olmak ve formda kalmak gibi ben merkezli nedenlerle spor yapmaktadırlar. Spora katılım oranları açısından bu sonuçlar araştırmamızı destekler nitelikte değildir. Ancak bayan ve erkeklerin sporu tercih etme nedenleri araştırmadaki sonuçların nedenlerine ışık tutabilir. Okullarda genellikle takım sporlarına yönelik çalışmalara yer verilmektedir. Bu durumun nedeni okulların sahip olduğu imkânların sınırlı olmasıdır. Her okulda yüzme havuzu bulmak veya güreş sporu

için gerekli koşulları sağlamak özellikle devlet okulları için neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla okullarda bireysel sporlar için gerekli koşulları oluşturmak çok zordur. Spora katılımın bayanlarda düşük olmasının sebebi düzenlenen sportif faaliyetlerin bayanlara hitap etmemesinden kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin 329'u (%48,0) 6.sınıf öğrencisi, 215'i (%31,4) 7.sınıf öğrencisi, 141'i (%20,6) ise 8.sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Araştırmanın bulgularına göre; spor faaliyetlerine katılım puanlarının 6. sınıf ile 7. sınıf ve 6. sınıf ile 8. sınıf arasında anlamlı farklılık oluşturduğu, 7. sınıf ile 8. sınıf arasında ise yine ciddi farklılık olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin 6. sınıfta sportif faaliyetlere katılım düzeylerinin üst sınıf öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin üst sınıflarda eğitim ve öğretim faaliyetlerine fazla zaman ayırmaları ve sınav kazanma, iyi bir liseye yerleşebilmenin oluşturduğu baskıların artması gibi nedenlerin sportif faaliyetlere katılım düzeylerinde azalmaya neden olduğu sanılmaktadır. İletişim beceri düzeyi puanlarının ise sadece 6. sınıf ile 8. sınıf arasında anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, 6. sınıf ile 7. sınıf ve 7. Sınıf ile 8. sınıf arasında anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır.

Bu araştırmaya dahil edilen toplam 685 öğrencinin 329'u (%48,0) 12 yaşında, 215'i (%31,4) 13 yaşında, 14,1'i (%20,6) ise 14 yaşındadır. Araştırmada yaş değişkeninin sportif faaliyetlere katılım düzeyini etkileyen bir özellik olduğu ve 12 yaş ile 14 yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sportif faaliyetlere katılım düzeyi sınıf değişkenine benzer olarak yaşın artışına göre azalma göstermektedir. Yaş değişkeninin öğrencilerin iletişim beceri düzeylerinin farklılaşmasına neden olduğu ve yaşın artışına paralel olarak iletişim beceri düzeyinin azaldığı görülmektedir. 12 ve 13 yaşındaki öğrencilerin iletişim beceri düzeylerinin 14 yaşındaki öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrenci ailelerinin gelir düzeyleri incelendiğinde ailelerin büyük bir çoğunluğunun düşük gelir düzeyine (253 %36,9'u 501-1000 TL arasında gelir elde etmekte) sahip olduğu gözlenmiştir. 0-501 TL gelire sahip olan aile sayısı 188 (%27,4), 1001-2000 arasında gelire sahip aile sayısı 132 (%19,3), 2001-3500TL arasında gelir sağlayan aile sayısı 86(%12,6) ve en yüksek gelir düzeyine sahip aile sayısı (3500TL ve üstü) 26 (%3,8)'dir. Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri dikkate alınarak spora katılım düzeyleri ve iletişim beceri düzeyleri incelendiğinde gelir düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin sportif faaliyetlere katılım düzeyleri gelir durumlarından bağımsız olarak şekillendiği söylenebilir. Benzer olarak

araştırmada incelenen örnekleme gelir düzeyinin iletişim beceri düzeyleri için de belirleyici bir faktör olmadığı sanılmaktadır.

Öğrenci annelerinin eğitim düzeyine bakıldığında büyük bir çoğunluğunu 400 (%58,4) kişi ile ilköğretim mezunu anneler oluşturmaktadır. Bunun dışında öğrencilerin annelerinin 229 (%33,4)'ünün ortaöğretim mezunu, 49 (%7,2)'ünün lisans ve 7 (%1,0)'ünün lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre sportif faaliyetlere katılım ve iletişim becerileri karşılaştırıldığında anlamlı farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin baba eğitim düzeyi incelendiğinde; ilköğretim mezunu babaların sayısı 275 (%40,1), ortaöğretim mezunu baba sayısı 274 (%40,0), lisans mezunu baba sayısı 88 (%12,8) ve lisansüstü eğitim almış baba sayısı 48 (%7,0) olarak bulunmuştur. Baba eğitim düzeyine göre öğrencilerin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ve iletişim beceri düzeylerinin değişmediği görülmektedir. Öğrencilerin anne ve babalarının sportif faaliyetlere katılım ve iletişim beceri düzeylerinde etkili faktörler olmadığı düşünülmektedir.

Anne-babanın eğitim düzeyinin iletişim düzeyi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Eğitimi yükseköğrenim olan anne-babaya sahip sporcuların iletişim düzeyi, eğitim düzeyi ilk ve ortaokul olan anne-babaya sahip sporcuların iletişim düzeyinden daha yüksektir. Yine ortaöğretim düzeyinde eğitim almış olan anne babaları olan sporcular, ilköğretim düzeyinde eğitim almış olan sporculara oranla daha iyi iletişim göstermektedirler. Ortaya çıkan bu sonuç da çalışmamızı desteklemektedir.

Bu araştırmanın amaçlarından biriside ortaokul öğrencilerinin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ile iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Araştırmanın bulgularına göre çalışmaya katılan öğrencilerin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ile iletişim beceri düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif bir korelasyon olduğu belirlenmiştir.

Demirhan (1995) yapmış olduğu bir araştırmasında, sporun bireyin bilişsel, duyuşsal (sosyal) ve devinişsel gelişimine olumlu katkılar sağladığını vurgulamaktadır (Demirhan, 1995: 40-43).

Sonuç olarak, insanın toplum içerisinde kabul gören birey olarak yer alması onun tutum ve davranışlarıyla örüntülüdür. Spor yapma, sportif faaliyetlere katılma ne kadar fazla olursa bireyin çevre ile iletişimi o derece üst seviyede olmaktadır. Sporun bu ve benzeri birçok faydalarının açığa çıkarılması için bu alanda düzenlenecek bilimsel içerikli çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu gereksinimin giderilmesinde, üniversitelerin beden eğitimi ve spor yüksekokulları bölümlerinin öncülük etmeleri gerekmektedir. Konu üzerine

düzenlenecek bilimsel çalışmaların sayısı arttıkça, sporun insan yaşamındaki fonksiyonları daha verimli analiz edilebilecek ve spor Türkiye’de hak ettiği yeri bulabilecektir.

KAYNAKLAR

Aracı, H(1999); **Okullarda Beden Eğitimi**, Bağırhan Vakfı Yayınları, Ankara.

Balcı S(1996); **Danışma Becerileri Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeyine Etkisi**, Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Berglund, E(2005); Eriksson, M. Westerlund, M; **Communicative Skills In Relation To Gender**, Childcare And Socioeconomic Status In 18-Month Old Children. Scandinavian Journal Of Psychology.

Budak, S(2005); **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat, Ankara.

Büyüköztürk,Ş(2008); **Bilimsel Araştırma Yöntemleri** Pegem Akademi, Ankara.

Cunningham, M.R(1977); **Personality And The Structure Of The Nonverbal Communication Of Emotion**. Journal Of Personality.

Demirci,E(2002); **İletişim Becerileri Eğitiminin Mesleki Eğitim Merkezi'ne Devam Eden Genç İşçilerin İletişim Becerilerini Değerlendirmelerine Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Demirhan, G(1995); **“Spor Eğitiminin Bireyin Gelişimindeki Yeri”**, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı 22,Ankara.

Dökmen Ü(2012); **İletişim Çatışmaları ve Empati Sanatta Ve Günlük Yaşamda**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Erkal,M(1992); **Sosyolojik Açıdan Spor**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara.

Erkal, M(1991); **Sosyoloji(Toplum ve Bilim)**, İstanbul.

Evlıyaoğlu, G(1984); **İnsan ve Toplum İletişiminde Psikolojik Süreçleri**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Güven, O(1992); **Türklerde Spor Kültürü**, Atatürk Spor Merkezi Yayını, Dizi 16, Ankara.

İşler, H(2012); **Beden Eğitimi Ve Spor Bilgileri**, Ol Kitap, İstanbul.

Korkut, F(2005); **“Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi”**, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Köknel, Ö(2005); **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar, İstanbul.

Maletasta, C.Z. ve Izard, C.E. (1987); **Emotion Communication Skills in Young, Middle, Aged, and Older Women**, Psychologyand Aging.

Orkunoğlu, O(1985); **Voleybol Antrenörünün El Kitabı**, B.T.G.M., Voleybol Federasyonu Yayını, Ankara.

Siegel, C.M; Gregora, A. W(1985); **“Communication Skills Of Elderly Adults”**. J.Commun. Disord.,

Yavuzer, H(2012); **Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocukluk Psikolojisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Yıldıran, İ(1996); Yetim, A; Şenel, Ö; **“Farklı Cinsiyetteki Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinden Beklentileri”**, Bed. Eğt. Spor Bil. Der. I, 1.

Yüksel Ş, F(2004); **Kişilerarası İlişkiler Ve İletişim Becerileri**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Yüksel Ş, F(1997); **Grupla İletişim Becerileri Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeylerine Etkisi**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

**Avrupa İdari Alanı İlkeleri Kapsamında Türkiye’de Yapılan
Mevzuat Değişiklikleri: 5176 Ve 4982 Sayılı Kanun Örnekleri**

İbrahim Ethem Taş

Doç. Dr., KSÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Sadegül Durgun

Arş. Gör., KSÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Öz: Avrupa Birliğine üye olabilmek için Birlik müktesebatına uyum sağlamak gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için de Avrupa İdari Alanı İlkeleri olan şeffaflık, açıklık, hesap verebilirlik, katılımcılık ve etkinlik ilkeleri kapsamında çeşitli reformların ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. AB üyeliği girişimi olan Türkiye de kendi iç hukukunda önemli değişiklikler yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bu çalışmada Avrupa İdari Alanı İlkelerinin yönetime hâkim kılınabilmesi için Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde olan Türkiye’de gerçekleştirilen yasal düzenlemelerden 5176 ve 4982 sayılı kanunlarla getirilen düzenlemeler ve bu iki düzenlemenin Avrupa Birliği İlerleme Raporlarındaki durumları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İdari Alanı İlkeleri, Türkiye, Avrupa Birliği İlerleme Raporları

**Legislative Amendments Enacted By Turkey In Concept Of The
Principles Of The European Administrative Space: Cases Of The
Law No. 5176 And 4982**

Abstract: It is required that complying with European Union (EU) acquis in order to become a member of EU. For this, it is required that several reforms and regulations should be done in concept of the principles of the European Administrative Space such as transparency, clarity, accountability, participation and efficiency. Turkey seeksto comply with EU acquis by doing various reforms and regulations because it has been in a candidate country position for EU. In this study, it is handled that legislative regulations brought with law no. 5176 and 4982 that enacted by Turkey in order to be made the principles of the European Administrative Space over government and the situation of these two regulations in EU progress reports.

Keywords: The principles of the European Administrative Space, Turkey, EU progress reports.

GİRİŞ

Küresel bir köy halini alma yolunda hızla ilerleyen günümüz dünyasında yaşanan değişim ve dönüşümler devletleri her yönüyle etkilemektedir. Bu küreselleşme ve beraberinde getirdiği küresel aktörler pek çok alanı etkilemektedirler. En çok etkiledikleri alanlardan biri genelde yönetimdeki, özelde ise kamu yönetimindeki anlayışlardır. Devletler yaşanan anlayış değişikliklerine uyum sağlayabilmek için çeşitli düzenlemeler yapmak durumundadırlar. Türkiye’de de yaşanan değişimlere uyum sağlamak için çeşitli düzenlemeler ve reformlar yapılmaktadır. Bu düzenlemeler yapılırken Türkiye’yi en fazla etkileyen küresel aktör olan Avrupa Birliği ve onun müktesebatı dikkatle takip edilmektedir. Avrupa Birliğine tam üye olabilmek için Birlik müktesebatının Türk kamu yönetimine aktarılması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa İdari Alanı İlkeleri olan şeffaflık, açıklık, katılımcılık, etkinlik ve hesap verebilirliğin Türk kamu yönetimine hâkim kılınması gerekmektedir.

Türkiye Avrupa İdari Alanı İlkelerini ülke yönetimine hâkim kılabilme adına çok çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden 5176 ve 4982 sayılı kanunlar bu ilkelerin uygulanması açısından önemli adımlar olmuşlardır. Yapılan düzenlemelerin ne derece uygulanıp uygulanmadığı, nelerin tam nelerin eksik olduğu da Avrupa Birliği İlerleme raporlarında açıklanmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Avrupa İdari Alanı İlkeleri açıklanmış, sonrasında bu ilkeler kapsamında gerçekleştirilen 5176 ve 4982 sayılı kanunlar ele alınmış ve bu düzenlemelerin Avrupa Birliği İlerleme Raporlarındaki durumları ele alınmıştır.

AVRUPA İDARİ ALANI İLKELERİ

Avrupa Birliğindeki yönetim anlayışı özellikle de kamu yönetimi anlayışı ortak kurumlardan, yapılardan ziyade ortak değerler ve ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir. Avrupa Birliği iyi yönetişimin ilkeleri olan açıklık, şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik ve etkinlik ilkelerini ortak ilkeler olarak kabul etmiş ve bu ilkeler Avrupa İdari Alanı İlkelerini oluşturmuştur (Demir, 2009:80).

Açıklık ve Şeffaflık İlkeleri

Açıklık ilkesi, yönetimin gerçekleştirmiş olduğu tüm eylem ve işlemlerinin dış denetime tabi olmasını ifade etmektedir(Balcı, 2005:26). Aynı zamanda yönetimin işleyişiyle alakalı bilgi, belge ve verilerin de açıklanması anlamına gelip gizliliğin karşıtıdır (Aydın, 2013:321). Şeffaflık ise; devletin hedeflerine, bu hedeflere ilişkin politikalarına ilişkin bilgileri düzenli, tutarlı ve güvenilir bir şekilde vatandaşlarına sunmasını ifade eder (Bozkuş,2009:58). Ayrıca şeffaflık; bireylerin, kamu kuruluşlarının sosyal, siyasal, ekonomik konularda, özel sektör

kuruluşlarının mali durumları ile ilgili konularda, uluslar arası kuruluşların faaliyetleri ile ilgili konularda bilgiye zamanında, anlaşılır bir şekilde ulaşabilmesini ifade etmektedir (Karakuş,2011:18). Diğer bir ifade ile şeffaflık, anayasal, yasal ve kurumsal yapıların devletin faaliyetleri ile ilgili bilgi üretmesi ve toplumun üretilen bu bilgilere ulaşabilmesini ifade etmektedir. Yani kamusal alandaki bilgilerin vatandaşlara ve sivil toplum kuruluşlarına açık olması söz konusudur. Ancak kamusal bilgilerin açık olması demek devletin her türlü bilgiyi vatandaşa vermek zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Bazı bilgilerin devletin güvenliği için gizli tutulması gerekmektedir. Şeffaflık karar alma sürecinin tüm evrelerinde, alınan kararların uygulanması sırasında, uygulama sonucu elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde, denetlenmesinde etkili olan bir kavramdır. Tüm bu evrelerde elde edilen bilgi, belge ve bulguların bu durumlardan etkilenen herkese açık olmasını ifade eder (Gürleyük, 2014:30). Şeffaflık kavramı 20. yüzyılın ortalarından sonra gündeme gelen bir kavramdır. Yönetimde ortaya çıkan olumsuzluklar, geleneksel kamu yönetimi anlayışından kaynaklanan sorunlar şeffaflığı gündeme taşıyan konular olmuşlardır. Bu sorunlar yanında bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, eğitim seviyesinin artması, iletişim ve haberleşme ağlarının gelişmesi, yönetim anlayışında ve düşüncesinde yaşanan değişimler de şeffaflığın ortaya çıkmasına önemli katkılar sağlamışlardır (Yalçın,2010:23). Şeffaflıkla birlikte alenilik, görünmeyenin ortaya çıkması ve perdelerin kalkması sağlanmaktadır. Şeffaflık ilkesiyle kamusal örgütler ve uluslar arası kuruluşlar tarafından alınan kararlar ile uygulanan politikalarındaki aksaklıklar da tespit edilebilecektir ve bu aksaklıklar düzeltilebilecektir (Gürleyük,2014:30).

Şeffaflık, kamu kurumlarının çevreleriyle bilgi paylaşmasını ve açık bir şekilde hareket etmesini anlatan bir kavramdır. Kamu sektöründeki paydaşların –varsa- suistimalleri ortaya çıkarabilmek ve kendi hak ve çıkarlarını koruyabilmek için vakıf olmak durumunda oldukları bilgiler vardır. İşte bu bilgilere ancak şeffaflık ile ulaşılabilir. Şeffaflığın sağlanabilmesi için öncelikle kamu sektörü ile vatandaşlar arasında iletişim kanallarının açık olması gerekmektedir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Bununla birlikte paydaşlar arasında aktarılan bilgilerin erişilebilirlik, ilgililik, kalite ve doğruluk gibi özellikleri de taşımaları gerekmektedir (Öztoprak,2011:32).

Şeffaflık, devletin belirlediği ve uyguladığı politikalara ilişkin bilgilerin vatandaşlara açık olmasını ifade eder. Bu hesap verme sorumluluğuna ve kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulmasına da imkan sağlamaktadır (Şahin,2011:54). Hesap verebilirliğin sağlanması yolsuzlukların da azalmasını sağlayacaktır (Bozkuş,2009:59). Dünya Ekonomik Forumu yayınladığı bir raporunda bu konu üzerinde durmuştur. Yolsuzluklar ile gizlilik arasında doğru bir orantının varlığı saptanmıştır. Şeffaflık ve açıklık yolsuzluğu

azalttığı gibi vatandaşlar tarafından, hükümetlerce hazırlanan ekonomi politikalarının ve harcamaların da takibini sağlamaktadır (Öztoprak,2011:34). Bununla birlikte yalnızca geçmişe değil geleceğe ilişkin bilgilerin de halkın bilgisine sunulması, vatandaşların politika uygulama süreçlerine aktif katılımına katkı sağlamaktadır. Ayrıca vatandaşların bilgilendirilmesi onların talep ve şikâyetlerinden de haberdar olunmasını sağlamaktadır. Devletin geleceğe yönelik plan ve politikalarında vatandaşların da talepleri dikkate alınmış olmaktadır (Şahin,2011:54). Kamu yönetiminin sahip olduğu bilgiyi paylaşması şeffaflığın bir gereğidir ancak devletin elindeki bilgileri paylaşmaması da onu halk, parlamento, sivil toplum kuruluşları karşısında güçlü kılmaktadır. Tabi bu durum toplumun yönetime şüphe ile bakmasına, bir güvensizlik duygusu oluşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca kamu yönetiminin sahip olduğu bilgileri vatandaşlarla paylaşmaması, vatandaşların yönetime katılımının önünde engel olmaktadır. Tüm bunlar vatandaşların kamu yönetiminden memnuniyetsizliğini artırmakta, vatandaş-devlet ilişkilerinin bozulmasına neden olmaktadır (Yalçın,2010:22).

Katılımcı Yönetim İlkesi

Katılımcılık, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının yönetime, karar almaya, planlamaya dahil edilmesidir. Bu dahil olma ya da dahil edilme vatandaşlar tarafından doğrudan olabileceği gibi kendilerini temsil eden kişi ya da kurumlar tarafından da sağlanabilmektedir (Gürleyük,2014:31). Katılımcılık, vatandaşların devrettikleri temsil hakkının yerinde ve amaç dışı kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesini de ifade etmektedir (Şahin,2011:50). Halkın şikâyetlerinin, taleplerinin dinlenmesi, gerekirse onlara danışılması da katılımın içerisinde yer alan unsurlardır. Katılımcılık yönetişimin önemli ilkelerinden biridir. Yönetişimde vatandaş sadece yönetilen olarak düşünülmemektedir. Vatandaş siyasal, yönetsel sorunlara taraf olabilen, çözüm önerebilen, kendisine danışılan, fikirleri önemsenen bir konumdadır. Yani pasif vatandaşlıktan aktif vatandaşlığa geçilmektedir. Yönetim artık sadece bürokrat ve siyasilere bırakılacak bir iş olarak görülmemektedir. Bu nedenle vatandaşların yönetime aktif katılımı amaçlanmaktadır. Vatandaşların yönetime aktif katılımları ile politikalar belirlenmiş, farklı aktörler bir araya gelmiş ve bunların çıkarları arasında uzlaşma sağlanmış olacaktır. Böyle bir durumda da aslında vatandaşlar ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmiş olacaklardır (Gürleyük,2014:31). Tabi ki nihai karar aşamasında sorumluluk yine devlete ait olmaktadır. Ancak politikaların şekillenmesinde vatandaşlar aktif rol almaktadırlar (Akçay,2013:8). Ama vatandaş artık bir yönetilen olarak değil bir paydaş olarak görülmektedir (Gürleyük,2014:31). Katılımcı yönetim anlayışında, vatandaş sadece hak talep eden değil, sorumluluk yüklenen bir konuma gelmektedir (Şahin,2011:51). Katılımcılık aynı zamanda hizmet sunumuna katılımı da içermektedir.

Vatandaşların kamu personeli ya da onun gözetim ve denetimi altında özel kişiler tarafından sunulan kamu hizmetlerinin sunumuna dahil olması da katılımcılığın bir boyutudur.

Katılımcılık ilkesinin uygulanabilmesi için birtakım koşullarının sağlanması gerekir. Öncelikle karar verme sürecine halkı dâhil edecek açık ve şeffaf bir devletin varlığı gerekmektedir. Vatandaş-devlet arasında sürekli, güvenilir ve tutarlı bir bilgi akışı olmalıdır (Karakuş,2011:22). Vatandaşlarda sorumluluk bilincinin var olması şarttır. Toplumla ilgili sorunlarla alakalı olarak toplumsal bir farkındalık var olmalıdır. Vatandaşlar katılım hakkına sahip olduklarını bilmelidirler ve bunu kullanmak için gerekli özen ve çabayı göstermelidirler. Katılımcılık ilkesi uygulanırken vatandaşlar arasında ayırım yapılmamalıdır. Eşitlik esas olmalıdır. Genellikle katılım eğitim ve gelir seviyesi yüksek olanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu da sosyal adaletsizliğin bir sonucudur aslında. Yani katılım ile sosyal adaletsizlik arasında ters bir ilişki vardır. Katılımın etkin bir şekilde sağlanabilmesi için sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek gerekir (Akçay,2013:9). Ayrıca katılıma açık süreçler oluşturulmalı, etkin katılımı sağlayacak sivil toplum örgütleri örgütlenmelidir. Bireylerin katılımı ile ilgili olarak gerekli eğitimleri alması da sağlanmalıdır (Yalçın,2010:32). Halkın katılım mekanizmalarını öğrenebileceği iletişim ve haberleşme kanalları açık olmalıdır (Karakuş,2011:22). Ayrıca vatandaş katılımlarının sağlanmasında yerelin etkinliğinin artırılması da önemli bir konudur. Bunun için desantralizasyonun etkili olması gerekmektedir. Desantralizasyon, merkezi idareden yerel idarelere yetki ve kaynak transferi yapılmasıdır. Kamu hizmetlerinin etkinliğinin, verimliliğinin artırılması ve devamlılığının sağlanması, katılımın daha etkili olabilmesi için yerelin güçlendirilmesi gerekmektedir (Yalçın,2010:32). Katılımcı bir yönetim anlayışı için yönetişimin üç temel aktörü olan devlet, sivil toplum ve özel sektörün birlikte hareket etmesi de en önemli gerekliliklerden bir diğeridir (Yalçın,2010:33).

Katılımın sağlanmasının pek çok yararı vardır. Öncelikle katılımın sağlanması vatandaşlarda demokrasi duygusunu geliştirmektedir. Böylelikle vatandaşlar seçilmişleri ve atanmışları daha etkili bir şekilde denetleyebilmekte, alınan kararlar ile gerçekleştirilen faaliyetleri daha etkili bir şekilde değerlendirebilmektedirler. Vatandaşların karar alma, planlama, uygulama süreçlerine katılımları ile yaptıkları katkılar sayesinde vatandaşların istekleri, şikâyetleri dikkate alınmakta ve gerekli düzenlemeler yapılmaktadır (Akçay,2013:9-10). Katılımcılık kamu gücünün kötüye kullanılmasını engellemektedir. Vatandaşlar yapılan düzenlemeleri daha olumlu bir şekilde karşılayacaklardır. Çünkü yapılan düzenlemelerde kendi katkıları söz konusu olmaktadır. Düzenlemeler daha olumlu karşılanacağı için uyum da kolaylaşmış olacaktır. Vatandaşlarda devlete karşı olan güven ve sadakat de artmış olacaktır.

Vatandaşların fikirleri dinleneceği için ilginç, orijinal, faydalı fikirler elde edilebilecektir. En önemlisi de taraflar arasında ortak bir dil oluşacaktır (Bozkuş,2009:62).

Hesap Verebilirlik İlkesi

Hesap verebilirlik, yetki ve sorumluluk sahibi kişilerin, hizmet ettikleri kişilere görevleri, yetki ve sorumlulukları ile ilgili konularda açıklama yapması, hesap vermesidir (Akçay,2013:11). Hesap verebilirlik ile örgüt ya da kurumun amaçları için nelerin planlandığı, nelerin yapılmış olduğu, nelerin yapılmamış olduğu, yapılanların zamanında yapılıp yapılmadığı, yapılmayanların ise neden yapılmadığı sorgulanabilmektedir. Aslında hesap verebilirlik ile hukuka uygunluk, şeffaflık, tarafsızlık, eşitlik gibi ilkelere uyulup uyulmadığı ortaya konulmaktadır (Dur,2011:68). Hesap verebilirlikte her bir kurumun yaptığı işi açıklaması ve sorumluluk alması söz konusudur. Alınan sorumluluk ve yapılan işle ilgili olarak alakalı olan kişilere cevap verebilir olma, yöneltile eleştirilere ve gelen taleplere açık olma, bu eleştiri ve talepler doğrultusunda hareket edebilme ve başarısız bir durumla karşılaşıldığında sorumluluğu üzerine alabilme hesap verebilirliği ifade etmektedir. Aktörlerin -ki bu aktörler kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıdır- kamuoyuna ve paydaşlara açıklama yapabilmesi de hesap verebilirliği ifade etmektedir (Gürleyük,2014:32). Aslında kısaca ifade etmek gerekirse hesap verebilirlik, kendisine yetki, kaynak, görev ve sorumluluk tahsis edilen kişi ve kurumların, beklentilere uygun olarak davranıp davranmadıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Yönetim hakkına sahip olanların meşruluklarını sağlamaları kamuoyuna hesap verebilirlikleri ile doğru orantılıdır (Yalçın,2010:26). Yöneticilerin kamuoyu güvenini kazanmalarında ya da var olan güveni arttırmalarında hesap verebilirlik etkili bir yoldur (Karakuş,2011:20).

Hesap verebilirliğin birtakım amaçları vardır. Öncelikle kamusal yetkilerin yanlış kullanılmasını, toplum faydası yerine kişisel çıkarlar için kullanılmasını ya da farklı şekillerde suiistimal edilmesini önlemek amaçlanmaktadır. Sonrasında kamusal kaynakların hukuka uygun olarak etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını güvence altına almak amaçlanmaktadır. Sürekli öğrenmeyi teşvik etmek de bir diğer amaçtır (Şahin,2011:54).

Hesap verebilirlik niteliklerine göre genellikle üç şekilde ele alınmaktadır. Bunlar siyasi hesap verebilirlik, idari hesap verebilirlik ve hukuki hesap verebilirliktir. Siyasi hesap verebilirlik, seçimler aracılığıyla gerçekleştirilen hesap verebilirliktir (Akçay,2013:11). Yürütmenin meclise karşı sorumluluğunu da ifade etmektedir. Siyasi hesap verebilirliğin birtakım göstergeleri vardır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir: Seçimler ve seçimlerle ilgili göstergeler, bilgi özgürlüğü, resmi bilgilere erişim, adem-i merkezîyetçilik, yerel düzeydeki

kişilerin yönetime katılımı, etkili bir sivil toplumun varlığı, sürdürülebilir bir siyasi irade (Gürleyük,2014:32). İdari hesap verebilirlik, vatandaşların kendileriyle ilgili konularda bilgi talep edebilmeleri ve eğer gerekli olursa idari soruşturma mekanizmalarını harekete geçirebilmesini ifade etmektedir. Ayrıca kamu yöneticilerinin bağlı ya da ilişkili oldukları bakanlığa karşı sorumluluğunu da ifade etmektedir (Akçay,2013:11). Hükümet kuruluşlarının kuruluş içi ya da dışı yatay ve dikey hesap verebilirliği de idari hesap verebilirlik içinde yer almaktadır. İdari hesap verebilirliğin de birtakım göstergeleri vardır. Bunlar şöyle belirtilebilir: Kurumsal gelişme ve reform çalışmaları yürütmek, şikayet prosedürleri oluşturmak, yürütme kanunu, performans göstergeleri gibi idari rehberler oluşturmak (Gürleyük,2014:32). Hukuki hesap verebilirlik ise idarenin tüm eylem ve işlemlerinin yargıya tabi olması, bunlara karşı yargı yolunun açık olmasıdır (Akçay,2013:11). Ayrıca hesap verebilirlik yapılarına göre de ikiye ayrılabilir. Bunlar; yatay ve dikey hesap verebilirliktir. Yatay hesap verebilirlik; kamu kurum ve kuruluşlarındaki eksikliklerin, yetersizliklerin ya da hukuki ihlallerin yine mahkemeler, kamu denetçileri gibi kamu kurum ve kuruluşları tarafından denetlenmesidir. Dikey hesap verebilirlik ise; vatandaşların seçimler yoluyla, hükümeti denetlemesidir. Bunun için adil, açık, serbest bir şekilde seçimlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında vatandaşların kamusal bilgilere rahat ve özgür bir şekilde ulaşabilmeleri de gerekmektedir. Güçlü bir sivil toplumun varlığı da ciddi önem arz etmektedir (Öztoprak,2011:38).

Hesap verebilirliğin uygulanabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken bir kaç durum da söz konusudur. Öncelikle vatandaşın aktif olarak yer alabileceği denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Kamu kurumları ve çalışanları bu denetim mekanizmaları aracılığıyla vatandaşa hesap vermelidirler. Ayrıca kişilerin kamu kurumları ve çalışanlarını denetleyebilmeleri için bunlar hakkında bilgi sahibi de olmaları gerekmektedir. Bu nedenle kamu hizmetlerinin sunumuyla ilgili bilgi sistemlerinin oluşturulması ve kullanılması gerekmektedir. En önce olması gereken ise hukukun üstünlüğüdür. Hukukun üstünlüğü hesap verebilirlik için olmazsa olmazdır (Akçay,2013:12).

Etkinlik İlkesi

Etkinlik, belli amaçlar doğrultusunda gerek duyulan faaliyetlerin doğru zamanda ve doğru şekilde yapılmasını ifade eder (Dur,2011:69). Etkinlik aynı zamanda, açıkça belirlenmiş hedeflere uygun politikalar hazırlanması, bu politikaların etkili ve zamanında hayata geçirilmesi, gerçekleşmesi olası etkilerin ve geçmişteki tecrübelerin değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Etkinlik, belirlenen amaçlara ulaşma derecesini ifade etmektedir (Gürleyük, 2014:33). Etkinlikte amaçlara ulaşırken kaynakların optimal kullanılması, kaynak israfı

yapılmaması ve aynı şekilde zamanın da boş yere tüketiminden kaçınılması vardır (Yalçın,2010:35).

Etkinlik kavramı sıklıkla verimlilik kavramı ile karıştırılmaktadır. Verimlilik kavramı girdi-çıkıtı oranı olarak ifade edilebilir. Var olan kaynakların en iyi şekilde kullanılıp en iyi çıktının elde edilmesi amaçlanmaktadır. Etkinlik kavramı ise verimlilik kavramından çok daha kapsamlı bir kavramdır. Etkinlik, kurum ya da kuruluşların belirlemiş oldukları amaç ve stratejik hedeflerine ulaşmak için göstermiş oldukları faaliyetler ile amaç ve hedeflere ulaşma derecesini ifade etmektedir (Yalçın,2010:35). Yani etkinlik, amaçlara ulaşmak için yalnızca işin yapılmasıyla değil, aynı zamanda amaçlara ulaşma derecesiyle ve gösterilen performansın ölçülmesiyle ilgili bir kavramdır.

Etkinliğin birtakım kriterlerle ölçüldüğü ifade edilebilir. Bu kriterler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Gürleyük,2014:33):

- Kaynakların etkin kullanımının sağlanması,
- Uzun dönemli vizyonun korunması,
- Örgüt içi teknik donanımın yeterliliği,
- İnsanlara, çalışanlara karşı duyarlı olunması,
- İnsanların endişelerinin dikkate alınması, bu endişelerin dinlenmesi ve çözüm bulunmaya çalışılması.

Kamu sektöründe etkinliğin ölçülmesi özel sektöre göre daha zordur. Çünkü kamusal sektörde girdi ve çıktıların belirlenmesi çok kolay değildir. Ayrıca kamusal sektörde amaç sunulan hizmetlerle vatandaşa yarar sağlamaktır. Yani ekonomik boyut ikinci planda kalmaktadır. Kamu sektöründeki diğer önemli bir konu, örgütlerin büyüklüğü ile ilgilidir. Örgüt büyüdükçe örgüt içerisinde koordinasyon ve denetim güçleşmekte, kaynakların kullanımında savurganlık ve israf olayı ile karşılaşılabilir. Bunlarda etkinlik ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedirler (Yalçın,2010:36).

Kamusal alanda etkinliğe bakıldığında üç boyutu olduğu ifade edilebilecektir. Bunlar; toplumsal boyut, zaman boyutu, yönetim boyutudur. Toplumsal boyutta verilen hizmetlerin vatandaşların taleplerini ve gereksinimlerini karşılayacak şekilde olması ile bunlar yapılırken kamu yararının ön planda tutulması anlayışı hakimdir. Zaman boyutunda hizmetlerin en doğru zamanda ya da öngörülen sürede bitirilmesi anlayışı söz konusudur. Yönetim boyutunda ise hizmetler sunulurken belirlenmiş bir hedefin var olması ve bu hedefe ulaşılması ile vatandaşların hizmetle ilgili olarak doyuma ulaşmaları ifade edilmektedir (Öztoprak,2011:48).

Etkin bir yönetim yaklaşımında, küreselleşme ve sürdürülebilir kalkınma anlayışları gereği yaşanan değişimlere ayak uydurulması gereği söz konusudur. Buna yönelik olarak da vatandaşların, özel sektörün, kamu sektörünün ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte rol almaları gerekmektedir (Gürleyük,2014:34).

Yukarıda açıklanmaya çalışılan ilkeler Avrupa Birliği için çok önem arz eden ilkelere, o nedenledir ki bu ilkeler hem Avrupa Birliğine üye ülkeler için hem de aday ülkeler için uygulanması son derece önemli olan ilkelere, Türkiye de Avrupa Birliği tam üyelik müzakereleri sürdüren bir ülke olarak bu ilkelerin yönetimde etkin kılınması için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu çalışmada yapılan düzenlemelerden ikisi ele alınmış ve İlerleme Raporlarında bu iki düzenleme ile ilgili yapılan değerlendirmeler dikkate alınmıştır.

TÜRKİYE'DE AVRUPA İDARİ ALANI İLKELERİ KAPSAMINDA YAPILAN DÜZENLEMELER VE İLERLEME RAPORLARINDAKİ DURUM

Türkiye Avrupa İdari Alanı İlkelerine uyum sağlamak daha doğru bir ifade ile bu ilkeleri yönetimde hakim kılmak amacıyla birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden ikisi bu çalışmanın konusu olarak ele alınmıştır. Bunlar; 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanundur. Öncelikle bu çalışmalar hakkında açıklamalar yapılmış sonrasında ise 2004 – 2016 yılları arasında adı geçen düzenlemelere yer verilen Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında bu çalışmalarla ilgili yapılan değerlendirmeler ele alınmıştır.

4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

Bilgi alma özgürlüğü iki yüzyıllık bir geçmişe sahip olsa da devletin elindeki bilgilere, belgelere ulaşma hakkı olarak ifade edilebilecek olan bilgi edinme hakkı sadece çeyrek asırlık bir geçmişe sahiptir. Dünyanın pek çok ülkesinde vatandaşlar bu hakka sahiptir. Türkiye'de de bu hak Avrupa Birliği'ne uyum sağlama çabalarıyla birlikte 2003 yılında vatandaşlara tanınmıştır(Aras ve Altıok, 2007:107).

Bilgi edinme hakkı G. LoukisLoucaides tarafından şöyle ifade edilmiştir: “ Bilgi edinme hakkı herkesin hiçbir devlet müdahalesi olmaksızın kendi seçimi doğrultusunda veya basın ve diğer haberleşme imkanları ile her türlü bilgiyi elde edebilmesini, hiçbir devlet müdahalesi olmaksızın tüm özel kaynaklardaki bilgiye ulaşabilmesini ve devletin elinde tuttuğu kamuyu ilgilendiren her türlü veriye erişebilmesini ifade etmektedir.” (Aras ve Altıok,2007:107).

Bilgi edinme hakkı hukukun üstünlüğü ve demokrasinin olmazsa olmazlarından. Bilgi edinme hakkı ile bireylere daha yakın bir yönetim

anlayışı ortaya çıkacaktır. Yönetim halkın denetimine açık olacak, şeffaflık sağlanmış olacaktır. Halkın denetimine açık olan bir yönetim aynı zamanda halkın yönetime olan güveninin de artmasını sağlayacaktır.

Daha önce ifade edildiği gibi dünyadaki pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de vatandaşlar bilgi edinme hakkına sahip olmuşlardır. 2003 yılında çıkarılan 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun amacı, demokratik ve şeffaf yönetimin gerekleri olan açıklık, eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinmelerini sağlamaktır. Bu kanun kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını kapsamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları istisnalar haricindeki her türlü bilgi ve belgeyi başvuranların yararına sunmak durumundadırlar(Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, mad:1,2,4,5). Kanundan anlaşılacağı üzere Bilgi edinme hakkı demokratik, şeffaf, açık, hesap verebilir bir yönetim için önem arz etmektedir. Bu hakkın tüm vatandaşlara eşit ve tarafsız bir şekilde sunulması önem arz eden diğer bir konudur. Yani vatandaşlar arasında ideolojik, etnik, dinsel ya da hiyerarşik hiçbir ayırım yapılmadan bu hakkın sunulması gerekmektedir.

Klasik kamu yönetimi anlayışında gizlilik, kapalılık esas alınmakta açıklık şeffaflık istisna olmaktadır. Ancak yaşanan değişimler ile birlikte bu anlayışta yerini yeni yönetim anlayışlarına bırakmıştır. Türk kamu yönetimi de klasik anlayışı uzun süreler sürdürmüştür. Ancak hem değişen yönetim anlayışları hem de Avrupa Birliğine üye olma isteği klasik anlayışın yavaş yavaş terk etmesini sağlamıştır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu açıklık ve şeffaflığın sağlanması ve hesap verebilirliğin artırılması adına önemli bir adım olmuştur. Bu hak ile aynı zamanda vatandaşların yönetime katılımlarının artması da sağlanmış olacaktır. Çünkü yönetim gizliliği, kapalılığı terk edip açık ve şeffaf bir anlayış benimsediğinde attığı ve atacağı adımları yönetilenlerle paylaşacaktır. Yönetilenler böylelikle pasif vatandaş olmaktan çıkıp aktif bir paydaş olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Etik kavramı son yıllarda kamu yönetiminde sıkça kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Etik, kişilerin davranışlarına temel teşkil eden ahlak ilkelerinin tümü olarak ifade edilebilir. Yani kişilere işlerin nasıl yapılması gerektiğini belirlemelerinde yol gösteren, rehberlik eden değerler ve ilkeler bütünüdür (Odyakmaz ve Güzel: 2013:21).

Etik ilkeler dünyada pek çok yönetimce yazılı ya da yazısız olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de 2004 yılından önce kamu görevlilerinin uymaları gereken etik ilkelere ilişkin özel bir düzenleme söz konusu değildi (Odyakmaz ve Güzel,

2013:21). Avrupa Birliğine uyum çabaları doğrultusunda ve Avrupa İdari Alanı İlkelerini yönetime yerleştirme anlayışıyla beraber 2004 yılında 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un amacı kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, hesap verebilirlik, tarafsızlık, dürüstlük, kamu yararını koruma gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak için gerekli olan Kurulun kuruluşunu sağlamaktır. Bu kanun hükümleri Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları ve üniversiteler dışındaki bütün kamu kurum ve kuruluşlarındaki personel için geçerlidir. Bu kanunla oluşturulan kurulun görevleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, mad:3):

- Kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmelikleri belirlemek,
- Etik davranış ilkelerinin ihlal edildiği iddiasıyla re'sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak ilgili makamlara bildirmek,
- Kamuda etik kültürü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak.

5176 sayılı kanunun ardından 2005 yılında Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte kamu görevlilerinin uyması gereken etik davranış ilkeleri şu şekilde belirtilmiştir (Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, mad:5-22):Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci, hizmet standartlarına uyma, amaç ve misyona bağlılık, dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık, güven sağlayacak şekilde davranmak, meslektaşlarına ve hizmetten yararlananlara nazik ve saygılı davranmak, etik davranış ilkeleriyle bağdaşmayan eylem ve işlemleri yetkili makamlara bildirmek, çıkar çatışmasından kaçınmak, görev ve yetkilerini menfaat sağlamak amacıyla kullanmamak, hediye alma ve menfaat sağlama yasağına uymak, kamu malları ve kaynaklarının kullanımında kurallara uymak, savurganlıktan kaçınmak, bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyanda bulunma yasağına uymak, bilgi vermek, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu, eski kamu görevlileriyle ilişkiler, mal bildiriminde bulunmak.

Demokratik yönetimler kamu çalışanları ile halk arasındaki görev bilinci ve anlayışından güç almaktadırlar. Halk kamu görevlilerinden, görevlerini hakkıyla yerine getirmelerini ve belirlenen idari standartlara uygun davranmalarını

beklemektedir. Böyle davranıldığında halk ve kamu görevlileri arasında güven tesis edilmiş olacaktır. Kamu görevlileri etik ikilem yaşayabilirler. Yani kamu görevlilerinin iki ya da daha fazla değeri çatışma halinde olabilir (Odyakmaz ve Güzel, 2013:30). İşte 5176 sayılı kanun ve ilgili yönetmelikle, açıklık, şeffaflık, hesap verebilirlik, dürüstlük, tarafsızlık gibi ilkelere uyulması temin edilmeye çalışılmıştır. Bu ilkelere uyularak yaşanan ikilemlerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca adı geçen ilkeler hem yönetim hem de Avrupa İdari Alanı İlkeleridirler. Bu ilkelerin yönetimde uygulanabilmesi, yönetime hakim kılınabilmesi amacıyla adı geçen yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler Avrupa Birliğine üye olma yolunda atılmış önemli adımlardır.

4982 ve 5176 Sayılı Kanunlar ile Yapılan Düzenlemelerin Avrupa Birliği İlerleme Raporlarındaki Durumları

Türkiye için Avrupa Birliği tarafından ilk ilerleme raporu 1998 yılında yayınlanmıştır. En son 2015 yılında yayınlanan ilerleme raporu ile birlikte toplam 18 ilerleme raporu yayınlanmıştır. Bu ilerleme raporlarındaki amaç Türkiye'nin üyelik için yerine getirmesi gereken yükümlülükleri ne kadar yerine getirdiğinin ortaya konulmasıdır.

Avrupa Birliğine üyelik için çeşitli düzenlemeler yapılırken Avrupa İdari Alanı İlkelerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü ilerleme raporlarında bu ilkeler üzerinde özellikle durulmaktadır.

Türkiye'nin yapmış olduğu yukarıda ifade edilen iki yasal düzenleme de Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında yer almaktadır. İlerleme Raporlarında yapılan düzenlemelerin olumlu ve olumsuz yönleri belirtilmektedir.

2004 Yılı İlerleme Raporunda Haziran 2004 yılında kamu çalışanları için bir Etik Kurulu oluşturulmasına dair kanunun yürürlüğe girdiği belirtilmiştir. Kanunun kamu görevlilerinin etik davranışlarını izleyecek bir Etik Kurulu'nun oluşturulmasını öngördüğü belirtilmiştir. Raporda Kurulun kamu çalışanlarının mal beyanlarıyla ilgili yetkilere sahip olacağı ve vatandaşlardan gelen şikâyetleri inceleyeceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı, milletvekilleri ve bakanlar dışındaki tüm kamu görevlilerinin kanun kapsamında yer aldığı da belirtilmiştir. Raporda ayrıca Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile ilgili açıklamalarda yer almıştır. Kanunun Ekim 2003 yılında kabul edildiği, kanunun uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla Ocak 2004 yılında Başbakanlık tarafından bir genelge yayınlandığı ifade edilmiştir. Raporda kanunun resmi bilgilere ulaşmada bir hak tesis ettiği ve bu durumda saydamlık açısından önem arz ettiği belirtilmiştir. 2005 Yılı İlerleme Raporunda Etik Kurulun 2004 yılında faaliyete geçtiği, resmi kurumlar ve kurul arasında tam bir işbirliği sağlanması amacıyla bir genelge yayınlandığı ve genelgenin Nisan 2005'te kabul edildiği ifade edilmiştir. 2006 Yılı İlerleme Raporunda Adalet Bakanlığı'nın bir kararıyla hakim ve savcı

adaylarının Kamu Görevlileri Etik Kurulu Yasası kapsamına sokulduğu belirtilmiştir. Bu durum şeffaflık açısından avantajlı bir durum yaratmaktadır. Ancak Raporda olumsuz bir ifade de yer almaktadır. 2004 yılında kurulan Kurulun insan kaynakları ve mali açıdan yaşanan sıkıntılar ve eksiklikler nedeniyle etkin çalışmadığı belirtilmiş, kurulun etik ilkelere saygının izlenmesi ve şikâyetlerin araştırılabilmesi için güçlendirilmesi gerektiği salık verilmiştir.

2007 Yılı İlerleme Raporunda, kamu yönetiminde şeffaflığın artırılması adına Bilgi Edinme Kanununda yapılan değişikliklerle birlikte bu hakkın kullanımının arttığı, 864.616 bilgi edinme başvurusunun yapıldığı ve bu başvuruların %86.40'ına olumlu dönüş yapıldığı belirtilmiştir. Ancak istatistiklerin Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunca güvenilirliklerinin kontrol edilmemesi olumsuz bir yön olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun hala Başbakanlığa bağlı olması, ayrı bir bütçesinin ve kendi personelinin olmaması bir eksiklik olarak belirtilmiştir. Bu durumun Kurulun çalışmalarını sınırladığı da raporda yer almıştır.

2008 Yılı İlerleme Raporunda etik ilkelerle ilgili önemli bir konuya değinilmiştir. Meclis üyelerine, üniversite, ordu ve yargı mensuplarına ilişkin etik ilkelerin yokluğu ifade edilmiştir. Akademisyenlerin, müsteşarlar gibi kamu görevlilerinin yolsuzluk soruşturmaları için idari izne tabi oldukları ifade edilmiştir. Bunun yanında kamu yönetiminde şeffaflığı artıran bilgi edinme hakkının artan oranda kullanıldığı da raporda açıklanmıştır. Resmi rakamlara göre vatandaşlar tarafından 950.000'e yakın bilgi edinme başvurusunda bulunulmuş ve %90'dan fazlasına olumlu dönüş olmuştur. Ancak ilgili mevzuatın gerçek etkisinin değerlendirilmesinde, sistemin nispeten yeni oluşu ve bilgiye erişim kurulunun bu istatistiklerin güvenilirliğini kontrol etmediği dikkate alınması gereken hususlar olarak raporda yer almıştır.

2010 Yılı İlerleme Raporunda, Anayasa Mahkemesi tarafından Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu'nun etik ilkelere aykırı davranan kamu görevlilerinin isimlerinin yayımlanmasına dair hükmünün, yargı kararı olmaksızın isimlerin yayımlanmasının masumiyet karinesine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle iptal edildiği yer almaktadır. Hükümetin Denetim Görevlilerinin Uyacakları Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmeliği kabul ettiği ancak buna rağmen etik davranış ilkelerinin akademisyenleri, askeri personeli ve yargı mensuplarını kapsayacak kadar genişletilmediği raporda ifade edilmiştir.

2013 Yılı İlerleme Raporunda yine aynı konu üzerinde durulmuş, akademik ve askeri personel için etik davranış kurallarının bulunmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Etik Komisyonlarının kararlarını disiplin yaptırımlarıyla uygulayamadığı da ifade edilmiştir. 2014 Yılı İlerleme Raporunda vurgulanan konu 2010 ve 2013 yılları ilerleme

raporlarındakiyle aynı olmuştur. Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kararlarını disiplin yaptırımlarıyla uygulama yetkisinin olmaması, akademik veya askeri personel için etik davranış kurallarının bulunmaması raporda yine kendisine yer bulmuştur. Bununla birlikte milletvekilleri için etik davranış kurallarındaki yasal boşlukların devam ettiği belirtilmiştir. Hediyeler, mali çıkar ve paylar, dış kaynaklarca karşılanan yurt dışı seyahat masrafları bu yasal boşluklara örnek olarak gösterilmiştir.

Son olarak yayınlanan 2015 Yılı İlerleme Raporunda olumlu ve olumsuz gelişmelere yer verilmiştir. Kamu görevlilerinin mal beyanlarının kontrolü konusunda, mal beyanatında bulunmadığı için yargılanan kamu görevlileri sayısında 2014 yılında 2013 yılına kıyasla artış olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte çıkar çatışmaları nedeniyle Kamu Görevlileri Etik Kuruluna yapılan şikâyet başvurularının sayısında 2011 yılına oranla bir azalma yaşandığı da ortaya konulmuştur. Ancak çıkar çatışmalarının engellenmesi konusunda etik kurallara ilişkin düzenlemelerin etkili şekilde uygulanmadığı ifade edilmiştir. Neredeyse bütün bakanlıkların bünyesinde etik kurulları oluşturulduğu ancak Kamu Görevlileri Etik Kurulunun bu kurumlar arasında koordinasyon sağlama konusunda yetersiz olduğu da belirtilmiştir. Bunlarla birlikte vatandaşların bilgiye serbest erişimi konusunda, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'nun başvuru sahiplerinin itirazlarını dikkate aldığı belirtilmiştir. Ancak başvuru sahiplerine yapılan dönüşlerde kalite güvencesinin yokluğu da raporda ifade edilmiştir.

SONUÇ

Avrupa Birliği 27 üyeden oluşan etkili bir küresel aktördür. Türkiye uzun yıllardan beri bu küresel aktörün bir parçası olmak istemekte ve bu doğrultuda çeşitli reformlar ve düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Bu düzenlemeler yapılırken Avrupa İdari Alanı İlkeleri dikkate alınmak zorundadır. Aslına bakıldığında şeffaflık, açıklık, hesap verebilirlik, katılımcılık ve etkinlik olarak sayılan bu ilkelerin ülke yönetimine hâkim kılınması yönetimin sağlıklı işlemesi açısından da gerekli oldukları görülecektir. Yani Avrupa Birliğine üye olursa da olunmasa da bu ilkelere uyum sağlamak adına çalışmalar yapılmalıdır.

AB üye ve aday ülkeler için ortak bir kamu yönetimi modeli önermemekle birlikte, idari alanın belirtilen temel ilkeler üzerinde şekillenmesini istemektedir. AB müktesebatı bu yönde hem zorlayıcı hem de yol gösterici olmaktadır. Bu yönü ile AB müktesebatının müzakere sürecindeki Türk Kamu Yönetimi üzerinde de önemli etkisi olmuştur. Türkiye Avrupa İdari Alanı İlkelerini ülke yönetimine hakim kılmak adına çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun bu

ilkelerin uygulanması adına önemli adımlar olmuşlardır. Çünkü bu kanunlar doğrudan ilkelerle ilgilidir.

Türkiye'nin yaptığı düzenlemeler, düzenlemelerdeki olumlu ve olumsuz gelişmeler Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında değerlendirilmektedir. Adı geçen yasal düzenlemelerle ilgili olarak da ilerleme raporlarında değerlendirmeler yer almaktadır. Yapılan değerlendirmelerde gerçekleştirilen düzenlemelerin Türkiye açısından olumlu olduğu belirtilmektedir. Yapılan düzenlemelerin şeffaflık, açıklık, hesap verebilirlik, katılımcılık gibi ilkelerin ülke yönetiminde hakim olması açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Ancak, Bilgi Edinme Kuruluna yapılan başvuru istatistiklerinin kurul tarafından güvenilirliklerinin test edilmemesi daha doğru bir ifade ile araştırılmaması bir olumsuzluk olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte Kamu Görevlileri Etik Kurulunun insan kaynakları ve maddi açıdan sıkıntılar yaşaması, bütçesinin olmaması ve Başbakanlığa bağlı olarak görev yapması Kurul açısından yaşanan eksiklikler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca raporlarda akademisyenler, askeri personel ve yargı personeli için etik davranış kurallarının yokluğu sıklıkla tekrarlanmış ve bunun önemli bir dezavantaj olduğu ifade edilmiştir. Yine milletvekillerinin etik davranış kurallarına ilişkin boşlukların varlığı da diğer bir dezavantaj olarak belirtilmiştir.

Avrupa Birliği ile müzakere sürecini yürüten ülkemiz açısından, Avrupa İdari Alanı İlkelerinin yönetim anlayışına ve yapısına hakim kılınması AB'nin istediği bir gereklilik olmakla birlikte, yönetsel sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi açısından da dikkate alınması ve uygulanması gereken ilkeler oldukları genel kabul görmektedir.

KAYNAKÇA

AKÇAY, M.,2013. **“Belediyeler ve İyi Yönetişim”** Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ARAS, Z. ALTIOK,E.B.,2009. **“Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkı ve Uygulanma Sorunları”**, Ankara Barosu Dergisi, 67:1, Ankara.

AYDIN,A.H.,2013. **Türk Kamu Yönetimi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.343.

BALCI, A., 2005. **“Türkiye-AB İlişkileri Perspektifinden Kamu Yönetimi Sisteminin Yeniden Yapılandırılması”**, Amme İdaresi Dergisi, 38:4.

BOZKUŞ, B., 2009., **“Türk Kamu Yönetimde Yönetişim Tartışmaları ve Yönetişimin Kamu Yönetimine Uygulanabilirliği”**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

DEMİR, F., 2009. **“Avrupa İdari Alanı İlkeleri Bağlamında Türkiye’nin Avrupa Birliği Adaylık Süreci”**, Amme İdaresi Dergisi, 42:4.

DUR, İ.İ., 2011. **“Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri”**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜRLEYÜK,B. N., 2014. **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Açısından Yönetişim ve İnsan Hakları**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

KARAKUŞ, G.,2011. **“Yönetişim Yaklaşımı Perspektifinden Türkiye’de e-devlet Uygulamaları ve Maliye sgb.net Örneği”**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

ODYAKMAZ, Z., GÜZEL, O., 2013. **“İdarenin Uygulamaları Bakımından İdare, Etik ve Ahlak”**, 3, Ankara.

ÖZTOPRAK, A.A., 2011. **“Yönetişim Yaklaşımı ve Belediyeler: Yönetişim Göstergeleri Açısından Malatya Belediyeleri Araştırması”**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ŞAHİN, E.,2011. “**Vakıfların Yeni Yönetişim Yaklaşımları Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye’nin Yönetişim Sistemine Katkıları**”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

YALÇIN,A., 2010. “**İyi Yönetişimin İlkeleri ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları**”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

2004 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2005 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2006 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2007 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2008 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2010 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2013 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2014 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

2015 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu

4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004 yılından itibaren sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmalar ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Derginin dili Türkçe'dir; ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılar da yayıma kabul edilebilir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

Dergi yılda iki kez yayımlanır. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Dergiye makale gönderimi dergipark.gov.tr üzerinden yapılmalıdır.

Sosyal Bilimler Dergisi; sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalar değerlendirerek ve yayınlayarak bilimsel ve toplumsal gelişime katkı da bulunmak ve alanında aranan dergiler arasında olmayı vizyonu olarak belirlemiştir.

Sosyal Bilimler Dergisi; vizyonunu gerçekleştirmeye çalışırken dürüstlük ve şeffaflık, bilim ve iş etiği doğrultusunda hareket etmeyi ilke edinmiştir.

YAZIM KURALLARI

1. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergi yılda iki kez yayımlanır.
2. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

3. Makalelerin 2500 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olmaması (derginin sayfa düzenine göre yaklaşık 8–15 Sayfa aralığında olması), incelemeye alınmasının ön koşuludur.
4. Türkçe ve İngilizce özetler çalışmanın başında yer alacak ve madde 5’te belirtilen marjlar doğrultusunda 11 punto olarak yazılacaktır. Türkçe ve İngilizce başlıklar sayfa ortasında yer almalı, ilk harfler büyük olacak şekilde küçük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Yazarların isimleri küçük, soyadları büyük harflerle ve koyu, unvan ve kurumları, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük harflerle ve açık olarak isimlerin altına yazılmalıdır. Bütün ana bölüm başlıkları büyük; alt bölüm başlıkları ilk harfler büyük olacak şekilde koyu; ikincil alt başlıklar ilk harfler büyük olacak şekilde koyu-italik olarak yazılmalıdır. Bölüm ve alt bölüm başlıklarına numara konulmamalıdır.
5. Eser, Times New Roman karakterinde, makale başlığı İlk harfler büyük 12 punto ve koyu; metin ve alt başlıklar 11 punto ve 1 satır aralığı ile yazılmalıdır. Başlıklar ve paragraf başı metinden 0,5 cm içeriden başlamalıdır. Yazılım marjları A4 boyutundaki kağıda, üstten 5 cm, alttan 6 cm, sağdan 4 cm soldan 4,5 cm, üst bilgi için 4 cm ve alt bilgi için 5 cm boşluk bırakılacak şekilde olmalıdır.
6. Metin içindeki göndermeler, ayraç içinde (yazarın/yazarların soyadı, kaynağın basım yılı: ilgili sayfa numarası sırasını izleyerek) verilmeli ve yararlanılan kaynakları eksiksiz ve tam künyesiyle içeren kaynakça listesi, metin sonunda gösterilmelidir.
7. Niteliğine göre, kaynağın metin içindeki göndermelerde ve kaynakçadaki yazılış biçimleri aşağıda örneklenmiştir:
  - a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Öktem, 1999: 71)

Kaynakçada: Öktem, Niyazi (1999), **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul.

Metin içinde: (Van de Walle, 1999: 25)

Kaynakçada: Van de Walle, Nicolas (1999), “**Economic Reform in a Democratizing Africa**”, Comparative Politics, Vol. 32, No: 1, October, ss. 21-41.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Weiss ve Hobson, 1995: 12)

Kaynakçada: Weiss, Linda ve Hobson, John M. (1995), **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, (Çev. Kıvanç Dünder), Dost Kitabevi, Ankara.

Hall, Stuart ve Held, David (1995), "**Yurttaşlar ve Yurttaşlık**", **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Cephesi**, (Der. Hall, Stuart – Jacques, Martin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.47-68.

c) İki yazarlı çok yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içinde: (Miller vd., 1994: 131)

Kaynakçada: Miller, David - Coleman, Janet – Connolly, William – Ryon, Alan (1994), **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıracı), Ümit Yayınları, Ankara.

Makaleler için de aynı sistematik izlenecektir.

d) Derleme yayınlar:

Metin içinde: (Çitci, 1998: xii)

Kaynakçada: Çitci, Oya (Der.) (1998), **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE, Ankara.

e) Yazarsız/kolektif yayınlar:

Metin içinde: (TODAİE, 1991: 101)

Kaynakçada: TODAİE (1991), **Kamu Yönetimi Araştırması–Genel Rapor**, TODAİE, Ankara.

f) İkincil kaynaktan yapılan alıntılar:

Metin içinde: (Erer, 1963: 219)

Kaynakçada: Erer, Tekin (1963), **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul'dan aktaran

Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, AÜ SBF Yayın No: 294, Ankara 1970, s. 102.

g) Elektronik ortamdan yapılan yollamalar:

i) Alıntı bir yazarın eserinden yapılmış ise, metin içindeki yollamalar yazılı kaynaklardaki yöntemle yapılmalı; kaynakçada ise, yazar/yazarların soyadı, adı, yayın ya da gözden geçirilme tarihi, belgenin tam adı, açılı parantez içinde eksiksiz http ya da ftp adresi ile belgeye ulaşma tarihi, aşağıdaki örneğine uygun olarak verilmelidir.

Metin içinde: (Hiro, 1998)

Kaynakçada: Hiro, Philip (1988) “Politics Lebanon: Lebanase Voting Again”, IPS World News, <http://www.oneworld.org/ips2> (10.02.2000).

ii) Alıntı doğrudan bir siteden yapılmış ise, metin içinde sitenin genel adresi, kaynakçada alt adresleri de kapsayan genel bağlantı adresi, bağlantı tarihi ile birlikte verilmelidir.

Metin içinde: (todaie.gov.tr, 1999)

Kaynakçada:<http://www.todaie.gov.tr/inshak/konferans.html> (10.11.1999).

h) Göndermeler dışındaki açıklamalar dipnot olarak ilgili sayfa altında belirtilmelidir.

8. Eserde yer alacak her türlü şekil, grafik, harita ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanmalıdır.
9. Yazarlar, kısa mesleki öz geçmişlerini, iletişim adreslerini ve telefon/faks numaraları ile varsa e-posta adreslerini bildirmelidirler. Öz geçmiş bilgileri, yazarın kurum adresini, akademik ve/veya yönetsel unvanın , çalışma alanlarını içermeli ve yaklaşık 30-40 kelimedenden oluşmalıdır.
10. Yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yayımlanan veya yayımlanmayan eserler iade edilmez.
11. Dergiye gönderilen makaleler Yayın Kurulunca ön incelemeden geçirilmekte ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilmekte ve bu karar yazara bildirilmektedir. Yayımı uygun bulunan makalelerin, derginin hangi sayısında yayımlanacağına Yayın Kurulu karar vermektedir. Yazar, bu karar konusunda da bilgilendirilmektedir.
12. Yazarlar Garanti Bankası K.Maraş Şubesi 118 6299841 nolu KSÜ Vakfi hesabına **Sosyal Bilimler Dergisi** açıklamasıyla KSÜ Personeli için 15 TL; Üniversite dışı başvurular için 30 TL yatırarak banka dekontunu eserlerine eklemiş olarak başvuru yapmalıdırlar.

Önemli Not: Yukarıdaki yazım kurallarına uymayan öneriler değerlendirmeye alınmayacaktır.

KSÜ SBD Yayın Komisyonu Başkanlığı

221

DergiPark
AKADEMİK

asos
akademia sosyal bilimler indeksi

TUBITAK
ULAKBİM

SÖBIAD

SCIENCE LIBRARY INDEX

Scientific Indexing Services